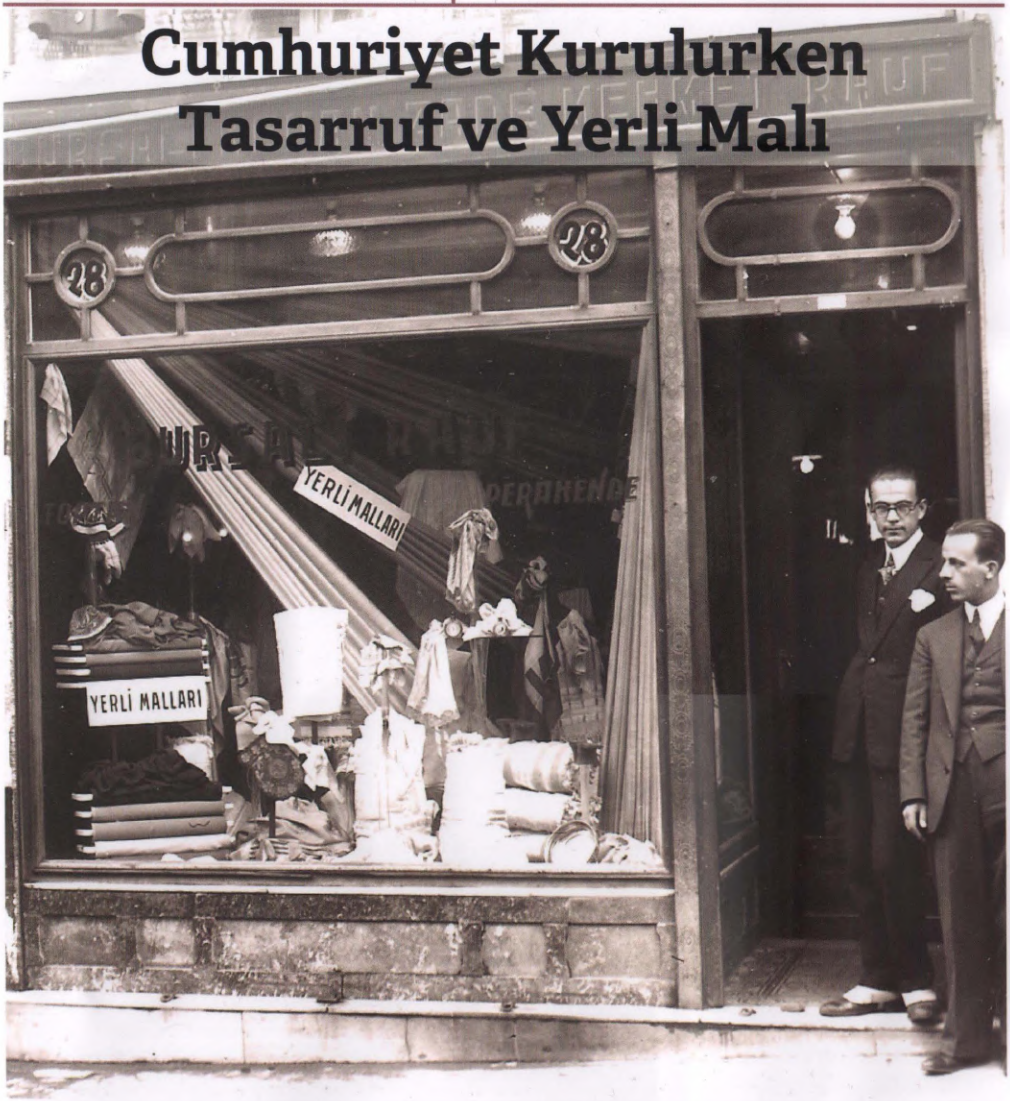
TOPLUMSAL
tarih
309
EYLÜL 2019

Alevilik-Bektaşilik Çalışmalarına Bir Katkı
İHSAN SEDDAR KAYNAR

Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamlarından Bakmak
TARİH VAKFI - GENÇLER TARİH YAZIYOR PROJESİ

Cumhuriyet Kurulurken Tasarruf ve Yerli Malı

İSTANBUL'UN FETHİNDE BURÇLARA SANCAK DİKME PROBLEMİ
HAKAN YILMAZ

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 15 TL (KDV DAHİL) | ISSN: 1300-7025
ISSN 1300-7025-9-1

BİR MEYDAN ÖYKÜSÜ: BEYAZIT

Bir Meydan Öyküsü: Beyazıt
Sevince Bayrak
128 sayfa, 28 TL

Mersin-Pozcu kitabevimiz açıldı.
Güvenevler Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 360/A Yenişehir/Mersin
Tel: (0324) 347 55 12

/iskultur /iskultur /isbankasikulturyayinlari iskultur.com.tr

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 Konak, Tel: (0232) 484 77 21 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 222 56 92 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

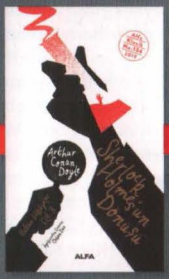
TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

KLASİK

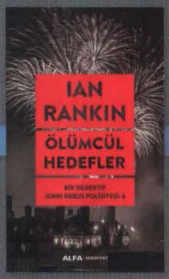

EDEBİYAT

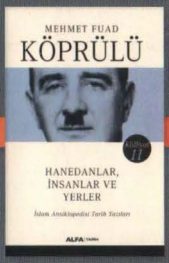

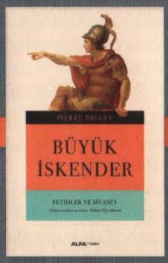
"Yaz mevsiminin en güzel yanı, okumak için daha çok gün ışığı olması."

En güneşli günlerde en yeni kitaplarıyla **ALFA**, bu ağustosta da raflarda.

Alıntı: **Jeannette Walls**

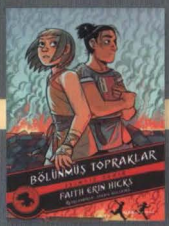
TARİH

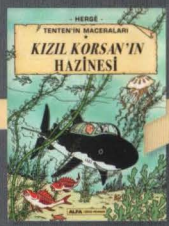

ÇİZGİ ROMAN

BİLİM

ALFA

www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

Merhaba,

Tarih eğitiminin toplumsal barışa hizmet edecek bir anlayışla yürütülmesi; gençlerin farklı tarih perspektifleriyle tanışması; müfredatın ve ders araç gereçlerinin öğrencilerin ezberden uzaklaşarak, analiz ve yorum yeteneklerini geliştirebilecekleri bir biçimde hazırlanması Tarih Vakfı'nın en temel gündemlerinden biri olagelmiştir. Bu nedenle Tarih Vakfı, uzun zamandır ders kitaplarının incelenmesi ve öğrencilerinin siyasi ve toplumsal olaylara eleştirel bir perspektiften bakabileceği ortamların hazırlanması yönünde çeşitli çalışmalar yapıyor.

Toplumsal Tarih'in Eylül 2019 sayısı, bu bakımdan örnek teşkil edebilecek bir projenin sonuçlarını okuyucularıyla paylaşıyor. 17 ortaokul ve liseden yüzlerce öğrenci ve öğretmenin katılımıyla yürütülen "Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamlarından Bakmak: Tarihi Eleştirel Olarak Anlamada Yaşam Yazınının Önemi" adlı proje, öğrenci ve öğretmenlerin katıldığı bir dizi atölye çalışmasının ardından, projeye katılan gençlerin çeşitli göç deneyimlerini sözlü tarih görüşmeleri yaparak inceledikleri çalışmalarını sunmalarıyla sona erdi. Zeynep Adıgüzel, Fırat Güllü, Erol Köroğlu ve Nalan Balcı'nın hazırladığı dosya, bu sunumlardan yapılan bir seçkiyi ve projenin öğrenci ve öğretmenlere katkısıyla ilgili genel değerlendirmeleri içeriyor.

Dosya dışındaki sayfalarımızda yer alan Hakan Yılmaz'ın makalesi, Fatih'in ordularının İstanbul'a hangi noktalardan girdiği ve ilk sancağın nereye kimin tarafından dikildiği üzerine gerek akademik gerekse de popüler tarih alanında bitmek bilmeyen tartışmalara yeni bir yorum getiriyor. İhsan Seddar Kaynar, Kitabiyat sayfalarımızda yer alan yazısında, Alevilik-Bektaşilik çalışmaları yapan araştırmacıların kullanımına zengin arşiv kaynakları sunan bir kitabı tanıtıyor. Ekonomik kriz, bir kez daha Türkiye ve dünya gündemine olanca hızıyla girerken korumacılık ve ticaret savaşları tartışmalarının öne çıktığını görüyoruz. Zafer Toprak'ın makalesi, Büyük Buhran'ın ağırlığını hissettirdiği 1930'lar Türkiye'sinde iktisadi tasarrufu ve yerli malı ürünlerin kullanımını teşvik etmek için alınan önlemleri değerlendiriyor. Nilay Örnek ise Türkiye ekonomisinin kurum ve ilişkileriyle inşasının bir dönemini sergileyen İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesini tanıtıyor.

Ekimde görüşmek üzere...

Barış Alp Özden

İÇİNDEKİLER

04 **Kendini Müslüman Hocaya Okutan Papaz**
HAZIRLAYAN: MURAT CANKARA

10 **Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay**
HAZIRLAYAN: EMEL SEYHAN

16 **Erken Cumhuriyet'te Tasarruf Anlayışı ve Yerli Malı Kullanımı**
ZAFER TOPRAK

24 **İş Bankası'nın Ankara'daki Müzesi'nde Yüz Yıllık Yolculuk**
NİLAY ÖRNEK

30 **Bireylerin Yaşamından Toplumsal Tarihe**
ZEYNEP ADIGÜZEL - FIRAT GÜLLÜ
EROL KÖROĞLU - NALAN BALCI

34 TARİHİ YAPAN BİREYLERİ SEÇEMEYENLER İÇİN BİR KILAVUZ:
Yaşam Anlatılarının Önemi ve Bunu Vurgulamanın Yolları
EROL KÖROĞLU

38 TOPLUMSAL TARİHE BİREYLERİN YAŞAMLARINDAN BAKMAK:
Tarihi Eleştirel Olarak Anlamada Yaşam Yazınının Önemi

56 TARİH VAKFI- GENÇLER TARİH YAZIYOR
"Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamlarından Bakmak" Projesi Kapanış Paneli
PANELİSTLER: PROF. DR. PINAR UYAN SEMERCİ, DOÇ. DR. ULAŞ SUNATA, DR. ÖĞR. ÜYE. TOLGA CORA, SERDAR KORUCU
MODERATÖR: FIRAT GÜLLÜ

62 İSTANBUL'UN FETHİNDE BURÇLARA SANCAK DİKME PROBLEMİNİN ÇÖZÜMÜ
"Ulubatlı Hasan", "Balaban", "Mustafa" ve "Karışdıran Süleyman"
HAKAN YILMAZ

76 ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ÇALIŞMALARINA BİR KATKI
Yıldız Yaylası'nın Güney Etekleri
İHSAN SEDDAR KAYNAR

KAPAK: **ZAFER TOPRAK ARŞİVİ**

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 309, Eylül 2019

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Mehmet Öznur Alkan

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul (0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Buket Kitapçı Bayrı, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, İpek Hüner Cora, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Selçuk Esenbel, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihlioğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Ozil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Oya İklil Selçuk, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, İsmail Yaşayanlar, Nuran Yıldırım

S. YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

YARDIMCI EDİTÖR
Zeynep Büyükpalta

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Gökhan Pahlı

KAPAK, SAYFA TASARIM / UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
barisozden@gmail.com

BASKI
Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
Akpınar Mah. Hasan Basri Cad. No:4
Sancaktepe - İstanbul
(0216) 585 90 00

BASKI TARİHİ
Ağustos 2019

DAĞITIM
Turkuvaz Dağıtım Paz. A.Ş.
Sabah 2000 Tesisleri
Akpınar Mah. Hasan Basri Cad.
34885 Samandıra - İstanbul
(0216) 585 90 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12815

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 150,00 TL.
ABD170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs260 TL.
Tarih Vakfı İş Bankası Pangaltı Şubesi
IBAN TR81 0006 4000 0011 0410 8655 25

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

Kendini Müslüman Hocaya Okutan Papaz

HAZIRLAYAN: **MURAT CANKARA**

Aşağıda okuyacağınız metin, iki Osmanlı gazetesi arasında 1871 yılında gerçekleşen tartışmanın bir bölümüdür. Tartışmaya yol açan *Orakir G. Bolso* [İstanbul Gazetesi], Ermenice ve Ermeni harfleriyle Türkçe çıkan günlük bir gazetedir. Matbaacı Oksen Hocasaryan (1833-1878) ve Hagop Hancıyan tarafından çıkarılan bu dört sayfalık gazetenin alt başlığı, aşağıdaki yazının yayımlandığı yıl itibarıyla "siyasi, millî ve ticari"dir. Kısa adıyla *Orakir*, Zakarya Mildanoğlu'na göre, "Osmanlı Ermenilerinin ağır yaşam koşullarını ele alır. Bu durumun çözümünü Osmanlı reformlarına bağlar. [...] Halklara anayasal özgürlük tanınması koşuluyla, Osmanlı'nın tek devlet olarak kalmasını savunur. Sık sık sansüre uğrar, kapatma ve para cezalarına çarptırılır."[1] Döneminin Ermeni basınıyla da polemiğe girdiği anlaşılan gazetenin 18 Zilhicce 1287 / 25 Şubat 1871 tarihli 386. sayısının "Dahiliye" bölümünde şu haber yer alır:

> Dünkü gün Galata Patrikhanesi'nde papazın biri keyfini bozmuş [rahatsızlanmış] olduğundan, bir Müslüman hoca getirtip kendisini okutturmuştur. Bu bapta S. Badriark'ın [Patrik Hazretleri'inin] nazar-ı dikkatini davet ile mezkûr papazın verdiği ibretine bedel, papaza mezhebimizce icap eden cezanın verilmesini arzu ederiz.

Bunun üzerine Basiretçi Ali (1838-1912), bugün tarihyazımında adıyla birlikte anıldığı gazetesinin 5 Mart / 25 Zilhicce 1287 tarihli 312. sayısındaki meşhur "Şehir Mektupları" köşesinde, dönemin bir klasiği sayılabilecek İstanbul'un yağmuru, yollarının çamuru ve kaldırımlarının bozukluğu meselelerine değindikten sonra yeni bir paragraf açar: "Geçen gün Ermeni-ül-huruf Türkî-ül-ibare [Ermeni harfli Türkçe] *Orakir* nam Ermeni gazetesinin 386 nümrolu nüshasında bir fıkra gördüm. Meali, sahibinin efkâr-ı taassubkâranesini ve milletine ettiği hizmetle derece-i belahetini [aptallığının derecesini] ispat ettiğinden, aynen yazıp zîrine dahi iktiza eden cevabını tahrir eyledim." Basiretçi Ali, *Orakir*'deki paragrafı gerçekten de noktası virgülüne alıntıladıktan sonra

ՕՐԱԿԻՐ
Կ. ՊՕԼՍՈՅ
386

Orakir, sayı 386

Basiret, sayı 312

yaklaşık bir tam sütun boyunca gazeteyi eleştirir:

> Aferin *Orakir* gazetesi! Acaba siz bu efkârı nereden tahsil ettiniz? Gazetelerin vazifesi nedir bilir misiniz? Lakin sözüne bakılır ise gazeteciliğin vazifesini değil ahval-i zamane ile kendini bile bilemiyorsun. Sana evvela vazifeni öğretip, badehu yazdığınız sözü reddedelim. Gazeteler mensup olduğu milletinin ve belki âlemin mürebbisidir. Onların neşriyatı akl u hikmete müstenit olur ise milletin ondan müstefit ve aksi takdirde mutazarrır olur [zarar görür]. Zamanımızda herkes serbesti-i mezhep kaidesince, papaz olsun efrad-ı milletinizden bulunsun, kaideten bir gûne kuyûd-ı diniye altında bulundurulamayacağı gibi kendisinden şikâyet ve hakikatte [sayesinde] cehl ü taassubunuzu ilan ve işâât ettiğiniz [cümle âleme duyurduğunuz] papaz efendi dahi mesul olamaz. Çünkü herkes şahsına ait olan kaffe-i ef'al ve harekâtında muhtardır [tüm eylem ve davranışlarında özerktir]. Binaenaleyh papaz efendi dahi işbu kaide-i umumiyeye tevfik-i [uygun] hareket ve perde-i cehl ü taassubu [cehalet ve taassup perdesini] tamamı ile hetk ederek [yırtarak] kendisini bir Müslüman hocasına okutmuş ne beis var? Nefsine ait olduğu cihetle siz de hasta olup da kendinizi bir Müslüman hocasına okutturur iseniz kimsenin itiraza hakkı yoktur. Lakin böyle münasebetsiz şeyleri her ne vakit gazetene yazar ve metbû-i müfahhamımızın [yüce hükümdarımızın] efkâr-ı âdilesine karşı lisan-ı taassup kullanır isen darbe-i tevbih ve mukabeleye mazhar olursun [azarlanarak karşılığını alırsın]. Senin gibi ve hem-mezhebin olarak bir gazeteci de bizde vardır. Mukaddemâ ehibbâmızdan bir zatı kandırıp elinden hayli altınlarını aldıktan sonra bir varakpare çıkardı. Yazdığı şeyler ayni ile bu kabilden olduğundan gazetesi kapattırılıp kendisi dahi tedip olundu [haddi bildirildi]. Muahharen gazetenin ve medar-ı revaç olur zu'muyla [revaç bulmasını sağlar zannıyla] kendi ismini tebdil ederek ve bir biçareyi daha yakalayarak anında bir miktar parasını aldıktan sonra bir iki ay kadar da onda devam ile nihayet tatil etti [kapatıldı]. Aradan biraz vakit mürurıyla gazetesinin yine namını değiştirip birkaç gün batar çıkar iken geçen gün bir nüsha daha çıkarıp yine battı. Fakat bu kere de ebnâ-yı cihandan [insan evlatlarından] bir biçareyi yakaladığı işitilmiştir. İşte sizin reis-i ruhanînize ettiğiniz ihtar ve taassup gibi bu da hemen gazete namına çıkardığı varakparesiyle beraber müstahak olduğu mükafata sürat-i mazhariyetini [süratle

kavuşmanızı) temenni eder ve Matbuat İdare-i behiyyesinin sizin ve bunun gibiler haklarında nazar-ı dikkatini davet eyleriz.

Basiret'in bu çıkışı üzerine *Orakir*, 21 Zilhicce 1287 / 8 Mart 1871 tarihli 395. ve 30 Zilhicce 1287 / 9 Mart 1871 tarihli 396. sayılarında, yukarıda *Basiret*'ten yapılan alıntıyı aynen aktardıktan sonra buna art arda iki sayıda karşılık verir. Aşağıda okuyacağınız yazı bunlardan ilkidir. Yazının daha kısa olan ikinci bölümünde ise *Orakir* kendi durduğu noktayı ilkesel olarak şu şekilde açıklar:

> [B]ir rahip ne derece serbest ve ne derece mutaassıp olur ise olsun, onun gerek serbestiyeti ve gerek mutaassıplığı, bulunduğu mezhebin dahilinde bir hudut tahtında caridir. Mesela bir imam, ister serbest olsun ister mutaassıp, İslamlıktan başka bir mezhebi İslamlıktan bila-fark vaaz eder, veyahut kendi şahsi harekâtından cemaate ol yolda şüphe verir ise, din-i İslamiye hükümeti onu ya tedip ve yahut mezhebinden tard eder [uzaklaştırır], ve etmediği halde mesul kalır.
>
> Evvet, her mezhebin varlığı, kendini diğerlerinden üstün ve Haktaala huzurunda ziyade makbul göstermesindedir. Bundan kıl payı şaşmak, bulunduğu mezhebi öldürmek demektir. İmdi bir papaz ya [da] imam, böylece kendini diğerlerinden üstün ve Allah'ın indinde ziyade makbul bellemeye ya [da] belletmeye borçlu olduğu halde, imam papaza ya [da] papaz imama kendini okutup, senin duan bulunduğun mezhep iktizasınca Allah indinde daha ziyade makbuldür dediğinde, taassubu hetk mi etmiş olur, yoksa Nasrettin Hoca'nın dediği gibi bastığı dalı baltalamış mı olur?

Din adamlarının şahsi ve kamusal davranışları arasındaki uyuşmazlığın haklar açısından değerlendirilmesi bir yana, tartışmaya daha geniş bir bağlamda bakıldığında, Osmanlı milletlerinin kendi mahallelerinde, birbirlerine karışmadan, hatta temas etmeden yaşadıkları iddiasını bir nebze olsun sorgulattığı da bir gerçektir. Belki hepsinden önemlisi, tartışmanın, döneminin önde gelen ve etkili Müslüman/Türk gazetecilerinden birinin, bir Ermeni gazetesini takip ettiğini (elbette tam tersi de geçerli), hatta Ermeni harfleriyle Türkçe okuyabildiğini gösteriyor olmasıdır. Üstelik tartışmayı tetikleyen olay, milletler arasındaki bariyerlerin gündelik yaşamda nasıl aşılabildiğini de gösteriyor. Böyle düşünüldüğünde, bu atışma, Osmanlı basınının, milletlerin -sadece kendi millettaşlarına hitap ettiğinden pek emin olunan- gazetelerinin birbirleriyle ilişkisi üzerinden de ele alınması için bir ihtardır adeta.

Gazetecilik bağlamında ele alındığında, hoşa gitmeyen şeyleri otoriteye şikâyet etme konusundaki süreklilik bir yana -ki tartışmanın tarafları, hitap ettikleri otoriteler farklı olmakla birlikte, özünde bu konuda birbirlerine yakın duruyorlar- muarızının sözlerini tahrif etmeden aktarma adabı dikkat çekicidir. *Basiret*'in meseleyi kısmen kişiselleştirmeye çalışması, *Orakir*'inse, cevabının burada yer almayan ikinci bölümünde, bunu pek önemsemeyip savuşturması; *Orakir*'in, *Basiret*'in şikayetinin gayrimüslimler için işi nerelere götürebileceğine dikkat çekerek bunun yüz yıllardır sürmekte olan bir düzende nasıl çatlak yaratacağını ima etmesi ve iç işlerine karışılmamasını talep etmesi de üzerinde ayrıca durmaya değer görünüyor.

Orakir – Basiret tartışması dil düzeyinde de anlamlıdır. Bilhassa *Orakir*'in, *Basiret*'in metnini Ermeni harflerine aktarırken eklediği noktalama işaretleri[2] ya da bazı sözcükleri seslendirme/yazma şekli (örneğin "mutazarrır" yerine "mutazarrar") hem modern Türkçenin tarihi hem de Osmanlı Ermenilerinin Osmanlı Türkçesiyle, daha doğrusu Arap harfleriyle yazılı Türkçeyle ilişkisi bakımından kıymetli örnekler sunuyor.

Son olarak, aslen kamusal bir figürün sözüyle eylemi arasındaki tutarsızlık üzerine bu tartışmanın söz konusu papazın dışında da bir anlamı olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, 1860'larda, Robert Kolej'in kurulma sürecinden başlayarak, Osmanlı'nın Müslüman devlet adamlarının en azından bir bölümü, bir yandan Hristiyan/misyoner okullarını lanetleyip halka çocuklarını bu okullardan uzak tutmasını telkin ederken bir yandan da kendi çocuklarını bu okullarda okutabilmek için uğraşacaklardı.[3]

DAHİLİYE

Basiret nam Osmanlı gazetasında aleyhimize görülen bend ve cevabıdır.

* * *

Basiret'in bize verdiği cevap balâda görüldüğü üzere iki kısımdır. Yani ilki bize cevap olup, ikincisi hem-mezhebimizden bulunan birinin gazetacılığı hikâyesidir. İşbu ikinci hikâyeyi şimdilik bertarafla ilkine cevabımızı verelim.

Mezhep serbesttir.

Hukuk-u şahsiyeye riayet etmek cümle insanların vazifesindendir.

Bu böyle olduğu halde bir Ermeni papazı, Ermeni papazlığını reddetmeksizin kendini bir Müslüman hocaya okutmaya serbest imiş, ve bizim de onun bu hukuk-u şahsiyesine, kendini Ermeni papazı sıfatı ile tanıyarak, riayet etmek vazifemizden imiş. *Basiret* bize bu dersi vermektedir. Pekâlâ; mezhep serbestiyeti demek, itikat serbestiyeti demektir. Mezkûr papaz itikadını serbestçe icra etmelidir. Sahtekârlık, serbestiyet ile imtizac edemez [uyuşamaz]. İmdi eğer papaz itikat serbestiyeti ile, kendi hukuk-u şahsiyesine ait olan meselelerde Müslüman hocasına kendini okutturacak ise, niçin cemaatine yani bize, hukuk-u şahsiyenize ait olan meselelerde, yani

Orakir gazetesinin 395. sayısının kapağı

hasta olduğunuzda Müslüman hocalara müracaat etmeyin diye vaaz verip, mütenakız bir halde bulunmaktadır [kendisiyle çelişmektedir]? Ve meğer ki bir vaizin verdiği vaazlarının icrası vaizin şahsi muamelesinde dahi görülmek, keza bir memurun mensup olduğu ahalisine hitaben ilan ettiği mebdelerin [ilkelerin] icrası, memurun şahsi muamelelerinde dahi görülmek, memuriyetinin vazifesinden değil midir?

Mesela, hocanın biri Ramazan-ı Şerif'te oruç vaaz edip, cami-i şerifden dışarı çıktığında, orucunu bozduğu görüldükte, insanın kendi karnını doyurmak kendi hukuk-u şahsiyesindendir, kişi istediği anda istediği yerde bulduğunu yemeye serbesttir diyebilecek kadar serbest midir *Basiret*?

Bu bapta Kuran-ı Şerif'ten malumatımız yoktur, fakat bizim kilisenin bize vaaz ettiği şudur: *havadk arants kordzots meryal en*; din, amel olmadığı halde ölmüştür; *nakh arnel yev aba usutsanel*; evvel icra, sonra vaaz.

Bizde bir papaz, papaz olmazdan evvel, alenen bu mebdelere ve emsallerine, yemin eder. *Basiret*, ne dersiniz? Kişi alenen ettiği yeminini alenen cerh etmeksizin [bozmadan], onun mugayırı ameliyatta bulunmaya serbest olmalı mıdır? Bu mudur sizin bildiğiniz serbestiyet? Bu mudur sizin bildiğiniz gazetacılık?

Burası[nı] bertaraf ile, gelelim *Basiret*'in mezhep serbestiyetine şahsen ne derece itibar ettiğine.

Mezhep serbest olduğu halde, ol mezhebe tâbi bulunanlar mezheplerinin icrasında her cihetle serbest olmalıdırlar.

Bizim mezhebimizce, bir papazın kendini Müslüman hocasına okutturması kabahattir. Ve biz de bu halde bir papaz gördüğümüzde, onun mezhebimize mugayır halde bulunduğunu kritikaya almaya [eleştirmeye] serbestiz. Böyle meselelerde, emsal para etmez, yani Müslümanlar bazen kendilerini Hristiyan papazlarına okuttuklarından bahs ile, *Basiret* bizim bu kritikamızı kusur add edemez. Zira bilmez isek de, ihtimaldir Müslümanların o hali kendi mezheplerince kendiler[in]e bir kabahat sayılmaz, fakat bizde sayılır. Nasıl ki kişinin bir iki zevci bulunmasına kendi dinlerince müsaade olur ise de, bizce affolunmaz hatadır. Yalnız herkesin vazifesi şudur ki, bu göna maddelerin [türden meselelerin] kritikasında kendi dini[nin] hududunu tecavüz ile [aşarak], ol kaideye karşı bulunan dinlere harfendazlık etmesin [sataşmasın].

İmdi biz kendi mezhebimizin hududunu tecavüz etmeksizin, kabahatli bir papazın *mezhebimizce* (bu lugate dikkat olunmalı) cezası verilmesini Patrik Efendimiz'den istida [talep] ettiğimizde, *Basiret* ne hakla bu meseleye müdahale edip, ve hatta Hükümet-i Seniyye'yi dahi ceva[p] vermeye davet eder?

Basiret'in bu davetinin vakaa Hükümet-i Seniyye indinde sinek vızıltısı kadar tesiri olamaz olduğunu bilir isek de, farz edelim ki *Basiret*'in nasihati dinlense ve şu mealde, yani, "Ermeni *papazının* biri[nin] kendini bir Müslüman hocasına okutturması için, papazın *mezhebinden* bulunan *Orakir* nam gazeta ol *mezhebin patriğinden mezhebi* iktizasınca cezası verilmesini

istida ettiği için bu yolda bir cezaya hükm olundu" diye bir ilam verilse, *Basiret*, siz kendiniz böyle bir ilamı mezhep serbestiyeti namına istishap[4] edebilir misiniz [sahiplenebilir misiniz]? Ve umumen gayrimüslim tebalar tarafından vuku bulacak haklı iştikâlerin [şikayetlerin] önünü alabilmeye muktedir misiniz, yoksa çolbaz [acemi] berberler gibi kaş yapayım derken göz çıkardığınızı ikrar etmeye mecbur olur musunuz?

Siz, bir de hukuk-u şahsiye lafzına girişirsiniz ve papaz bu hukuk sayesinde mesul değil dersiniz.

Ne böyük cehalet ve ne derece çarpık dala basış!

Basiret, hiç bilmiyor ki, kişinin mesul olup olmadığı, bir şarta mebni olabilir. Bu şart kabul olunduğu anda, kişi kendi hukuk-u şahsiyesini bil-icra, ol şartı ya kabul ya cerh eder. Ve bir kere kabul ettikleyin, artık onun mugayırı harekette bulundukça mesul olur.

Basiret bari hiç olmazsa, birtakım vatanperver Fransızların, esir düştükten ve yemin ile salıverildikten sonra, vatanlarına hizmet etmek gibi mukaddes hukuklarını icra edemez olduklarını, ve ede idiler mesul tutulacaklarını derhatır etmeli [hatırlamalı] idi.

Neden acep hukuk-u şahsiye ve vataniyelerini icra edenler, yeminleri ahkâmınca mesul olup da, bizim papaz hukuk-u şahsiyesini yeminine karşı icra etmiş olduğu için mesul olamıyor imiş? Acaba bir Hristiyan papazın ettiği yemini, *Basiret* indinde yemin sayılamaz mı? Bu mudur mezhep serbestiyetinin ahkâmı? Bu mudur adil ve serbest yani mutaassıp değilim diyen bir İslam'dan beklenen?

Hülasa-yı kelam, eğer *Basiret* neticesine kefalet edebilip, Matbuat Müdiriyeti'nden bize bir ruhsatname ibraz edebilirse, biz de hukuk-u şahsiye namına, fakat din-i İslamiye indinde kabahatli bulunan pek çok adamların, mesul olmadıklarını aynı bize karşı kullandığı tarik [mantık] ile ispat edebiliriz. Bunu ibraz edemez ise, bizim dahili işimize karışmasın. Eğer bizim bahsimizde İslamlığa karşı bir hakaret görmüş ise, onu söylesin. Kendi hukuku ol haddi tecavüz edemez. İmdi dört yüz yıldan beri Saye-yi Şahane'de görmüş olduğumuz adaletin ve serbestiyetin, ilanihaye devam olunacağına kimsenin şüphesi olmadığı aşikâr olduğu halde, *Basiret* gibilerinin bu yolda bahisleri, gülün dikeni gibi nazar olunacağında da şüphe yoktur.

Orakir gazetesinin 395. sayısının ikinci sayfası

DİPNOTLAR

1 Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar: 1794-2000* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2014), 42-43. Bunun haricinde, kaynaklarda dergiye ilişkin bazı ayrıntılar konusunda uyuşmazlık bulunmaktadır. Krş. Hasmik Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968* (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2005), 571-72.

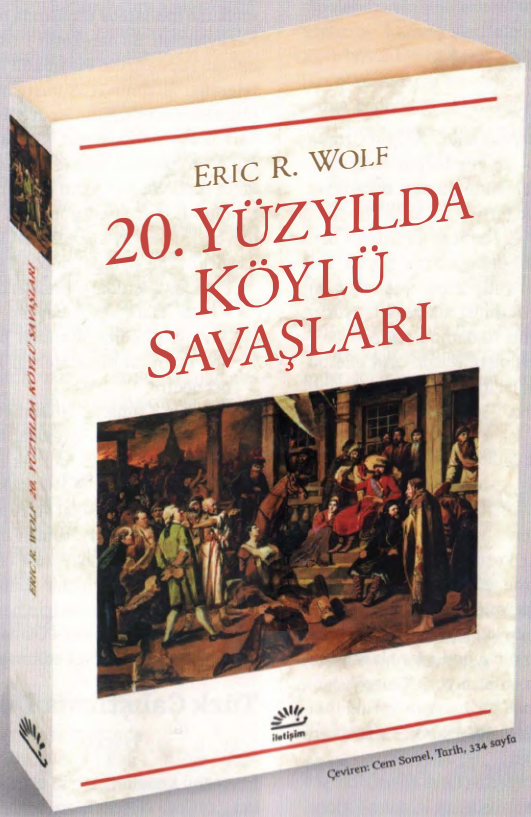
2 Olivier Bouquet'nin son çalışmasına bu açıdan bakmak çok ilginç olacaktır. Olivier Bouquet, *Quand les Ottomans firent le point: Histoire graphique, technique et linguistique de la ponctuation turque ottomane* (Tumhout, Belgium: Brepols, 2019).

3 Örnek için bkz. Orlin Sabev, *Spiritus Roberti: Shaping New Minds and Robert College in Late Ottoman Society (1863-1923)* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014), 93-130.

4 Burada Ermeni harfli Türkçe metinlerde sık rastlanan türden bir metatez söz konusu olup sözcük "istihsap" şeklinde yazılmıştır.

iletişim

Farklı ülkeler ve farklı toplumsal formasyonlar çerçevesinde köylülük

Eric R. Wolf'un çalışması köylülüğün sınırlarını ve imkânlarını karşılaştırmalı olarak takip etmek isteyen ve kitle hareketleriyle ilişkisini merak eden okurun fazlasıyla ilgisini çekecek nadide bir eser.

HAZIRLAYAN: **EMEL SEYHAN**

Bir Facia Daha

1 EYLÜL 1919 **AKŞAM**

Birkaç zamandan beri İstanbul'un ve Beyoğlu'nun sokaklarından sık sık kendi elleriyle canlarına nihayet veren bedbaht gençlerin cenaze alayları geçiyor. Kimi aşk yüzünden, kimi vatan yüzünden, kimi ümitsizlik yüzünden beyinlerini kurşunla parçalayan Türklerin adedi çoğalıyor! Bu son senelerin ruhi yeisinden bunaltan facialarının bu biri birini takip eden ölümlerde gizli veya aşikar tesiri var. Ümitsizlik ölümü kolaylaştırıyor.[...]

Belgrat Ormanlarında

3 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Matbaamıza gönderilen bir varakada Belgrat Ormanlarının bir aydan beri iki üç yüz baltalı tarafından hayli tahribata duçar edilmekte olduğu bildiriliyor. Bu ormandan yalnız Beyoğlu'nda bir zata günde iki araba odun geliyormuş. Payitahtın kapısında olan böyle bir ormanın tahribi pek fena bir şeydir. Her yerde hükümetler orman yetiştirmeye çalışıyorken bu gibi en kıymetli servetlerimizi mahvedebiliyoruz. Şimdiye kadar mahrukatın fıkdanına rağmen Belgrat Ormanına balta girmemişti. Kesim olsa bile bunun fen dairesinde icrası lazımdır. Daire-i aidesinin nazar-ı dikkatini celbederiz.

Mirgün Korusu

4 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Karilerimizden biri yazıyor:

Mirgün'ün meşhur bir korusu bulunduğu malumunuzdur. Geçen senelerde asker tarafından tahrip edilen korunun işcarı (ağaçlandırılması) mahalli halkı tarafından pek insafsızca kat' edilmektedir. Acaba Hükümet İstanbul'a karşı niçin bu kadar alakasızdır, ne için bu gibi tahribatı men' etmiyor? "Gelecek sene göreceğiz ki o güzelim koru bir harman yerine inkılab etmiş olacak. Son derece rica ederim Hükümetin nazar-ı dikkatini celbediniz."

Karimizin bu haklı şikayetine ilave edecek bir şey bulamıyoruz. Yalnız temenni edelim ki daire-i aidesi bu şikayeti nazar-ı dikkate alsın.

Sadrazam Paşanın Beyanatı

5 EYLÜL 1919 **TASVİR-İ EFKAR**

Sadrazam Paşanın Tan gazetesi muhabir-i mahsusuna vaki olan beyanatını dün akşam neşrolunan Fransızca İstanbul gazetesinde gördük. Ber-vech-i âti naklediyoruz:

Mustafa Kemal Paşa'nın hareketi:

- Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan hareketin mahiyeti hakkındaki fikriniz nedir?

- Mumaileyhin bu hareketi ne askeri bir şekilde ve ne de milletin arzusu dahilindedir. Muharebe esnasında zabit olan ve bir meslek taharrisi için Anadolu'da bulunan gençler bir araya toplanmışlar, bir hareket-i milliye husule getirmek için çabalıyorlar. Bu, alevleri sönmüş bir saman yığınına benzer. Filhakika bu hareketi teşdid etmek için Anadolu'da birçok para sarf ediliyor. Bu meselede menhus İttihad ve Terakki Cemiyetinin parmağından başka bir şey görülemez. Malumunuz olsa gerektir ki bu cemiyet-i mefsuhe muharebe esnasında mebaliği-i külliye iddihar eylemişti. Bu hareketin, İttihatçıların bir hareketi olduğu şüphesizdir. Maamafih her taraftan aldığımız telgraflar ahalinin Hükümete muti ve hanedan-ı saltanata sadık olduğunu ispat ediyor. Bu hal Konya'dan ileri aksam dahilindedir. Konya'dan bu tarafta ve İzmir cihetlerinde nizamat-ı mahalliyeye muhalif harekette bulunan bir takım çeteler var doğrudur. Fakat tahdid-i hudut komisyonunun İzmir'e muvasalatından beri ahval gittikçe sükunet kesbediyor ve kariben asayişin kamilen iade edileceği şüphesizdir.

Manda ve istiklal meseleleri:

- Paşa hazretleri muayyen bir hükümetin veya Avrupa hükümetlerinden birinin Türkiye veyahut İstanbul mandaterliği hakkındaki mütalaanız nedir?

- Hiçbir Osmanlı Hükümeti manda kelimesini işitmek, duymak istemez. Biz, müstakil bir hükümetiz. Müstakil kalmak isteriz. Şimdiki halde kemal-i ihtimam ile Mütareke ahkamını tatbik ile iktifa ediyoruz. Fakat Avrupa'ya itimadımız tamdır. Şeref ve haysiyetimizle mütenasip bir sulh akdetmek için tekrar Paris'e celbedileceğimizi ümit ediyoruz. Fakat hiçbir himaye kabul edemeyiz. Türk olmayan anasır için her türlü teminatı itaya hazırız. Fakat Devlet-i Osmaniye'nin tamamiyet-i mülkiyesi muhafaza edilmek şartıyla. [...]

Türk Çalıştırma Derneği

5 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Maişetini kendileri temin etmek mecburiyetinde kalan gençleri ve çocukları ticaret hayatına sevk ederek memlekette terbiye-i iktisadiyenin inkişafına ve müstahsil kuvvetlerin tetimme ve tezyidine çalışmak üzere Türk Çalıştırma Derneği namıyla gayrı siyasi bir cemiyet-i hayriye teşkil edilerek beyanname ve nizamnamesi Hükümete takdim kılınmıştır.

Harp Kazançları Vergisi ve Hükümetin Lâkaydisi

13 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Hükümet-i İttihadiye zamanında ihzar edildiği halde

bir türlü şekl-i kanuniyi iktisap edemeyen harp kazançları tedabir-i evelliye kanunundan birçok şirketlerle tüccarın şikayet etmekte oldukları malumdur. Bu bâbda malumat almak üzere müracaat eden bir muharririmize salahiyettar bir zat tarafından bervech-i âti izahat verilmiştir:

Harp seneleri esnasında şirketlerle tacirler fevkalade temettülerde bulunmuşlardı. Hükümet-i İttihadiye bu kazançların yüzde on beşten fazlasının bazı devletlerde yapıldığı gibi hükümetin emrine amade tutulması için bir kanun layihası ihzar etmiş ve layihanın iktisab-ı kanuniyet etmesine intizaren bu fazlanın kendi emrine tabi bulundurulmasını taht-ı karara almıştı. Fakat o esnada Millet Meclisinin tüccar mebusları bu layihanın kanun halini almasına bir türlü razı olamadılar. Çünkü bu kendi menfaatlerini muhill idi, ellerinden geldiği kadar mümanaat eylediler ve nihayet maksatlarına da muvaffak oldular.

Layiha bir türlü intisab-ı kanuniyet edemedi. Şirketlerle tacirler temettülerinin yüzde on beşten fazlasını Hükümetin emrine amade tutmakta iseler de şimdi ihtikarın ancak harp zamanına münhasır olduğunu beyan ile karar-ı vakıanın üç yüz otuz beş senesine teşmiline razı olmuyorlar ve mütemadiyen Ticaret Nezaretine müracaatla şikayet ediyorlar. Ticaret ve Ziraat Nezareti keyfiyeti Maliye ye yazarak layiha-i kanuniyenin muvakkaten mevki-i meriyete vaz'ıyla bu hale bir nihayet verilmesini talep etmiş ise de Maliyeden bu tezkereye henüz bir cevap gelmemiştir. Bu müteredditi vaziyet tüccarın muamelesine de icra-yı tesirden hâli kalmamakta ve bunlar nihayet emr-i hükümeti ısga' etmemektedirler. (dinlememektedirler) Bazı ticarethanelerin iflas tehlikesi karşısında kaldıklarını görerek Hükümet namına ayırdıkları fazla temettüü sarf etmişlerdir. Hükümetin bu kararsızlığından dolayı bu yolda kalıp tahsil edilemeyen para yedi milyon raddesindedir. Bu hazinenin büyük bir zıyaıdır.

Mukadderatımız Etrafında

14 EYLÜL 1919 **TASVİR-İ EFKAR**

Wilson'un Bâb-ı Âli'ye notası hakkında

Amerika Reisicumhurunun Bâb-ı Âli'ye gönderdiği nota malumdur. İstihbaratımıza nazaran Amerika'nın doğrudan doğruya Türkiye'ye nota göndermesi Sulh Konferansında hoş bir tesir bırakmamış ve Mösyö Clemenceau, Konferans namına Mister Wilson'a müracaat ederek:"Türkiye Amerika ile hal-i harpte olmadığı ve binaenaleyh mütareke de akdetmediği için Konferansın üzerinden aşarak Türkiye ile doğrudan doğruya muhabereye ve ona bazı mevaidde bulunmaya salahiyettar olmadığını bildirmiş ve Amerika'nın bu teşebbüsü geri alacağı" ümidini izhar eylemiştir.

Wilson, Clemenceau'ya gönderdiği cevap: "Amerika'nın bütün dünyaya hitaben dermeyan ettiği umumi mevaidi yerine getirmeyi bir namus borcu bildiğini, binaenaleyh Türkiye hakkında 12. maddenin tatbikini Sulh Konferansında müdafaa edebilmek için bu müracaata mecbur kaldığını" bildirmiştir.

Yeni Bir Fırka

20 EYLÜL 1919 **AKŞAM**

İşçi ve Çiftçi Partisi resmen teşekkül etmiş ve Osmanlı amele arasında teşkilatını tevsie başlamıştır. Sulhtan sonra Amerika ve Avrupa sermayedarlarının ibtidai bir halde bulunan memleketimize nasıl hücum edecekleri tahmin olunabilir.

İşçi ve Çiftçi Partisi şimdiden yaptığı teşkilat ile amelemizin büyük ecnebi sermayeleri karşısında şursuz bir kazanç aleti olmamasını temine çalışıyor. Eğer böyle bir hazırlık olmasa takım takım teşkilatları olan Avrupa amelelerinin güçlükle hakkını müdafaa edebildiği sermayedarların tazyiklerine karşı Türk işçileri tamamıyla silahsız ve mukavemetsiz bir halde teslim-i nefse mecbur olacaklardı.

İşçi ve Çiftçi Partisini teşkil eden gençlerden kısm-ı azamı Avrupa'da içtimaiyat tahsil etmiş gençler ve arkadaşlarıyla aynı partiye mensup bazı aza şimdi de Kurtuluş isminde bir mecmua neşrediyorlar. Bu mecmua tamamıyla ilmi bir mahiyeti haiz olup Sosyalizmin henüz sade halkımızda değil, münevverlerimizin çoğunca da meçhul olan esaslarını, vüsatını, muhtelif şekillerle izah edecek ve çiftçi Partisinin müstakil inkişafını ilmin kavi temelleri üzerinde kurmaya çalışacaktır.

Halk için en faideli bir teşebbüse önayak olduklarından dolayı gençlerimizi tebrik ederiz.

Harp Kazançları Vergisi

20 EYLÜL 1919 **İKDAM**

İtilâf mümessilleri Meclis-i Vükela'da tetkik edilmekte olan fevkalade temettü vergisinin bilcümle tüccara tatbikine muvafakat ettiklerini Bab-ı Âli'ye bildirmişlerdir.

Tıbbiye Mektebinde Haremlik Selamlık

22 EYLÜL 1919 **AKŞAM**

Tıbbiyenin de kadınlarla erkeklerin bir arada tahsil-i keyfiyeti günden güne karışık, içinden çıkılamaz bir mesele halini alıyor. Bu sabahki gazetelerden biri Maarif Nezareti erkanından bazı zevatın bu mesele hakkındaki beyanatlarını derc ediyoruz Bu zevat diyor ki:

"Biz muhtelit tedrisata taraftar değiliz, fakülte muallimleri hanımlara ayrı erkeklere ayrı tedrisatta bulunmaya muvafakat ederlerse, biz de kabul ederiz. Hem bakalım Avrupa'da tıp tahsili yapan kadınlarımız, avdet etsinler. Ondan sonra bu meseleyi daha

esaslı bir surette düşünebiliriz. Yalnız bizim memleketimizde değil, Avrupa'nın birçok mekteplerinde, Sanayi-i nefise mektebinde kadınlar erkeklerle birlikte tahsil edemezler."

Bu beyanatı okuduktan sonra fakülte müderrisleri nezdine bir muharririmizi göndererek meseleyi tetkik ve tahkik ettik. Maarif erkanının nokta-i nazarlarını tatbike, bizim tahkikatımıza göre, imkan-ı ilmi yoktur. Mesela tedrisatın sabahtan öğleye kadar hanımlara, yahut öğleden sonra hanımlara ve sabahları erkeklere tahsisi tıp fakültesindeki tedrisatın tarzıyla nâ kabil-i teliftir. Tıbbiyede sabahtan öğleye kadar nazari tedrisat, öğleden sonra da ameli tedrisat ve tecrübeler ile uğraşılıyor. Binaenaleyh saat on iki oldu "hanımlar siz çıkınız erkekler gelecek " diye dersler ikiye taksim edilemez. [...]

Artık Hiç Okumuyoruz

22 EYLÜL 1919 **AKŞAM**

Meşrutiyetten beri kitap okumak merakı kah arttı kah eksildi. Fakat İzmir vakasından sonra okumak o kadar azaldı, kitaplar o kadar az satılmaya başladı ki artık "hiç okumuyoruz! "denilebilir. En muteber matbaacılarımız nezdinde bir takım faideli tetkikatta bulunduk. İşte buna müsteniden Meşrutiyetten beri "telif ve kıraat" hayatı hakkında muharrirlerimizi ve karilerimizi etraflıca tenvir etmek istiyoruz.

En çok okunan seneler: İlan-ı Meşrutiyetten sonra kitapçılık ve mecmuacılık aleminde birdenbire hummalı bir faaliyet olmuştur. Bu faaliyet 325 senesinden 329 senesine kadar aşağı yukarı aynı şiddetle devam etmiştir. Balkan Harbi sıralarında, bir de Harb-i Umumi ibtidasında vahim buhranlar zuhur etmiş, Harb-i Umumi buhranı mütarekeye kadar sürmüştür. Mütarekeden sonra kıraat şöyle böyle devam etmişse de İzmir'in işgalinden sonra tab' ve telif piyasasına devamlı bir durgunluk arız olmuştur. Buna inzimam eden kağıt ve amele buhranı, sonra müellif ve matbaa ücreti matbaacıları pek acıklı bir mevkide bulunduruyor.

En çok okunan kitaplar: Meşrutiyetten beri en çok roman ve hikaye satılmıştır. Romanlar arasında bilhassa aşağı halkın heyecanını mucip olacak cinai kitaplarla açık hikayeler birinciliği ihraz ediyor. Bastığı ilmi bir kitabın, yahut bir sanat eserinin yalnız basım masrafını kurtarmak için senelerce beklemeye mecbur olan matbaacılar tahkikat-ı adliye ve zabıtaya ait romanlar yüzünden pek çok para kazanmışlardır. Mesela bir matbaacı "Nat Pinkerton" serisinin her parçasından beşer bin ve " Sherlock Holmes" serisinden üçer bin olmak üzere aşağı yukarı bu iki roman serisinden yüz bini mütecaviz kitap satmıştır. Bu bizde nadir görülen bir vakadır.

Açık resim açık hikaye: Şimdi kitapçılar hallerinden şikayet ediyorlar, buhran bu şekilde devam edecek olursa hem matbaacıların, hem müelliflerin aç kalacaklarından bahsediyorlar. Maalesef artık müellifler iki kısma ayrılıyorlar. Bir kısmı kitap yazmıyor, gazete çıkarıyor. Ahvale merak eden halk gazeteleri alıyor, müellifleri - gitgide azalmak üzere- Bir parça para kazanabiliyorlar. Matbaacılar da açık hikayeler sayesinde biraz tutunabilmektedirler. Son mecmuaların kapaklarında kadın resimlerinin açıklığı ve güzelliği derecesinde az veya çok satıldığına dikkat edilmiştir. Şimdi hemen bütün matbaacılar kitap bastırmak isteyenlere "güzel kadın resimli bir kap" yaptırılmasını tavsiye ediyorlar.

İrade-i Şahane

24 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Hazret-i Padişahinin Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya tebliğ buyurdukları irade-i seniyye mucibince Fatih'te, Kadıköy'de, Üsküdar'da olmak üzere Harbiye Nezareti tarafından üç mükemmel eczane küşat edilmek üzeredir. Her eczanede dört tabib, iki eczacı bulunacak, bunlar bila tefrik cins ve mezheb her müracaat edeni muayene edecek ve lazım gelen ilacı i'tâ eyleyecektir. Vizite beş kuruştur. Fukaradan beş kuruş da alınmayacaktır. İlaç miri fiyatı üzerine ufak bir zam ile verilecektir. Bu zam ile viziteden hasıl olan paradan zaruri masraflar çıkarıldıktan sonra mütebakisi hekimlere terk olunacak ve bu suretle her gün pek çok hastaların muayenesi taht-ı temine alınacaktır. [...]

Gizli Fuhuşhaneler

25 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Polis Müdüriyeti ahlak meselesiyle ciddi surette meşgul olmaya başlamıştır. İstanbul'da muhtelif mahallerde birçok gizli fuhuşhaneler sed edilmiş ve sahipleri şiddetle tecziyeye başlanmıştır. Bunlar meyanında birtakım namuslu kızları kendi menfaati uğrunda çalıştırmakta olan Şeyh Nafi namında biri de ahiren derdest edilmiştir.

Gizli evlerin en ziyade bulunduğu Şişli etrafında dün akşam daha üç hane basılmış ve sahipleri hakkında tahkikat icrasına başlanmıştır.

Esirlerimiz Geliyor

27 EYLÜL 1919 **AKŞAM**

Paris 26 Eylül- İstanbul'dan varid olan malumata nazaran Bâb-ı Âli ile İtilâf Devletleri arasında memalik-i ecnebiyede bulunan iki yüz bin Türk esirinin iadesi hakkında bir itilâf akdedilmiştir. İngiltere ve Rusya üserasının iadesine muvafakat ettikleri cihetle Hükümet-i Osmaniye bu hususta üç milyon liralık bir kredi açmıştır.

Senenin İlk Futbol Müsabakası

27 EYLÜL 1919 **TASVİR-İ EFKAR**

Dün Kadıköy İttihat Spor kulübünde senenin ilk fut-

bol müsabakası Altın Ordu ile Galatasaray kulüpleri arasında icra edildi. Galatasaray'dan iştirak edenler meyanında dört harp senesini cephelerde geçirenlerden Ahmet Robenson ve Küçük Ahmet beylerin bulunduğu görülüyordu. Takımlar şu surette teşekkül etmişlerdi: Altın Ordu takımı: Kaleci Nüzhet Bey, kale müdafileri Nuri ve Hamdi beyler,müdafiler Abdullah, Celal ve Cafer beyler, muhacimlerde Nuri, Cemil, Fuat ve Haydar beyler olmak üzere terekküb ediyordu.

Galatasaray takımı ise nisbeten gençlerden teşekkül etmişti. Kaleci Ahmet Robenson Bey, kale müdafileri Küçük Ahmet ve Kemal beyler, müdafiler Rahmi, Kemal ve Fuat beyler, muhacimler Fazıl, Necip, Ziya, Fuat ve Sadi beyler idi. Hakemlik vazifesini ise Süleymaniye Kulübü azasından Hikmet Bey ifa eylemiştir.

Her iki takımda galebeyi ihraz için çok çalışmış, müsabaka kah Galatasaray'a, kah Altın Ordu'ya müsait bir vadide cereyan eylemiş ve nihayet Galatasaraylılar iki sayıya karşı üç sayı ile Altın Ordu'ya ihraz-ı galebe etmiştir. Önümüzdeki Cuma günü Galatasaray ile Fenerbahçe takımları arasında yeni bir müsabaka icra edilecektir.

Pierre Loti Abidesi

28 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Muhterem dostumuz Pierre Loti'nin tezkir-i namı (hatırlanması) zımnında inşası mukarrer olan abide için Şehremanetinde istihzaratta (hazırlıklarda) bulunulmaktadır.

Abide Gülhane Parkının mutena bir mahallinde inşa edilecek bir çeşme olup planları Mimar Vedat Bey ve rüfekası tarafından ihzar olunmaktadır. Çeşmenin kısm-ı ulyâsına Pierre Loti'ye ithafen bir abide hak olunacaktır. Evvelce de yazdığımız vechile hattat merhum Sami Efendi çıraklarından Hulusi ve Ömer efendiler bu ibarenin hakkını deruhte eylemişlerdir.

İçki Belası

28 EYLÜL 1919 **TASVİR-İ EFKAR**

Rakı nasıl imal olunuyor: Kurban Bayramında intişar eden Hilal-i Ahmerde içki mücadelesi namıyla neşredilen pek mühim bir baş makalede Amerika'daki mücadele heyetlerinden bahsedilerek içki aleyhinde bir cemiyet teşkili teklif edilmekte idi. Memleketimizde, dinen dahi memnu bulunan müskiratın istimalini men'e uğraşacak böyle bir cemiyetin teşekkülünü memnuniyetle karşılamamak mümkün değildir. Bu vesile ile memleketimizde sıhhat-ı umumiye namına fevkalade kesb-i ehemmiyet eden bir meseleyi enzar-ı ammeye vaz' etmek istiyoruz.

Düz rakı dediğimiz menhus içkinin, halkımızın sıhhati üzerinde icra ettiği tahribat, verem gibi hastalıkların ika eylediği zarardan pek de aşağı değildir. İstanbul'da en ziyade içilmekte olan rakıların ne suretle imal olunduğunu düşünmek bile insana dehşet verir. Hele anasır-ı muhtelife arasında en ziyade Türklerin bu içkiyi içmekte olması aynı zamanda bir de ırkımızın selametini sıyanet meselesini ortaya koymaktadır.

Bu gün Düyun-i Umumiyenin yalnız İstanbul mıntıkasında 114 adet büyük küçük rakı imbiği bulunduğu halde, bu günkü rakı sarfiyatının ziyadeliğine rağmen bunları hiçbirisi hal-i faaliyette değildir. Yalnız rakı imalathane sahipleriyle suret-i hususiyede münasebeti bulunan bazı meraklı kimselerin siparişleri üzerine yüksek fiyatla birkaç imbik muvakkaten çalıştırılmaktadır. Bu istisnai siparişlerden maada piyasadaki rakılar kaffeten memalik-i ecnebiyeden mevrud (gelen) ispirtolardan imal olunuyor. Usul-i imal bilhassa İstanbul'da pek ziyade basitleştirilmiştir. Rakı imalathanelerinin hemen hepsi aldıkları ispirtoyu üç misli su ile bi't-tahfif bir miktar da suni anason ruhu karıştırarak rakı yapmaktadırlar. Yalnız birkaç imalathane ara sıra istisnaen ispirtoyu anason ile karıştırarak rakı imal etmektedir.

Ne kadar ispirto geliyor: Tahkikatımıza nazaran Ağustos ibtidasından 23 Eylüle kadar geçen 53 gün zarfında gümrüklerden 671 084 kilo ispirto geçmiştir. Bu miktarın yalnız yarısı ile müskirat imal edildiğini farz edersek bir buçuk ayda takriben 100 000 kiloyu mütecaviz zehirli rakının biçare halkımızı tesemmüm eylediği (zehirlediği) tezahür eder.

Dinimizce memnu olmasına rağmen rakının İslamlar arasında gittikçe daha mütezayid bir surette istimal edilmekte olduğunu maalesef görüyoruz. Harbin sefaletleri ve hastalıklarla pek çok bozulmuş olan ırkımız, bir de bu müthiş düşmanın tedrici fakat muntazam tahribatına uğrarsa maazallah büsbütün mahv ve münkarız olmamız tehlikesi hazırdır. [....]

Frengili Kadınların Adedi Resmen 2 000'i geçmiştir

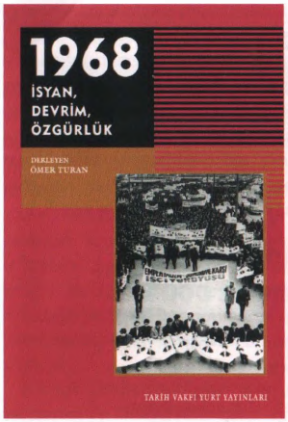
30 EYLÜL 1919 **İKDAM**

Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesinden

Son zamanlarda matbuat-ı Osmaniye'de ve onlardan naklen bazı ecnebi gazetelerinden İstanbul'daki frengi musâbinin adedi hakkında bazı mübalagalı neşriyatın mevcudiyeti görülmüş ve bu bâbda makamat-ı resmiyeden vuku bulan beyanatın da bazı sû-i tefsirata sebep olduğu tahakkuk eylemiş olduğu ve halbuki frengi hastalığının son harp senelerinde harbin tesirat-ı meşumesine maruz her memlekette olduğu gibi bizde de calib-i endişe bir surette tevessü etmesine rağmen bu intişar ve tevessüün neşrolunan adede takarrüb bile etmemekte bulunduğu ve iki seneden beri emraz-ı zühreviyeye (frengi ve bel soğukluğu ve karha-i ayine) müptela olarak Polis Müdüriyetince taht-ı tedaviye alınmış olan bilâ tefrik cins ve mezhep kadınların adedi iki bini bile tecavüz eylemediği icra edilen tetkikattan anlaşılmış olmayla ilan-ı keyfiyet olunur.

ZEYNEP BÜYÜKPALTA

Tarih Vakfı ile ANAMED Kütüphanesi ortaklığında düzenlenen Kütüphane Konuşmaları'na ağustos ayında Yiğit Akın konuk oldu. 6 Ağustos Salı günü ANAMED Kütüphanesi binasında gerçekleştirilen on ikinci Kütüphane Konuşmaları buluşmasında Yiğit Akın; 2018'de çıkan *When the War Came Home: The Ottomans' Great War and the Devastation of an Empire* kitabı etrafında şekillenen ve moderatörlüğünü Emre Sencer'in üstlendiği "Cihan Harbi'nde Osmanlı Cephe Gerisi 1914-1918: Toplum, Siyaset, Kültür" başlıklı konuşmasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Cihan Harbi deneyiminin nispeten ihmal edilmiş bir yönü olan cephe gerisini mercek altına aldı.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ağustos ayında bir yeni önemli eseri daha okuyucuyla buluşturdu: *1968: İsyan, Devrim, Özgürlük*. Doç. Dr. Ömer Turan'ın derlemesindeki *1968: İsyan, Devrim, Özgürlük; Toplumsal Tarih*'in Mayıs 2018'de yayımlanan '68 özel sayısının genişletilmesiyle, '68'in başta Türkiye olmak üzere birçok farklı ülkede yarattığı eylem dalgası ile entelektüel gündem ve etkiye odaklanıyor.

> *1968: İsyan, Devrim, Özgürlük*; dönemin öğrenci hareketlerinin değişik ülkelerdeki eylemleri göz önünde bulundurarak anlaşılabileceği fikrinden yola çıkıyor. Kitapta yer alan makaleler 68'in ağırlıklı olarak Türkiye'de ve bunun yanı sıra ABD, Batı Almanya, Çekoslovakya gibi farklı ülkelerde nasıl bir eylem dalgası, entelektüel gündem ve etki yarattığına dair bir bakış sunuyor. Bu anlamda kitap 68 momentinin dünya-tarihsel niteliğini popüler kültürden farklı siyasal hareketlere uzanan bir yelpazede ortaya koymaya çalışıyor ve dönemin toplumlarının siyaset ve muhalefet tahayyüllerinden kesitler sunuyor. 68 üzerine yapılan çalışmalarda kendisine yeteri kadar yer bulmayan kadınlar ve Yeşiller gibi özne ve hareketlerle birlikte toprak işgalleri ve Kürtlerin 68 dönemecinde siyasal mobilizasyonu gibi konular da bu kitapta etraflı şekilde inceleniyor.
>
> Elinizdeki kitap, *Toplumsal Tarih*'in Mayıs 2018'de yayımlanan 68 özel sayısının genişletilmesi ile oluştu. Özel sayıda yer alan makalelerin tamamı, bazıları daha uzun hâlleri ile olmak üzere, bu çalışmada okurların dikkatine yeniden sunuluyor. Ayrıca *Toplumsal Tarih*'te yer almayan altı yazı bu kitap için kaleme alındı ve böylelikle 1968'in farklı boyutlarına odaklanan, 22 bölüm ve bir yuvarlak masa toplantısı dökümünden oluşan geniş kapsamlı bir derleme ortaya çıktı.
>
> Katkıda bulunanlar: Alper Akyüz, Ateş Uslu, Axel B. Çorlu, Ayşe Köse Badur, Ayşen Uysal, Begüm Özden Fırat, Bilge Seçkin Çetinkaya, Bülent Somay, Cemil Boyraz, Çimen Günay-Erkol, Demet Lüküslü, Deniz Cenk Demir, Emre Can Dağlıoğlu, Erden Akbulut, Erol Ülker, Esin Paça Cengiz, Fatmagül Berktay, Fethiye Beşir, Hakan Koçak, Kerem Ünüvar, Masis Kürkçügil, Nadire Mater, Ömer Turan, Özgür Ulus Mutlu, Tanıl Bora, Zafer Toprak, Zeynep Beşpınar.
>
> (basın bülteninden)

Ağustos ayında işlenen bir dizi kadın cinayetinin ardından İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanması çağrısıyla sosyal medyada

#İstanbulSözleşmesiYaşatır etiketi kullanılarak bir kampanya düzenlendi. Tarih Vakfı #İstanbulSözleşmesiYaşatır etiketiyle yayımladığı bir metinle, "Kanunlar hepimiz içindir; kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddeti sonlandırmak için İstanbul Sözleşmesi uygulansın!" diyerek sözleşmenin uygulanması talebiyle yürütülen sürece bir ses olarak katkısını sundu:

> #İstanbulSözleşmesiYaşatır
>
> 2011 yılında imzalanan ve Türkiye'nin de taraf olduğu İstanbul Sözleşmesi kadına yönelik şiddeti önleme konusunda en kapsamlı ve güncel hukuki araçlardan biridir. Sözleşme taraf devletlere kadına karşı ve aile içi şiddeti önleme, kovuşturma ve ortadan kaldırma yükümlülüğü getirir. Bütüncül bir bakışa ve toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımına sahip olan Sözleşme; kadına karşı her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek, kadınları güçlendirmek ve kadınlarla erkekler arasında eşitliği yaygınlaştırmak üzere kamu otoriteleri tarafından kapsamlı politika ve tedbirler alınmasını öngörür. Bununla birlikte Sözleşme hükümleri kadınlar, çocuklar, engelliler, LGBTİ+'lar, mülteciler ve ayrımcılığa uğrayan farklı statüler için de benzer bir koruma sağlanmasını şart koşar.
>
> Kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddeti sonlandırmak için İstanbul Sözleşmesi uygulansın!

SINIRIMIZ GÖKYÜZÜ

Kurumsal Çözüm Ortaklığı

- Kongre, seminer ve toplantı organizasyonları
- Yurtiçi ve yurtdışı otel rezervasyonları
- Bayii teşvik gezileri
- Uçak biletleri

1988'den beri Oasis

Grubunuza Özel İlgi Turları

- Gastronomi, mimarlık, tarih, müzik, sanat

İstiklal Cad. Union Han 237/1 34420 Beyoğlu-İstanbul
T: +90 212 292 47 14 F: +90 212 292 47 07
oasis@oasis.com.tr www.oasis.com.tr

IATA | Accredited Agent

TÜRSAB
TÜRKİYE SEYAHAT ACENTALARI BİRLİĞİ
ASSOCIATION OF TURKISH TRAVEL AGENCIES

Erken Cumhuriyet'te Tasarruf Anlayışı ve Yerli Malı Kullanımı

ZAFER TOPRAK

CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ ON YILI AŞKIN SAVAŞLARIN SONUCU OSMANLI'DAN BİR ENKAZ DEVRALMIŞTI. BU NEDENLE CUMHURİYET'İN TEMEL SORUNLARINDAN BİRİ ÇAĞDAŞ EKONOMİK YAPIYI GERÇEKLEŞTİRMEKTİ. SAVAŞLAR SONUCU BEŞERİ SERMAYE BÜYÜK YARA ALMIŞTI. KIRSAL KESİMDE TARIM DÜZENİ BOZULMUŞ, SINIRLI SAYIDA SANAYİ KURULUŞUNDAN GERİYE PEK BİR ŞEY KALMAMIŞTI. SON KERTEDE TÜRKİYE İKTİSADİ BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMALI, TARIM TOPLUMU OLARAK KALMAMALI, SANAYİ TOPLUMU OLMALIYDI. BUNUN İÇİN DE TASARRUF BİLİNCİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE YERLİ MALLARI KULLANIMININ TEŞVİK EDİLMESİ GEREKİYORDU.

Erken Cumhuriyet döneminin karşılaştığı önemli sorunlardan bir tanesi çağdaş bir ekonomik yapı kurmaktı. 1923'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresi temel iktisadi sorunlara eğiliyor, ülkenin geleceğe yönelik özlemlerini gündeme getiriyordu. Cumhuriyet, Osmanlı'dan sınırlı ölçüde sınaî tesis devralmıştı. Osmanlı Devleti'nin son döneminde, devlet tarafından işletmeye açılan fabrikalar, Harbiye Nezareti ya da Hazine-i Hassa gibi doğrudan doğruya birer kamu işletmesi olarak faaliyette bulunmuşlardı. Bunlardan Cumhuriyet devrine intikal edenler 1925 senesinde kurulan Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası'na devredilecekti.

Temel sorun ülkede sermaye birikimiydi. Osmanlı sermaye birikimi sorununa çözüm getirememişti. Sermaye olmaksızın ise iktisadi gelişmeyi sağlamak, geleneksel zanaatı sanayiye dönüştürmek olanaksızdı. Tasarruf geleneğinin olmadığı bir ülkede, kişisel birikimin yetersiz olduğu bir evrede devletin vergiler aracılığıyla topladığı kaynaklar bir şekilde ülke kalkınması için seferber edilebilirdi. Ancak, on yılı aşkın süren savaşlar sonucu taş taş üstünde kalmamıştı. Beceri sahibi beşeri sermaye hemen hemen yok olmuş, salgın hastalıklar nüfusu tüketmiş, ülkenin hayvan varlığı dörtte bire düşmüştü.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iktisadi gelişmeyi sağlayacak sınırlı bir alt yapı devrolmuştu. Birikimin yok denebilecek ölçüde olduğu bir ortamda devlete öncü-

Türkiye İş Bankası'nın Birinci Ulusal Mimari döneminin son örneklerinden olan ve geçtimiz aylarda İktisadi Bağımsızlık Müzesi olarak açılan Ulus'taki genel müdürlük binası

Atatürk'ün girişimiyle kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ülke insanını tasarrufa ve yerli üretime özendirmeye yönelik bir dernekti. Dil devrimi ertesi Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu adını aldı

lük etme görevi düşüyordu. İzmir'de 1923'te toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde bu durum tescillenmiş, topyekûn kalkınma için bir an önce ülkenin seferber edilmesi kaçınılmaz olmuştu. Nitekim ele alınan ilk husus sermaye sorunuydu. Bu amaca yönelik iki önemli adım atıldı. Bunlar Türkiye İş Bankası ve Devlet Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluşlarıydı.

Osmanlı'nın son döneminde Ziraat Bankası ve Emniyet Sandığı dışında kurulmuş olan kredi kuruluşları ve sigorta şirketleri yabancıların elindeydi. Finansal yönden dış sermaye gruplarına bağımlı kalınması ülkenin iktisadi bağımsızlık özlemiyle bağdaşmıyordu. Bu nedenle ilk adımda ülkenin sınırlı kaynaklarıyla banka kurma girişimi kaçınılmaz olmuştu. 1920'li yılların geleceğe yönelik en önemli girişimi Atatürk'ün öncülüğünde ve Celal Bayar'ın girişimiyle kurulacak olan Türkiye İş Bankası oldu. İş Bankası kuruluş aşamasında ülkenin kredi sorununa çözüm bulmayı amaçlıyordu. 1924'te 1 milyon sermaye ile kurulan banka aynı zamanda bir yatırım bankası olarak tasarlanmıştı. 1925 sonrası birçok ticaret, maden ve sanayi teşebbüsünü bizzat kuracak ya da kurulmakta olanlara iştirak edecek, yanı sıra ulusal sigortacılığı da başlatacaktı. Ülkenin döviz bağlamında en önemli kan kaybı sigortacılıktan kaynaklanıyordu. Bu amaçla 1925 yılında Anadolu Sigorta'yı, üç yıl sonra 1928'de Milli Reasürans'ı kurdu.

Türkiye'de bankacılığın gelişimi Tanzimat'la başlamıştı. Ancak ilk evrede yerli sermayenin birkaç başarısız girişimi ardından yabancı sermaye sektöre hakim olmuştu. Sürecin ulusal boyutu İkinci Meşrutiyet yıllarında atılmaya başlamışsa da ulusal kaynaklarla banka kurma çabaları Cumhuriyet'le birlikte başarıya ulaştı. Bu başarı öyküsü Türkiye İş Bankası ile başlamıştı. 1924'te kurulan ve 1927'de Meşrutiyet'te Osmanlı Bankası'nın devlet bankası işlevini devralması düşünülen İtibar-ı Millî Bankası'nı da bünyesine alan Türkiye İş Bankası'nın gelişim süreci bir anlamda Cumhuriyet'in bankacılık ve finans tarihinin omurgasını oluşturdu.

FİNANSAL BAĞIMSIZLIK

Her ne kadar adı "İş" Bankası olmuş ve geniş şube ağıyla mevduat bankacılığında başı çekmişse de Cumhuriyet'in kuruluş evresinde bir kredi kurumu olmanın ötesinde banka, Sümerbank'la birlikte ülkenin sanayileşmesinde önemli görevler üstlenmişti. Cumhuriyet Türkiye'sinin bankacılık alanında gösterdiği çabanın geri planında İş Bankası'nın yetiştirdiği kadrolar yer aldı. İkinci Dünya Savaşı ertesi gelişen özel sektör bankacılığının beşeri sermayesi büyük ölçüde İş Bankası'nın yetiştirdiği kadrolardan oluştu. Geniş şube ağı ile İş Bankası, Türkiye'nin parasallaşması ve ticarileşmesinde önemli bir işlev gördü.

Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş evresinde en büyük ekonomik sorunu tasarruftu. Bankacılığın güdük kaldığı bir ülkede tasarruf geleneği de oluşmamıştı. Osmanlı döneminde kurulmuş yabancı bankaların uğraş alanı ticari kredi olmuştu. Para gerektiğinde de dış finansal çevrelere borçlanma çözüm olarak görülmüştü. Ama 1920'li yıllar dünya ekonomisinin daraldığı bir evreyi oluşturuyordu. Osmanlı, Lozan'da daha yeni dış borçlardan kurtulma sürecine girmişti. Bu arada borç almaksızın kendi yağıyla kavrulmayı ilke edinmişti. Birikim iç kaynaklardan temin edilecekti. İşte bu aşamada devreye nev-icat bir buluş girdi. Bu kumbaraydı. Türkiye'de sembolik de olsa tasarruf kumbarayla başladı.

İŞ BANKASI KUMBARALARI

Ülkede ilk kez kumbara aracılığıyla tasarrufu özendirme girişiminde bulunan İş Bankası geniş bir kesime seslenerek her ailenin bir "İş Bankası Kumbarası"na sahip olmasını özendirdi. Kumbara, Cumhuriyet çocuğu ile Türkiye İş Bankası arasındaki bağı kurdu. Bundan böyle mini mini eller, teneke kutularda ya da "yastık altı"nda tuttuğu harçlıklarını kumbarada biriktirmeye koyuldular. "Damlaya damlaya göl olur", "Ak akçe kara gün içindir", "Ayağını yorganına göre uzat" ve benzeri atasözü, deyim ve vecizelerle tasarruf toplumun günlük yaşamında yer etti. Banka denince de Türkiye İş Bankası akla gelir oldu. İçine para atılan kutunun adı bundan böyle "İş Kumbarası" oldu.

Türkiye iş Bankası, tasarrufun sembolü ve ilk adımı olan madenî kumbaralarını ilk kez 1928 yılında çıkarmıştı. Her ne kadar Cumhuriyet çocuklarına yönelik bir tasarruf aracı gibi gözükse de, aslında kumbara tasarruf anlayışının pekişmesine neden oldu. Kumbara sayesinde Anadolu insanı kapısının önünden bile geçmeye cesaret edemediği bankada izzet ikram gördü. Çocuğunun kumbarasını banka gişesinde boşaltmaya giden aile büyüğü kendi de bankada hesap açtı.

CELAL BAYAR VE KUMBARA

Kumbarayı Türk bankacılık sistemine sokan Mahmut Celâl Bey, *Türkiye İş Bankası'nın 10 Yılı* başlıklı kitapta gelişmeleri şöyle anlatacaktı:

> 1928 senesinde İş Bankası İdare Meclisi'nden bir karar almıştık. Kararımız milletin ruhunda gizli kalan tasarruf definesini ortaya atmaktı. Milletin umumî refah ve varlığı üzerinde kuvvet membaı olan tasarruf hareketine şuurlu bir cereyan vermekti. Arkadaşlarımla bu karara varmak için müzakere ederken tasarrufa vasıta olarak kullanacağımız kumbaraların sayısı üzerinde tereddüt hasıl oldu. 1000 kumbaranın kâfi geleceğini iddia edenler bulundu. İşe başladıktan az bir müddet sonra ilk 2000'i, 10.000 kumbara siparişi takip etti. Bu 10.000'ler taaddüt etti. Bugün yalnız iş Bankası'nın vatandaşlara açtığı Küçük Cari Hesaplar ve dağıttığı kumbaraları sayısı 50.000'i geçmiştir.

Keza 1934 yılı çalışma raporunda kumbara bahsi şu şekilde geçiyordu:

> Bizim en büyük hizmetimiz diye tanıdığımız bir işimizi hatırlatmağa izin vermenizi dileriz. Bu da ülkemizde ilk olarak kumbaraları meydana çıkarmaklığımız ve teşkilâtlı bir tarzda para biriktirmek için geniş propaganda ve teşvik yapmaklığımızdır. İlk gününde verdiğimiz hızı kaybetmeden umumileşen alâkaya ve hükümetin isabetli istikrar siyasetine dayanarak genişleyen para biriktirme cereyanı, bugün olduğundan fazla, ileride Türk ekonomi durumunu en büyük kuvvet kaynağını teşkil edecektir. Her Türk çocuğunun ve her Türk evinin süsü değil, fakat ufak kasası olan mütevazı kumbara, bugün için hemen hemen bankamızın ismiyle bir birlik teşkil ederek para arttırma hevesini ve zevkini aşılıyan en büyük biriktirme vasıtası olmuştur. Geçmiş çalışma yılları-

Türkiye İş Bankası tasarruf bilincinin küçük yaştan itibaren oluşturulabileceğini ilk gündeme getiren banka oldu. Bu medenle tasarruf seferberliğine İş Bankası Kumbarası ile başladı

mızdaki faaliyetimizden en çok övündüğümüz bu işimizin, ulusal ekonomi yaşayışımızda derin izler bırakacağına inanıyoruz.

Kumbara aslında çocuklara yönelik bir tasarruf aracıydı. Ama İş Kumbaraları o denli güçlü bir yankı uyandırmıştı ki, aile bireyleri kumbarayı bir tür kasa olarak algılamaya başlamışlardı. Her türlü küçük tasarrufun başlangıç noktası kumbara oldu. Türkiye'nin geleceği kumbarada görülüyordu. Halka tasarruf bilinci kumbara aracılığıyla aşılanacak, "millî ekonomi"ye kaynak yaratılacaktı. Nitekim *Türk Yurdu* dergisi, 1930 yılında İş Bankası kumbaralarıyla ilgili olarak şu satırlara yer veriyordu:

> Halen 16.000 İş Bankası kumbarası, aileler içinde müstakbel millî sermayeyi toplamakla meşguldür. Her kumbaranın ayda 5 lira topladığını farz edersek, yalnız bu sayede senede bir milyon liraya yakın bir aile tasarrufu yapılıyor demektir. Bu güzel teşebbüsün vereceği maddî manevî tesirleri düşünürsek, istikbal hakkında ümitvar olmamak mümkün müdür?

Kumbara Türkiye'de reklam sektöründe de bir dönüm noktası oldu. İş Bankası'nın hemen hemen her türlü tanıtım aracında kumbaraya yer verildi. Gazetelerde, afişlerde, broşürlerde, tramvay üzerlerinde, meydan saatlerinde kumbara İş Bankası'nın simgesi oldu. Okullarda dağıtılan "Kumbaralı Defter"lerin üzerinde "Ben de isterim" sloganı ve kompozisyonu

İş Bankası Kumbaraları çocuklara yönelikti. Ama zamanla tasarruf bilincini çocuklar kadar onları banka gişelerine götüren büyüklerine de aşıladı

MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ TASARRUFU VE YERLİ MALINI ÖZENDİREREK ERKEN CUMHURİYET'TE TOPLUMDA İKTİSADİ SEFERBERLİĞİ BAŞLATMIŞ OLDU. FINDIK, İNCİR, ÜZÜMDEN OLUŞAN YERLİ MALI HAFTALARI UZUN YILLAR CUMHURİYET'İN GENÇ DİMAĞLARINDA YER ETTİ. "DAMLAYA DAMLAYA GÖL OLUR" ÖZDEYİŞİ İSE KÜÇÜK TASARUFLARIN KUMBARA ARACIĞIYLA OLUŞTURACAĞI BİRİKİMİ SİMGELİYORDU. "AĞAÇ YAŞKEN EĞİLİR" ATASÖZÜ TASARRUF BİLİNCİ İÇİN DE GEÇERLİYDİ.

ile okul çocuklarına kumbara fikri aşılandı, kumbara üzerine şarkılar söylendi, şiirler yazıldı. "İş Kumbarası" dergisiyle kumbara artık okul sıralarının vazgeçilmez bir demirbaşı oldu. Bundan böyle "İş Kumbarası" İş Bankası'nın görsel algılanış biçimiydi.

TEŞVİK UNSURLARI: FAİZ VE İKRAMİYE

Kumbaranın yanı sıra tasarrufu özendiren bir diğer finansal araç faiz oldu. Halkın tasarruflarını döşek ya da yastık altından, evin akla gelmedik köşelerinden, belde sarılı özel kemerlerden banka kasasına çekmek o günün koşullarında gerçekten zordu. Faiz her şeyden önce kimi çevrelerde mübah görülmüyordu. Öte yandan güven duygusunun son derece düşük olduğu geleneksel toplumda kurumsal tasarruf bilinci henüz oluşmamıştı. Faizle insanları cezbetmek o günler için pek mümkün olmuyordu. Nitekim bankanın ilk çalışma yılına giren dört aylık dönem içinde İş Bankası'nda ancak 96 kişi tasarruf hesabı açtırmıştı.

Bu nedenle tasarrufların faiz geliri dışında da teşvik edilmesi gerekiyordu. Böylece Türkiye İş Bankası tasarrufu özendiren teşvik ikramiyelerinin de öncüsü oldu. Umum Müdür Celâl Bey, Banka İdare Meclisi'ne 17 Aralık 1929 tarihinde şu öneride bulundu: "Tasarruf için yaptığımız reklâmlar ve ilânlar malûmu âlinizdir. Memleketimizde bu hesaplara alâkayı fazlalaştırmak için, tasarruf hesapları sahiplerine münasip bir şekilde senevî iki bin lirayı tecavüz etmemek ve iki defa 1000 lira tevzi edilmek üzere bir ikramiye yapmayı düşünüyoruz."

Bu öneri İdare Meclisi'nce kabul edildi. Banka tasarrufu teşvik ikramiyesi çekilişini ilk kez 1930 yılında uyguladı. En az beş lira mevduatı olan kumbaralı hesap sahiplerine toplam 2000 lira, o günkü adıyla "mükâfat" dağıttı. Özellikle dünya buhranının olumsuz etkileri her alanda izlenirken tasarrufu teşvik ikramiyeleri sayesinde bankanın tasarruf mevduat miktarı ve tasarruf mevduatı mudi sayısı gerileme bir yana sürekli artış gösterdi. İleriki yıllardaki deneyimler de mudilerin banka faizlerinden çok ikramiyelerce cezbedildiğini kanıtladı.

Türkiye'de reklam sektörü bir anlamda bankacılığın gelişimiyle birlikte güç kazandı. Değişik tanıtım

Yerli malı kullanma kampanyası ülkenin dört bir yanında vitrinleri süsledi. Yerli malı kullanma vatandaşın ülkeye olan sadakatinin bir göstergesi oldu

araçları bundan böyle halkı banka gişelerine çağırıyordu. Bankanın tasarrufu teşvik ikramiyeleri arasında uzun yıllar para, arsa, ev, apartman ve apartman dairesi, dükkân, tahsil, cihaz ve hayat sigortaları, tahvil gibi değerlere yer verildi.

Kent insanının yaşam mekânını da belirlemekte bu ikramiyelerinin etkin rolü oldu. İlk evrede ikramiyelere bağımsız bahçeli evler konarken giderek kentleşmenin gereği apartman daireleri dağıtılır oldu. Türkiye İş Bankası'nın özellikle Ankara ve İstanbul gibi iki büyük merkezde ikramiye planlarına dahil ettiği ve tasarruf sahiplerine dağıttığı binalardan mahalleler oluştu. 1952 yılının tasarrufu teşvik ikramiyeleri arasında on iki bahçeli ev yer almıştı. 1948-1972 yılları arasında bankanın ikramiye planları, 1251 adet ev ve apartman dairesini içerdi.

MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ

Dünya buhranı Cumhuriyet Türkiye'sini tasarruf konusunda ülke ölçeğinde köklü önlemler almaya sevk edecekti. İvedi bir biçimde Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatı çıkarılarak her türlü döviz işlemleri devletin denetimi altına alındı. Sabit kur sistemine geçildi. Para politikalarına çekidüzen vermesi için Merkez Bankası kuruldu. 1929 yılında Lozan'ın gümrük tarifelerine getirmiş olduğu sınırlama kalkmış, artık Türkiye kendi dış ticaretini dilediği gibi düzenleme yoluna gidebilmişti. Ticaret hadleri her geçen gün Türkiye'nin aleyhine gelişir olmuş, Türkiye'nin sığ döviz gelirleri ancak mübrem ihtiyaçlarına tahsis edilebilmişti. Türkiye insanı artık tasarruf etmeyi öğrenecek, aynı zamanda "yerli malı"yla yetinmek zorunda kalacaktı.

"En yüksek ölçüde tutumluluk ulusal amacımız olmalıdır" diyen Atatürk, 18 Aralık 1929'da Ankara'da kendi himayesinde, TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa'nın başkanlığında ve İktisat Bakanı Rahmi (Köken) Bey'in genel müdürlüğünde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ni kurdurdu. Aynı zamanda devletin ileri gelenlerine çağrıda bulunuldu: TBMM Başkan Vekili Hasan (Saka), Yusuf Kemal (Tengirşek), Saffet (Arıkan), Mahmut (Soydan), Celal (Bayar), Fuat (Umay), Rahmi (Köken), Reşit Saffet (Atabinen), Besim Atalay, Ziraat Bankası Genel Müdürü Şükrü (Ataman), Emlak Bankası Genel Müdürü Hakkı Saffet (Tan) Cemiyet'in kurucular arasında yer aldılar.

Atatürk başta olmak üzere devletin önde gelen siyasetçileri ve aydınları bu Cemiyet'e üye olup tasarruf ve yerli malı kullanımı konusunda halka örnek olmuşlardı. Cemiyet kendisine bir dizi hedef koymuştu: Her şeyden önce halkı israfla mücadeleye, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak gerekiyordu. Ardından ülkede üretilen mallar tanıtılmalı, sevdirilmeli ve halkın kullanmasına önayak olmalıydı. Ancak halkın beğenisini sağlamak kolay bir

Okullardaki yeri mallar haftaları yanı sıra Yerli Mallar Sergileri bir diğerini izler oldu. Bu sergilerden birini de Milli Sanayi Birliği açmıştı

uğraş değildi. Her şeyden önce yeteri miktarda yerli malı üretilmeli, sağlamlık ve zarafet itibarıyla yabancı benzer mallar derecesine getirmeliydi. Ve tabii fiyatlarının da uygun olması gerekiyordu.

30'lu yılların başından itibaren Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti etkin bir dizi faaliyette bulundu. Ekonomilerin dışa kapandığı bir evrede yerli malı tüketim için tek seçeneğe dönüşmüştü. Her şeyden evvel milli sanayi müesseselerinin ürünleri ülke tüccarına tanıtılmalı ve bu amaçla kataloglar oluşturulmalıydı. İletişim araçlarının yeterince gelişmediği bir coğrafyada tanıtım temel sorunlardan biriydi. Yerli malı sergileri açarak bu darboğazın üstesinden gelinebilirdi. Ayrıca yerli malların sürümü ve tasarrufun faydalarının propagandası için yerli malı ve tasarruf haftaları düzenlenecekti. Ülkede açılacak sergilerle yetinilmemeli, yurt dışındaki sergilerde de yerli malların tanıtımı sağlanmalıydı. Farklı coğrafyalardan ve kesimlerden gelen insanları bir çatı altında toplayarak bilgilendirmek için milli sanayi kongreleri ve ziraat kongreleri toplanacaktı. Son olarak yayın etkinliğiyle ülkenin ücra köşelerine kadar tasarruf bilincini ulaştırmak ve yerli malı kullanımını teşvik etmek gerekiyordu.

Cumhuriyet uzun savaş yıllarının ardından beşeri emeğinden de yoksun kalmıştı. Müslüman kesim ya cephede ya da salgın hastalık veya açlık nedeniyle yaşamını yitirmiş, gayrimüslim kesim ise tehcir ve mübadele nedeniyle yurdu terk etmişti. Ankara'nın imarında yurt dışından taş işçileri getirmek zorunda kalınmıştı. Ülke temel giyim kuşamında bile dış kaynaklara muhtaç kalmıştı. O günlerde İstanbul Kunduracılar Cemiyeti'nin açtığı bir sergiyi gezen Atatürk, hatıra defterine yerli malı kullanımı konusunda şunları yazmıştı:

> Kunduracılar sergisinde her türlü ayakkabılar, sanatkârlarımızın çok ilerlemiş bulunduklarını ispat eden eserlerdir. Vatandaşlara yerli ayakkabılara rağbet göstermelerini tavsiye ederim. Yerli ayakkabılarını hariçten gelmiş göstererek fazla satış yapmak hevesine düşenler bulunduğunu söyleyenler oldu. Eğer bu doğru ise teessüfe şayandır.

Uzun yıllar ayakkabı dahil hazır giyim Osmanlı topraklarında açılmış olan, bugün AVM diye bildiğimiz yabancı büyük mağazalarca karşılanmıştı. Cumhuriyet'le birlikte bu mağazalar teker teker kapanmış, bu konuda doğan açık belli başlı kentlerde açılan biçki dikiş yurtlarından yetişen yerli terzilere düşmüştü. 1933 ertesi Sümerbank'ın açacağı Yerli Mallar Pazarları ülke insanına dokumalık kumaş ve Beykoz ayakkabıları temin eder olmuştu.

CEMİYET REİSİ KAZIM (ÖZALP)

Cemiyet'in başkanı, Kazım (Özalp) daha kuruluş evresinde Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte "milli iktisat ve tasarruf seferberliği"nden söz edecekti. Gazetede "Memleket meselesi karşısında başka hiçbir endişeye yer yoktur. Kadın, erkek bütün vatandaşların milli iktisat ve tasarruf seferberliğinin icaplarına göre hareket lüzumunu takdir edeceklerinden eminim. Çıkar yol, milli iktisat yoludur." satırları yer alacaktı.

Kazım (Özalp), Cemiyet üyeleri için de bir dizi ilke getirmişti. Her şeyden önce cemiyet üyesi yerli malı kullanmakla yükümlüydü. Bu yalnız evin erkeği için değil eş dahil diğer fertleri için de geçerliydi. "Kimin ailesi ecnebi malı giyerse, onun zevcesine sözü geçmediği anlaşılacaktır" diyerek erkekleri kılıbıklıkla suçlayacaktı. Yabancı kumaştan mamul elbiseler

Siyasal bağımsızlık ile iktisadi bağımsızlığın eş uyum içerisinde gelişeceği genel kanıydı. Bu nedenle 30'lu yıllarda ülkede bir iktisadi seferberlik hedeflendi

eskiyinceye kadar giyilebilecekti. Fakat yeni elbiselerini yerli maldan yaptırmadıkları görülenlerin kim olursa olsun, derhal cemiyetle ilişkisi kesilecekti.

Cumhuriyet balolarında ekâbir takımı Cumhuriyet'in ilk yıllarında ithal kumaştan yapılmış renkli, frapan elbiseler diktirme alışkanlığı edinmişlerdi. Oysa artık tasarruf devriydi ve yerli mensucat fabrikalarının pek güzel siyah yerli kumaşları vardı. Cumhuriyet kadınının erkeği gibi vatan meselesini idrak edeceğini vurgulayan Kazım (Özalp) onun da israftan sakınacağına kaniydi.

Türkiye o tarihlerde çayını da, kahvesini de ithal ediyordu. Bu masraf kapısının da kapatılmasını öneren Kazım (Özalp) bu tür içeceklerin ıhlamur ile ikame edilmesi gerektiğini vurgulayacaktı. Evlerde misafirlere şeker, lokum ikram etmek kahve külfetini ortadan kaldıracaktı. Çayın yerini de ıhlamur alacaktı. Buna devletin tepe noktası da riayet ediyordu. Başvekil İsmet Paşa gazete yazarlarını kabul ettiğinde onlara ıhlamur ziyafeti vermişti.

Cemiyet, 1932 sonuna kadar il ve ilçelerde 250 şube açmış; üç yerli malı ve tasarruf haftası, sekiz yerli malı sergisi, bir sanayi (1930), bir ziraat kongresi (1931) ve bir de ziraat teknik sergisi (1931) düzenlemişti. Ayrıca Türkiye'yi temsilen Budapeşte ve Leipzig uluslararası sergilerine katıldı. Cemiyet, amaçları doğrultusunda çok sayıda broşür katalog, dergi ve kitap yayımlamıştı. 1929-1932 gibi kısa bir sürede toplam 938.000 nüsha yayın yaptı.

30'lu yıllarda "Yerli Malı Yurdun Malı, Herkes Onu Kullanmalı" ilkokul çocuklarına kadar geniş bir kesimin benimsediği bir ilke oldu. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulduğu tarihten itibaren en güçlü etkinliği yüksek tirajla çıkarmaya başladığı İktisat ve Tasarruf dergisi oldu. Derginin yayın müdürlüğünü Dr. Vedat Nedim (Tör) yapıyordu. 10.000 aboneyi hedefleyen dergi o tarihlerde ülkede en çok okunan süreli yayın oldu. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası nedeniyle çıkan her yılın ilk sayısı 20.000 nüsha basıldı.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, dil devriminin gereği doğrultusunda adını 1936'da Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu olarak değiştirdi. 18 Ocak 1955'te ise kuruluş amaç ve hedeflerini koruyarak, 17 Temmuz 1939'da Ankara'da kurulmuş bulunan Türk İktisat Cemiyeti ile birleşerek "Türkiye Ekonomi Kurumu" adını aldı.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti erken Cumhuriyet'te toplum seferberliği konusuna başarılı bir örnek oldu. Fındık, incir, üzümden oluşan Yeri Malı Haftaları uzun yıllar Cumhuriyet'in genç dimağlarında yer etti. Ülke insanının tasarruf anlayışını kısa sürede dönüştürdü. Zihniyette bu doğrultuda oluşan dönüşümün en büyük yararı II. Dünya Savaşı yıllarında görüldü. Yokluk içerisinde olan ülkenin insanı savaşın en zor günlerinde yaşam savaşı vermeyi öğrenmişti. Cumhuriyet bireyinin Tek Parti döneminde en büyük kazanımlarından biri tasarrufa ve yerli malına sahip çıkışı oldu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında düşmüş olduğu açmazı bir kez daha tekrarlamadı. Türkiye zor koşulları yaşamışsa da II. Dünya Savaşı yıllarında açlıkla karşılaşmadı. Hatta Yunanistan'da baş gösteren açlığa bile müdahale etti.

TARİH EĞİTİMİNDE

"SEN KİMSİN?" SİYASETİ:

TÜRKİYE'DEN ORTA ASYA'YA

Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya, Büşra Ersanlı'nın Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkaslarda tarih eğitimi, milli kimlik ve siyasal iktidar arasındaki ilişkilere dair farklı dillerde yayımlanmış makalelerinin derlemesinden oluşuyor. Büşra Ersanlı bu kitapta yer alan makaleleriyle erken Cumhuriyet döneminden bugüne uzanan bir hatta iktidarın tarih eğitimine yansıyan zihinsel tavrının izini sürüyor ve *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)* kitabının ana meselelerini derinleştiriyor. Kitap aynı zamanda karşılaştırmalı bir yaklaşımla Türkiye'den Azerbaycan'a, Özbekistan'a ve Türkmenistan'a uzanan geniş bir coğrafyada "Sen Kimsin?" siyasetinin tarih eğitimindeki yerini tartışıyor. *Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti*, Ersanlı'nın 1990'lardan bu yana bir siyaset bilimci, kadın akademisyen ve aktivist olarak deneyimlerini, gözlemlerini ve varoluş hallerini içeren bir söyleşiyi de okurlara sunuyor.

Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nın "Tarihçilerin Mutfağı: Toplumsal Tarih Kitapları" dizisinin ikinci kitabı. Ersanlı'nın sözleriyle "Tarihçiliğin ütopyasından söz etmek istersek çoğul insanlık hallerinden muazzam ortaklık alanları çıkarmayı ümit edebiliriz." Tarihçilerin Mutfağı dizisiyle bu ümidi paylaşıyoruz.

Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

Milli
Mücadelenin
100. Yılında

İSTİKLAL SERGİSİ

Sergi, İstanbul'da Türkiye İş Bankası Müzesi'nde ve
Ankara'da İktisadi Bağımsızlık Müzesi'nde ücretsiz olarak
29 Aralık'a kadar ziyaret edilebilir.

Türkiye İş Bankası Müzesi
Mahyar Mah. Bankacılar Sok. No: 2 Eminönü/İstanbul

Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi
Çınn Sok. No: 3 Ulus/Ankara

Ziyaret Saatleri
Pazartesi günleri, Ramazan ve Kurban Bayramlarının
ilk günü ve 1 Ocak günü hariç her gün 10.00-18.00.
müze.isbank.com.tr

TÜRKİYE İŞ BANKASI MÜZE

TÜRKİYE İŞ BANKASI İKTİSADİ BAĞIMSIZLIK MÜZESİ

İş Bankası'nın Ankara'daki Müzesi'nde Yüz Yıllık Yolculuk

NİLAY ÖRNEK

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK TARAFINDAN 1924 YILINDA KURULAN TÜRKİYE İŞ BANKASI'NIN, ULUS'TA ANKARA'NIN SİMGELERİNDEN BİRİ SAYILAN 3. GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI TÜRKİYE İŞ BANKASI İKTİSADİ BAĞIMSIZLIK MÜZESİ'NE DÖNÜŞTÜRÜLDÜ. NEREDEYSE BİR ASIRLIK BİRİKİMİN AKTARILDIĞI MÜZEDE SADECE İŞ BANKASI'NIN DEĞİL, TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN GEÇMİŞİNE, MÜCADELEYE, ÇALIŞKANLIĞA, ÜRETKENLİĞE, YARDIMSEVERLİĞE DE DUYGUSAL BİR YOLCULUK YAPMAK MÜMKÜN.

Ankara Esenboğa Havaalanı'nda taksisine bindiğim şoföre "Ulus Meydan'daki İş Bankası binasına..." diyorum. Yola çıkıyoruz; şoför "Bir süredir bina kapalıydı, inşaat falan olabilir yalnız orada" diyerek başka şehirden geldiği belli olan müşterisini, yani beni uyarıyor. Çalışmaların bittiğini, müzeye dönüştürülen binanın mayıs başında ziyaretçilere açıldığını söylüyorum. Hiç beklemediğim kadar coşkulu bir tepkiyle karşılıyor taksi şoförü: "İyiymiş! Çok severim o binayı. Çok

Guilio Mongeri tarafından 1929 yılında inşa edilen Türkiye İş Bankası'nın tarihi binası Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi'ne dönüştürüldü

Tarihi şube canlandırmasının yer aldığı giriş kat

güzeldir. İçini de gezebileceğiz yani..." Sevdiğim binaların içlerini çok merak ederim; benzer bir heyecanı görmek hoşuma gidiyor.

Yarım saat kadar sonra beni bırakırken, o an işinin olmasından sıkkın, sanki arkadaşına hesap verir gibi "Hanımı çocukları da alır gelirim ben" diyor taksi şoförü. Sevdiği dış cepheyi merakla süzüyor, "Bayağı da kalabalık ha şimdiden" diyor.

Kalabalık gerçekten. Saat 9.50. Bir cuma günü. Müzenin açılmasına 10 dakika var ve kapının önünde onlarca insan toplanmış. Kimi yalnız, kimi topluca fotoğraf çektiriyor bina ile... İstanbul doğumlu İtalyan mimar Giulio Mongeri tarafından 1929 yılında İş Bankası'nın üçüncü genel müdürlüğü olarak inşa edilen bina bu ilgiyi hak ediyor.

Ben de kapının açılmasını beklerken notlarımdan okuyorum;

> Kasa dairelerinin yer aldığı bodrum kat ve zemin üzerinde dört kat olarak tasarlanan genel müdürlük yapısı, ikizkenar üçgen bir plan üzerine oturur. Binanın girişindeki mukarnaslı kolonlar, Osmanlı sivri kemerleri ve üzerindeki floral bezemeler ulusal mimari akımını vurgular. Dışarıdan katlara bakıldığında zemin, ara üç kat ve en üst kat olarak bölümlenen bina Rönesans üslubunu taşır. Bina cephesindeki banka ismi ve girişin üzerindeki gölgelik Art Nouveau tarzına yaklaşır.

O sırada bir görevli gelip "Nilay Hanım siz misiniz?" diyerek beni içeri davet ediyor, kapıların açılışından birkaç dakika önce içeriye giriyorum. Röportaj yapacak kişiye tanınan bu ayrıcalık hoşuma da gidiyor; çünkü ardımda bir grup insan var, o etkileyici girişi, yekpare güzelliği birkaç dakika da olsa bomboş görüyorum.

1930'LARIN BANKASINA IŞINLANMAK

1930'lardan 2019'a ışınlanmış bir banka girişi. O dönemin bankası... Mermer ve ahşap. Bir film karesi gibi.

Birazdan bu görüntüyü yeniden ortaya koyan müze bilimci, tasarımcı Burçak Madran ile tanışacağım. Ama önce İş Sanat Genel Müdürü Zuhal Üreten buluyor beni, yanıtını bildiği bir soruya sahip olmanın güveniyle soruyor: "Şube canlandırmamızı beğendiniz mi? Bankolar, oturma grupları, içerdeki masalar... Hepsi yeniden çizildi ve eski ağaçlar kullanılarak, her şey yeniden yapıldı. İlk günkü gibi" diyor, Burçak Madran ile birlikte bu üretimi hayata geçiren Şehmus Okur'u anarak.

O sırada Madran da geliyor, anlatmaya o devam ediyor, "Elimizde orijinal ya da ilk baskı çok fotoğraf var. O dönemde Cumhuriyet'in erken dönem kazanımlarını, bu tür prestijli binaları göstermek önemli. Fotoğrafa, tanıtıma çok önem vermişler. Bir İtalyan dergisinde bile, mimarın İtalyan olmasına yapılan göndermeyle İş Bankası'nın bu şubesinin fotoğraflarını görmek mümkün. Bu nedenle görece bu binayı yeniden tasarlamak kolay oldu."

Altı kat, binlerce obje, saygı duyulması gereken, hata kabul etmeyecek önemli bir tarih, kronolojik sırayla ve temalarla ilerleyen pek çok oda... Aslında hiç de kolay olmasa gerek.

İş Bankası'nın İstanbul Eminönü'ndeki müze binasının tasarımcısı da Burçak Madran. Bu nedenle bir aşinalıkla, belki onun için biraz daha kolay olmuş.

Kurucu Genel Müdür Celal Bayar'ın odası yıllar içerisinde genel müdür makamı olarak kullanılmış. Bugüne kadar korunan mobilya ve marküteriler ilgi çekici

Ve tabii müzenin grafik tasarımını yapan da yine alanında tanınmış bir isim, Emre Senan; projenin danışmanı ise Prof. Dr. Zafer Toprak.

HERMES'İN RENKLİ SİMASI BİZE BAKARKEN...

Tavanlar tabii ki yüksek, ışık etkileyici...

Bu hizmet holü, insana çift katlı bir görüş sunuyor. Eliptik bir formu var. Başımı kaldırınca gördüğüm, birinci katın ortasından zemine de renk veren vitrayı soruyorum: "Orijinal mi bu?"

Orijinalmiş. Milanolu ünlü vitray firması Corvaya-Bazzi & Co. tarafından yapılmış ama bina açılmadan Hacıbayram Veli Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü tarafından temizlenmiş. Vitrayda, elinde gücü temsil eden yılanlı asası, başında ve ayaklarında hızına gönderme yapan kanatlarıyla mitolojide para ve ticaretle ilişkilendirilen Hermes ya da diğer adıyla Merkür tasvir edilmiş. Salvatore Corvaya ve Carlo Bazzi'nin imzaları görülebiliyor.

Zuhal Üreten ve Burçak Madran ile bir tura çıkıyorum.

Altı katlı binanın giriş yani zemin katında milli egemenlik için verilen askeri mücadelenin ardından, iktisadi bağımsızlık için atılan adımlar anlatılıyor. 10-15 yıl gibi kısa bir sürede, ülkenin kendine yeterliliğini sağlayacak temel kurumların yapılandırılması imkânsız gibi görünse de, bu katı gezerken nasıl büyük, kapsamlı ve "ince" bir çabanın gösterildiğini, tüm ülkenin bunun için seferber olduğunu anlıyorsunuz.

Orijinaline uygun olarak yeniden üretilen bankoların bulunduğu zemin katta aynı zamanda 1930'lu yıllardan itibaren kullanılan çek, senet, kasa, yevmiye defterleri, damga, kâğıt presi gibi döneme ait obje ve belgeler de sergileniyor.

Bu girişin arka tarafında da müzeye ismini veren "iktisadi bağımsızlık" teması işleniyor. Ama nasıl? İnsan bu iki kelimeyi derin düşünmeyince, içselleştirmeyince biraz "uzak" gelmesi mümkün. Ama okuyarak, çoğunu belki de ilk kez göreceğiniz fotoğraflara ve ilişkilere bakarak sergiyi gezince öğreniyor ve bilinçleniyorsunuz.

GEMİYLE GEZEN BİR İŞ BANKASI...

Milli Mücadele, İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet'in ilanı... Ve ekonomik bağımsızlık adımlarından biri olarak, 26 Ağustos 1924 tarihinde 1 milyon lira sermayeyle kurulan İş Bankası. Sermayenin 250 bin lirası büyük önder Atatürk'ten. Gerisi Anadolu tüccarları ile Ankara siyaset ve bürokrasisinden isimlerin mütevazı birikimleri.

Müzede İş Bankası'nın, kısa sürede nasıl büyüdüğünü ve bankanın Türk sanayisini, ticaretini, tarımını, kültürünü nasıl büyüttüğünü izliyoruz. Mesela aklıma gelmez; zamanında genç Cumhuriyet'in yeni üretimlerini tanıtmak için bir gemi ile seyyar sergi yapılmış, İş Bankası da gemide seyyar bir şubesiyle yer almış. Müze'de öğreniyorum; 1926'da Karadeniz gemisi Avrupa'nın büyük limanlarını ziyaret edecek bir yüzer sergi alanına dönüştürülüyor. Atatürk'ün de ziyaret ettiği gemi, 86 gün süren bir seferle Barselona'dan Leningrad'a 15 liman ziyaret etmiş.

"MEMLEKET İÇİN YEPYENİ ORİJİNAL BİR TİPTİR"

Müzede bankanın iştiraklerini bir bir tanıyıp "Vay canına İş Bankası ne çok işe destek olmuş" diyorsunuz. Şişecam'dan İpekiş'e, madencilik ve kömür sektöründen şeker fabrikalarına üretim yapacak, halka gelir ve iş sağlayacak her türlü yatırımda İş Bankası'nı görüyoruz. Şeker, cam, dokuma, orman ürünleri, demir-çelik, madencilik, lastik, elektrik ampulü, yağ sanayi gibi çok çeşitli sanayi kollarında...

Türkiye İş Bankası'nın 10. yılı vesilesiyle Galatasaray Lisesi'nde yer alan serginin canlandırması

Osmanlı döneminde sigortacılık tümüyle yabancı şirketlerin elinde. 1925 yılında 500 bin lira sermayeyle Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi'ni kuran da İş Bankası. Reasürans yoluyla diğer ülkelere devredilen primleri yurt içinde tutarak döviz tasarrufu ve Hazine'ye gelir sağlanması amacıyla kurulan Milli Reasürans'ın kurucusu da İş Bankası, yıl 1929.

Matbaalardan kâğıt üretimi yapan tesislere, radyo vericileri için gerekli olan şirketlerden film sektörüne pek çok alanda destek yine İş Bankası'ndan.

Müzede öğrendim ki, Türkiye İş Bankası sembollerinden biri olan ilk madenî kumbaraların halka sunuluşu 1928. Anadolu halkının bankayla yakınlık kurmasını kolaylaştıran, çocukların ilgisini çeken, tasarrufu çağıran kumbaralar. Ve genel anlamda her söyleminde tasarrufa teşvik eden, yerli ürüne, kültürel ve sosyal yaşama destek veren bir milli banka.

Tabii bu gibi nedenlerle Anadolu'nun dört bir yanından gelen İş Bankası şubesi talepleri. Müzede fotoğraflar var. Çeşitli nedenlerle toplanmalarda dövizler açılmış: "İş Bankası Şubesi istiyoruz". Ama o günler için İş Bankası'nın, İş Bankası çalışanının ayrı bir önemi var; pek çok iyi değerin sembolü.

Zemin katta milli egemenlik için verilen mücadelenin ardından iktisadi bağımsızlık için atılan adımların yanı sıra Türkiye İş Bankası'nın kuruluş öyküsü de anlatılıyor

Bankanın onuncu yılı için hazırlanan bir kitapta şu ifadeler kullanılmış:

> İş Bankası memuru, memleket için yepyeni orijinal bir tiptir. Türk memur seviyesinin ülküsüdür, istikbalidir... İş Bankacısı, ahlakça, karakterce ve vatanperverlikçe örnek tanıdığı şahsiyetin izinde giderek Büyük Şef'in emrinde inkılabın en samimi bir hadimi olmuş ve bu duygu büyükten küçüğe, eskiden yeniye geçe geçe bugünkü tip meydana gelmiştir.

Bu "orijinal tipleri" fotoğraflarıyla da görüyoruz. Azimli ve çalıştıkları kurumdan gururlu insanların fotoğrafları... Kadınlı erkekli pırıl pırıl insanlar.

Hamburg ve İskenderiye'de şubeler de açılmış; oraya gönderilen ekipleri görüyoruz, aralarında kadın memurlar da var.

MÜZE TURUNUN SÜRESİ TERCİHİNİZE GÖRE

Burçak Madran'ın bir fuar fotoğrafından ya da bir tablodan çıkardığı ve yeniden yaptırdığı, etkileyici birer heykele dönüştürdüğü objeler bu katı, keyifle ve içinde yaşayarak gezmemizi sağlıyor.

Zemin kattaki sergi, meraklıysanız bir hayli okumalı, dikkat çekici, çoğunu ilk kez göreceğiniz obje de bol. Henüz sadece zemin katı gezmişken; "Bu müzeye ne kadar zaman ayırılmalı?" diye soruyorum. "Kısa tur da var, uzun da... Aslında önerdiğimiz her kata 45 dakika. Üç saatte çok iyi gezilir ama en az 1 saat 10 dakika ayrılması tavsiye edilebilir" yanıtını alıyorum.

CUMHURİYET'İN ERKEN DÖNEM DEKORASYONU

Bambaşka bir his veren birinci kata çıkıyoruz. Orijinali korunan, ilk yılları hissettiren katlardan...

Mavi koltukları nedeniyle banka çalışanları tarafından Mavi Salon diye anılan, ilk idare meclisi toplantı salonu aynı zamanda 1929'da Atatürk'ün binayı ziyaretinde misafir edildiği salon. Abanoz ağacı mobilyalar, zarif döşemeler... Birebir korunmuş. Genel müdür odası da orijinal halinde, sadece masanın yeri değiştirilmiş. Hatta eski usul lambri duvarların ardına gizlenmiş bir de gizli lavabo var içinde.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da yeni inşa edilen yapıların iç mekân ve mobilya tasarımlarında, dönemin fuar ve sergilerindeki pavyonlarında imzası bulunan Selahattin Refik Sırmalı'nın dekorasyon ve tasarımdaki uygulamalarını bu odalarda yakından görmek mümkün.

Büyük toplantı salonu, binaya 1950'li yıllarda eklenen, halen İş Bankası Yönetim Kurulu'nun 26 Ağustos toplantılarını da yaptığı salon. Adı gibi büyük! İçerideki büyük masa, avizeler, yerdeki tarihi halılar göz alıyor. Büyük toplantı odasının fuayesinde Atatürk'ün İskenderiye Şubesi için imzaladığı bir portresi ile binayı ziyaretinde çekilen fotoğraftan ressam Kurt Bullend'e yaptırılan yağlıboya bir tablo var.

İş Bankası'nın 9. kuruluş yıldönümünde Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal, "Bir müessesenin yaşaması, inkişaf etmesi, muvaffak olması o müessesenin başına geçenlerin, halûk, dürüst ve imanlı zatlar olmasına bağlıdır" diyor. Bu cümlesiyle özellikle işaret ettiği kişi de tabii ki bankanın Kurucu Genel Müdürü Celal Bayar. Bu katta 1950'de Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçilen Bayar'ı da daha yakından tanıyoruz.

İNCELİKLER İÇİNDEN...

Bankanın kuruluşunda, 1 numaralı hesabın Atatürk adına açılması öneriliyor. O ise 1 numaralı hesabın halka ait olması gerektiğini belirtiyor ve ilk hesap Türkiye Büyük Millet Meclisi adına açılıyor. Bankanın kuruluş günü olan 26 Ağustos 1924 tarihinde açılan 2 numaralı hesap ise Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ait. Müze, bu tür unutayazdığımız "ince düşünceleri" izleme mekânı gibi.

Birinci katın diğer oda ve salonlarında, içinde bulunduğum müze binası ile İş Bankası binalarının, şubelerinin kuruluşları maketlerle, hikâyelerle anlatılıyor. Peki, bunlar normal bir vatandaş için niye ilginç? Çünkü ayrıntılar var. 1920'lerin başında bu yana tarzı, mimariyi, şehirlerin de değişimini ve gelişimini izliyorsunuz buralardan.

Misal Osmanlıca bir termometre faturası var. Şubelerden birine bir termometre alınmış ve faturası

Kasa dairesi

"Türkiye İş Bankası İftiharla Sunar" sergisi

bugünlere gelene kadar saklanmış. "Bugün hangi büyük şirkette bu denli ince bir arşivcilik var?" diye düşünmeden edemiyor insan. Her ayrıntıda bir incelik, kibarlık, edep, tasarruf çabası, motivasyon, daha iyisini ve yenisini ortaya çıkarma isteği, kurum kültürü, sevgisi ve emek görülüyor.

Müzenin "Türkiye İş Bankası İftiharla Sunar" başlığıyla isimlendirilen ikinci katı da, birinci katın verdiği bu hislerle örtüşür nitelikte.

HAKLI BİR 'İFTİHARLA SUNAR'...

İş Bankası'nın iletişim faaliyetlerine dair bilgi, belge, fotoğraf, reklam, ilan, film ve objeler ile sosyal sorumluluk çalışmalarının izleri ikinci katta yer alıyor. Bankanın reklamlarının çoğu tanıdık geliyor, nostalji hissi yaşatanlar var. Radyo dönemi, şehirleri gösteren video arşivi çok dikkat çekici. Bankanın promosyon malzemeleri ise tasarımlarıyla bugün bile kullanılmak istenecek nitelikte. Defterlerden kalemlere, cüzdanlardan saatlere o kadar güzel objeler var ki...

"Bugün de üretseler de müze çıkışı alsak" diye içinden geçiriyor insan. Şimdilik müzede bu tip "anı eşya" satılmıyor. Ama girişte İş Bankası Kültür Yayınları kitaplarını alabileceğiniz bir mağaza var.

Sergiye bakıp bakıp "İftihar etmekte haklılar," diyorum. Necip Fazıl Kısakürek, Munis Faik Ozansoy, Ahmet Muhip Dıranas ve Ümit Yaşar Oğuzcan gibi şairler İş Bankası çalışanıymışlar. Çalışanlar arasında Yaşar Doğu gibi milli sporcular da var...

Oda oda geziyoruz, her odada başka bir toplumsal katkıya ait bir bölüm görüyoruz. İş Bankası'nın TEMA ile birlikte yıllardır sürdürdüğü bir proje: 81 İlde, 81 Orman... Dikimi izleyen 5 yıl boyunca, 2 milyondan fazla fidan dikilmiş ve bakımları yapılmış. Fidanlar ağaç olmuş, ağaçlar gerçek birer ormana dönüşmüş.

Bu toplumsal katkı çalışmalarından "yüzlerce" var. Spora destekten, kültür ve sanat alanındaki onlarca faaliyete, etkinliğe. Darüşşafaka işbirliğinden, bugüne kadar yaşanmış her doğal afete yardım götürmeye... İnsan bunun on yıllardır değişmeyen bir kurum kültürü haline gelmesinden etkileniyor. Bir kenarda duran eşyaları soruyorum Zuhal Üreten'e. "Gaz sobası ve gaz lambası" diyor. "Doğal afetlerde alana gönderilen eski yardım malzemesi stoklarından bugüne kalanlar. Hâlâ bu tür stoklarımız var ama daha gelişkin malzemeler tabii". Mesela bu beni bayağı şaşırtıyor.

BİR GİZLİ KASANIZ OLSA NE KOYARDINIZ?

Müzenin üçüncü katında bir sanat galerisi var. İlk sergi, ressam Mevlut Akyıldız'ın dinamik, canlı, renkli eserlerinden oluşuyor.

Dördüncü kattaki geçici sergi salonu ise, bir ayağı da İstanbul'da açılan "Milli Mücadele'nin 100. Yılında İstiklal" sergisine ev sahipliği yapıyor.

Bodrum katta, binanın açıldığı dönemden kalma kiralık kasalar var. Burçak Madran, burada da "dikkatli izleyiciler" için minik oyunlar yapmış, birer minik hatıra... İster istemez böyle bir kiralık kasa katında olunca insanın aklına "Ben kasaya ne koyardım?" sorusu geliyor. Birkaç kasa, birer sergi kutusu gibi açılmış, müzenin oluşturulmasına dair birkaç obje oraya konulmuş. Misal, Madran'ın buraya dair yaptığı ilk çizimler (kasa 2431), Üreten'in İş Bankası not defteri (kasa 545) orada; birer hatıra...

Kat kat, oda oda binayı gezip de en sonunda, Atatürk'ün de kullandığı tarihi asansöre dokunarak, kasa dairesinden çıkarken bugünlerde biraz kilitli, biraz kapalı kaldığını düşündüğüm bazı özelliklerimizle bu müzede karşılaştığımı hissettim.

Zarafet, incelik, çalışkanlık, ülkeyi kalkındırma, onurlandırma ve her alanda üretme, üreterek birlikte mutlu olma isteği... Sürekli tasarrufa vurgu yapan, her işin iyisini yapmak için çaba gösteren, şimdinin popüler tanımı "sürdürülebilirliği" gerçek anlamda uygulayan, çevreyi, sanatı, kültürü, çocukları gerçekten seven ve bunu 90 küsur yıldır samimiyetle gösteren bir banka, İş Bankası ve onun çalışanları...

Bireylerin Yaşamından Toplumsal Tarihe

ZEYNEP ADIGÜZEL - FIRAT GÜLLÜ - EROL KÖROĞLU - NALAN BALCI

Tarih Vakfı çatısı altında, son yıllarda yüzlerce öğrenci ve onlarca öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilen tarih eğitimi atölyelerinin bu yılki final oturumu mayıs ayında ENKA Okulları'nda gerçekleştirildi. 2014 yılında bir grup lise öğretmeni ve öğrencisinin inisiyatifi ile başlatılan ve gençlerin tarihi farklı perspektiflerden tartışmasını, hatta yeniden yazmasını sağlamayı hedefleyen bu atölyelerde, bu yıl "toplumsal tarihe bireylerin yaşamından bakma" sorunsalı etrafında düşünme ve tartışma olanağı bulduk. Aralık ayında gerçekleştirilen ilk atölyede öğrencilere şu soruyu sorma fırsatı bulmuştuk: "Sıradan insanların sıradan yaşamlarını anlamaya çalışmak, geçmişi anlamamıza hizmet eder mi?" Öğrencilerin büyük bölümünün, geçmişe o dönemde yaşamış insanların şekil verdiğini, dolayısıyla onlar hakkında bilgilenmenin yaşadıkları dönemi anlamaya hizmet edeceğini düşündüklerini görmek ilginçti. Özellikle İstanbul'da faaliyet gösteren özel okullarımızda eğitim alan öğrencilerin kafasında sadece "büyük adamların" yaptığı ve "büyük olaylara" dayalı bir tarih algısı yok. Çalışmanın başında öğrencilerin büyük bir naiflik içerisinde, tek tek anlatılan geçmişe ait mikro öykülerin birleşip bir yumak haline geleceğini ve makro bir anlatıya dönüşebileceğini savunduklarını işitmek gerçekten ilginç bir deneyim oldu bizler için.

Elbette ki iş bu kadar basit değil. Atölyenin yürütücüleri olarak bizler onların kafalarını netleştirmekten ziyade karıştırmayı amaçladığımızdan, işin onların düşündüğünden çok daha karmaşık bir nitelikte olduğunu ortaya koymak bu yıl da öncelikli görevlerimizdendi. Başlangıçtan itibaren bu atölyelerde temalar ne kadar değişirse değişsin, vurgusunu kaybetmesini asla istemediğimiz ortak bir unsur var: Geçmişle ilgilenirken eleştirelliği asla elden bırakmamak. Bu bağlamda daha en baştan, bu yılki atölyelerde ele alınacak materyalleri, Erol Köroğlu'nun önerisiyle, "Yaşam Yazını" konsepti içerisinde ele almayı ve kim anlatırsa anlatsın her türlü tarih anlatısının kendi subjektifliği içerisinde ele alınmasının önemini öğrencilere hissettirmeyi kararlaştırmıştık. Bu dosyada yer alan ve bir yıl süren çalışmaların bazı sonuçlarını okurlarla paylaşmak için seçtiğimiz öğrenci materyallerini biraz da bu mantık içerisinden anlamlandırmak doğru olacaktır.

Bir tarih araştırmasında anı, biyografi, otobiyografi, günlük, mektup, tarihsel roman gibi çok farklı "Yaşam Yazını" türleri üzerinde çalışırken, geçmişte yaşamış insanlar ve onların eylemlerine ilişkin bir tarihsel empati duygusunun yoğun biçimde yaşanması beklenen bir durumdur. Önceki yıllarda yine Tarih Vakfı çatısı altında

Çizim: Aydan Çelik

düzenlediğimiz atölyelerde bu konular üzerine tartışma fırsatı bulmuştuk. Ancak bunun her türlü tarihsel malzemeye belli bir mesafeden ve eleştirellik içerisinde bakma yetimizi kısıtlamaması gerekir. Bu yılki çalışmalarda da en temel mesele bir yandan tarihsel öznelere dair, onları anlamak adına bir empati duygusu geliştirirken, diğer yandan da onlar tarafından üretilen malzemelere eleştirel mesafeden bakabilmek oldu. Sonuçta sadece öğrencilerin değil, projede sorumluluk alan tüm yetişkinlerin çok şey öğrendiği, geliştirici bir süreç oldu. Bu türden projelerin kalabalık ve enerjik bir finalle sona ermesi her zaman keyif vericidir. Umarız bu keyfi dosyadaki malzemeleri okurken siz okurlar da alırsınız.

Nehirce: Toplumsal Barışa Nasıl Katkı Sağlarız?

NEHİR KALE

SESSİZLERİN VE MAĞDURLARIN TARİHİNİ DE YAZMAK, ONLARI DA ANLAYABİLMEK VE BÖYLECE KAOSU AZALTARAK TOPLUMSAL BARIŞA KATKI SAĞLAYABİLMEK ÖNEMLİYDİ. BU PROJE İÇİNDE OLMAK BİZLERE OLAYLARA FARKLI OBJEKTİFLERDEN BAKABİLMENİN ASLINDA NE KADAR KOLAY OLDUĞUNU FARK ETTİRDİ. BU SUNUMLAR ÖNEMLİYDİ ÇÜNKÜ BİZLER, BU PROJENİN SAYESİNDE SESSİZ KALMAYANLAR, SESSİZİN DE SESİNİ ÇIKARMASINI SAĞLAYANLAR OLDUK; OLMAYA DA DEVAM EDECEĞİZ.

26 Mayıs Pazar günü Tarih Vakfı'nın yürütücülüğünde on yedi ortaokul ve lisenin katıldığı *Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamlarından Bakmak: Tarihi Eleştirel Olarak Anlama ve Yazmada Yaşam Yazınının Önemi* başlıklı projenin finaline katıldık. Final günü için heyecanlıydım çünkü Terakki Vakfı Okulları Tepeören Ortaokulu proje ekibi adına temsilen sunumu ben yapacaktım. Diğer on altı okulun da çalışmalarını merakla bekliyordum.

Proje final gününün ev sahipliğini üstlenen Özel Enka Okullarına vardığımızda Tarih Panayırı'nda projemizi sunmak üzere bize ayrılan standımızın yerini bulduk, posterlerimizi astık, broşürlerimizi hazırladık. Diğer okullar da kendi stantlarında posterlerini, broşürlerini, kartpostallarını, fotoğraflarını, şiirlerini, öykülerini, kronolojilerini ve hazırladıkları birçok proje ürünlerini heyecanla düzenliyorlardı. Tüm okullar panayır alanında hazırlıklarını tamamladıktan sonra konferans salonuna yönlendirildik. Toplantı, Tarih Vakfı'nın beş yıldır devam ettirdiği "Gençler Tarih Yazıyor" projesinin tüm sürecini anlatan video gösterimi ile başladı. Aynı zamanda beş yıldır projeye devam eden üç arkadaşımızı dinledik; Vera Zeynep Adıgüzel, Ata Kayra Çuhadar, Eren Rosso projeye devam etme nedenlerini, projenin onlara sağladığı becerileri ve hayata bakış açılarını nasıl etkilediğini anlattılar.

Özel Enka Lisesi Müdürü Selcen Özkaya Seçil'in açılış konuşmalarının ardından Tarih Vakfı Genel Müdürü Doç. Dr. İsmet Akça konuşmasında, bu projenin Tarih Vakfı'nın en önem verdiği çalışmalardan biri olduğunu ifade etti.

Açılış konuşmalarının ardından proje yürütücülerinden Erol Köroğlu, "Tarihi Yapan Bireyleri Seçemeyenler İçin Bir Kılavuz: Yaşam Anlatılarının Önemi ve Bunu Vurgulamanın Yolları" başlıklı bir konuşma yaptı. Sunumuna orada bulunması gereken ama yaşadığı hukuksuzluktan dolayı orada bulunamayan proje yürütücülerinden Prof. Dr. Füsun Üstel'in biyografisini okuyarak başladı. Erol Köroğlu sunumunda Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı kitabından bir kesit okudu. Üzerinde tartıştığımız konu bir savaştan döndükten sonra başka bir savaşa daha gönderilmemek için direnen veya geri döndüğünde hiçbir şeyin aynı kalmadığını gören askerlerdi. Bu kesitte de bu duruma uygun bir örnek vardı. Ana karakter Birinci Dünya Savaşı'ndan kör olarak döndüğünde ailesinin bıraktığı gibi olmadığını, karısının küçük erkek kardeşiyle kaçtığını görüyordu. Bu acı ile yüzleşmemek için de Kurtuluş Savaşı'na katılmaya karar veriyordu. Oysa sunumda öğrendim ki çoğu asker ana karakterin aksine Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmaya zorlanmıştı.

Dr. Öğr. Üyesi Erol Köroğlu'nun moderatörlüğünde ilk öğrenci oturumu başladı. Oturum, İELEV Özel 125. Yıl Ortaokulu'nun sunumu ile başladı. "Suriye İç Savaşı'nın Ardından Türkiye'ye Mülteci Göçü" başlıklı sunumda; Türkiye'de yaşayan, elinde diplomasından başka hiçbir şeyi olmayan bir öğretmenle sözlü tarih çalışması yapmışlardı. Çalışmaları çok ilgi çekiciydi. Türkiye'de yaşayan Suriyeliler ile ilgili önyargıları olumlu yönde değiştirmeyi hedefliyorlardı. Panayır sırasında neden bu konuyu seçtiklerini sorduğumda ilk hedeflerinin kendi önyargılarını kırmak olduğunu söylediler.

Ulus Özel Musevi Ortaokulu; "Beyin Göçü" başlıklı sunumda, Beyin Göçü'nün günümüz Türkiye'sinin en büyük problemlerinden biri olduğunun altını çizerek, insanları bu büyük problemle ilgili bilinçlendirdiler. Ayrıca Aziz Sancar'ın yaşam hikayesinin bu konuyu seçmelerinde etkili bir rol oynadığını söylediler.

FMV Işık Ortaokulu Nişantaşı Kampüsü; "Türkiye'de Köyden Kente Göç: Aşağı Sadık Köyü'nden İstanbul'a" başlıklı sunumda, Gümüşhane'de doğup babasının şehit olmasının ardından Sivas'a, Sivas'tan Kayseri'deki eski bir manastıra, oradan Erenköy'e

ve en son kendi köyüne geçmiş bir yetimin hikayesi anlatılıyordu. İki Dünya Savaşı boyunca ve savaşlar sonrasında bir yetimin yaşam öyküsünü bize ulaştırdılar.

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Tepeören Ortaokulu olarak, "Abhaz Sürgünü: Sürgündeki Hayatlar" başlıklı sunumumuzda, Abhaz Derneği'nden sürgünü yaşamış ailelerden üç kişiye ulaştık ve onlarla sözlü tarih çalışmaları yaptık. Grubumuzdan bir arkadaşımızın Abhaz olması ve Abhaz Sürgünü'nün çoğu insan tarafından bilinmemesi bizim bu konu üzerine çalışmamıza neden oldu.

Özel Alev Ortaokulu; "Türkiye'den Almanya'ya İşçi Göçleri" başlıklı sunumda, Türkiye'den Almanya'ya giden işçi göçlerinin göç edenlerin yaşamına olan etkisini ortaya koyabilmeyi amaçlıyordu. Grup üyelerinden birisinin dedesi bu göçü yaşamış olduğu için bu konuyu seçmişlerdi.

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Tepeören Anadolu Lisesi; "Tercan'dan İstanbul'a: Otomatik Göç" başlıklı sunumda, grup üyelerinden birinin anneannesinin yaşadığı göçün yıllar içinde onların yaşamlarına olan etkisini anlattı.

Özel Alman Lisesi; "Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye İşçi Göçü" başlıklı sunumda, ülkemize Türki Cumhuriyetlerden gelen bir sürü göçmenin neden ülkemizde bulunduklarını ve neden bu kadar kalabalık olduklarını merak ettiklerini söylediler.

ODTÜ Geliştirme Vakfı Özel Lisesi; "Tunceli'den Zorunlu Göç" başlıklı sunumda, yakın tarihte yaşanan bu zorunlu göçün halka yansımayan yönlerinin olduğunu vurguladılar. Yapılan sözlü tarih görüşmelerinde ise bu olayın çok farklı boyutlarının olduğunu fark ettiklerini ifade ettiler.

Özel ENKA Lisesi; "Türkiye'de Köyden Kente Göç: Mesudiye'den İstanbul'a" başlıklı sunumda, yakın çevrelerinde bu tür göçlerin yoğun olması sebebiyle bu konuyu araştırdıklarını dile getirdiler.

İlk öğrenci oturumu sona erdiğinde öğlen yemeği için ara verildi. Ara sona erdiğinde Dr. Öğr. Üyesi Özlem Çaykent'in moderatörlüğünde, ikinci öğrenci oturumu başladı.

Özel ENKA Ortaokulu; "80'li Yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç" başlıklı sunumda, bu göçü yaşayan insanların çok ağır bir asimilasyona maruz kalmaları dolayısıyla ve onların seslerini duyurmak için bu konuyu seçtiklerini belirttiler. Grup üyelerinden birinin komşusunun bu göçü yaşamış olması da konuyu seçme nedenlerindendi.

FMV Özel Ispartakule Işık Ortaokulu; "Balkan Göçleri" başlıklı sunumda, 1972'de Balkanlardan Sırpların baskısı sebebiyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan grup üyelerinden birinin anneannesinin yaşam öyküsünü ele aldıklarını ifade ettiler.

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Ortaokulu; "Mübadele: Girit Adası'ndan İzmir'e Göç" başlıklı sunumda, siyasi bir kararın milyonların hayatını değiştirmesi ve grup üyelerinden birinin akrabasının bu mübadeleyi yaşaması sebebiyle konuyu seçtiklerini dile getirdiler.

Özel Getronagan Ermeni Lisesi; "Cumhuriyet Sonrası Ermenilerin Anadolu'dan Göçü" başlıklı sunumda, kendi atalarının tarihini daha iyi anlama ihtiyacı hissettikleri için bu konuyu seçtiklerini belirttiler.

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Lisesi; "II. Dünya Savaşı Sırasında Almanya'dan Türkiye'ye İltica Eden Musevi Bilim İnsanları ve Onların Yetiştirdiği Öğrenciler" başlıklı sunumda, Muazzez İlmiye Çığ ve Rıfat Bali ile yapılan sözlü tarih görüşmelerinin iki farklı bakış açısı ile değerlendirmesini yaptılar.

ALKEV Özel Anadolu ve Fen Lisesi; "Almanya'ya Yapılan Türk Göçlerinden Sonra Yemek Kültüründeki Etki ve Değişim" başlıklı sunumun konusu Almanya'ya yapılan Türk göçlerinden sonra Türkiyeli göçmenlerin yemek kültürlerindeki değişimdi. Bu

sunumun diğer sunumlardan farkı, insanların göçünü ve göçün insan yaşamına etkilerini anlatırken onlar göçün göç edilen yerdeki yemek kültürü üzerindeki etkisini ele almışlardı. Grup üyelerinin Almanya'da akrabalarının olmasının bu konuyu seçmelerindeki en önemli etken olduğunu ifade ettiler.

Özel ALEV Lisesi; "1915'te Yaşanan Zorunlu Göç: Öncesi ve Sonrası" başlıklı sunumda, grup üyelerinden birinin anneannesinin 1915'te yaşanan zorunlu göç ile değişen yaşamı üzerinden sözlü tarih çalışması yapıldığı belirtildi.

Ulus Özel Musevi Lisesi; "1934 Trakya Olayları Sonrası Yaşanan Yahudi Göçü" başlıklı sunumda, grup üyeleri kendi atalarının yaşadığı olaylar ve sonrasında gerçekleşen göçlerle ilgili araştırma yapmak istedikleri için bu konuyu seçtiklerini belirttiler.

Öğrenci oturumları sona erdiğinde Tarih Panayırı'nda ürünler sunuldu. Grupların çoğunda birkaç kişi merak edenlere neden bu konuyu seçtiklerini ve daha nice soruyu yanıtlarken diğer birkaç üye insanlara broşürlerinden dağıtıyordu. Herkes özgürce hareket ediyordu. İzledikleri öğrenci sunumlarından sonra, hakkında daha çok şey öğrenmek istedikleri sunumu yapan okulun standına gidiyorlardı. Ben de tabii ki bu fırsatı kaçırmadım. Zamanım yettiğince her standa uğradım ve herkese bu konuyu neden seçtiklerini sordum. Bana kalırsa etkinliğin en can alıcı noktası buydu çünkü izlediğim sunumlardan sonra aklıma gelecek her türlü soruyu sunumu yapanlar cevaplayınca her soru en sağlam kaynak tarafından cevaplandırılmış oluyordu.

Tarih Panayırı sona erdiğinde öğrenci oturumlarını, proje ürünlerini ve proje sürecini değerlendirmek üzere alanında uzman kişiler ile proje yürütücüsü Fırat Güllü moderatörlüğünde bir kapanış paneli gerçekleşti. Kapanış paneline Prof. Dr. Pınar Uyan Semerci, Doç. Dr. Ulaş Sunata, Dr. Öğr. Üyesi Tolga Cora ve Serdar Korucu panelist olarak katıldılar.

Panelistler öğrenci çalışmalarını değerlendirirken özellikle Pınar Hoca'nın söylediği şu sözler çok dikkatimi çekti: "Siz sunumlarda karşılaştığınız zorlukları saklamıyor, aksine onları sunum malzemesi olarak kullanıyorsunuz. Bu bazı akademisyenlerin de üzerinde çalıştığı bir şey." Uzmanların değerlendirmeleri bizim yaptığımız çalışmaları daha da derinleştirmemizi sağlıyordu. Örneğin; Pınar Hoca, göçün kendisini anlatmaya başladı. Her zaman ve hangi şartlarda olursa olsun hem olumlu hem olumsuz etkileri olacağının altını çizdi. Ayrıca göçe verdiğimiz emeğin hem geçmişimiz hem de geleceğimiz olduğunu söyledi. Biz bunu zaten göç etmiş insanlarla sözlü tarih çalışmaları yaparken kavramıştık. Pınar Hoca'nın yaptığı değerlendirme ile bunu daha da iyi anladık.

Proje süreci bana 24 Mart atölyesinde Özlem Çaykent'in söylediği sözü bir kere daha hatırlattı: "Sözlü tarih kendi tarihini aramaktır." Bizlerin çoğunun ailesi göç etmişti. Bu çalışmaların hepsi bizim kendi köklerimizi, hiç yaşamadığımız geçmişlerimizi daha iyi anlamamızı sağlıyordu. Ayrıca şu sonuca da varmıştık ki bireylerin yaşamından toplumsal tarihe bakmak, toplumsal barışa katkı sağlıyordu. Çünkü aramızdaki önyargıları yıkmanın en kalıcı yoluydu yaşam yazını ve sözlü tarih çalışmak. Kendi derdini dillendirememiş, acı bir geçmişe sahip toplumları bize açıklıyordu adeta. Bu yüzden sessizlerin ve mağdurların tarihini de yazmak, onları da anlayabilmek ve böylece kaosu azaltarak toplumsal barışa katkı sağlayabilmek önemliydi. Bu proje içinde olmak bizlere olaylara farklı objektiflerden bakabilmenin aslında ne kadar kolay olduğunu fark ettirdi. Bu sunumlar önemliydi çünkü bizler bu projenin sayesinde sessiz kalmayanlar, sessizin de sesini çıkarmasını sağlayanlar olduk, olmaya da devam edeceğiz.

NEHİR KALE - TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ TEPEÖREN ORTAOKULU ÖĞRENCİSİ

TARİHİ YAPAN BİREYLERİ SEÇEMEYENLER İÇİN BİR KILAVUZ:

Yaşam Anlatılarının Önemi ve Bunu Vurgulamanın Yolları

EROL KÖROĞLU

ELEŞTİREL OKURYAZARLIKTAN KAYNAKLANAN BİR TARİH ÖĞRETİMİ, ÖĞRENCİNİN TARİHİN KARMAŞIKLIĞINI VE KOLAY KOLAY İNDİRGENEMEZLİĞİNİ ANLAMASINI, KENDİ BİREYSEL VE TOPLUMSAL VAROLUŞUNA AKTARABİLECEĞİ BİR DEĞERLER VE NİTELİKLER KÖPRÜSÜ OLUŞTURMASINI BEKLER.

Toplumsal Tarih'in okumakta olduğunuz dosyasının kaynaklandığı eğitim projemizi sonuçlandıran toplantıda yaptığım açılış konuşması bu başlığı taşıyordu. Doğrusu bu başlıktan itibaren tüm konuşmanın hem bir yıl süren projeyle ilişkili ana noktaları hatırlatmasını hem de belirli ama belirgin dozda ironi içermesini hedeflemiştim. Projeyi birlikte yürüttüğümüz öğrenciler ile öğretmenlerine yabancı gelmeyeceğini umduğum bu ironi, eğitim sistemimizin tarih öğretimine büyük olaylar ve büyük "adamlar" (evet, adamları çift tırnak içinde yazmam da ironik) üzerinden ve hiçbir belirsizliğe yer bırakmayacak bir kesinlikle yaklaşmasındaki tuhaflığa yönelikti. Bireyselliği gelişmiş yurttaşlar olmak üzere eğitim sisteminden geçen öğrenciler, sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarına baktıkları zaman, ele alınan (ve elbette bolca da dışarıda bırakılan) olayları var eden ya da bunlara maruz kalan bireyleri pek de fark edemiyorlardı. Tam da bu nedenle, bu seneki projemizde özellikle bir kaynak türüne, yaşamöyküsel ve özyaşamöyküsel anlatılara yönelmeyi hedeflemiştik. Bir taşla en az iki kuş vurmak gibi bir hedefimiz vardı: Bir yandan ders kitaplarının biçimsel olarak pek nesnel ama aslında nesnelmiş gibi görünen dil ve biçim üzerinden endoktrinizasyon ve ideolojik yönlendirmeye açık söylemini görünür kılmak üzere, tarihteki konumlanışlarını açıklamaya yönelen bireylere ait yaşam anlatılarının genç bireyler tarafından bir tarihyazımı kaynağı olarak nasıl ele alınacağını irdelemek; diğer yandan, bu kaynak alanı vasıtasıyla geçmişte ve şu andaki bireylerin, özellikle de daha dezavantajlı durumda olanların toplumsal ve/veya kamusal konumlanışlarının fark edilirliğini artırmak.

Bu anlamda, "tarihi yapan bireyleri seçemeyenler için bir kılavuz" biraz imkânsız ve dolayısıyla ironik bir şeydi. Resmi söyleme ve ders kitaplarının geneline hâkim olan bu körlüğü basit bir kılavuz ya da el kitabı ile halletmek elbette mümkün değildir. Çünkü bu körlüğe yol açan ideolojik belirlenimler son derece çok katmanlı ve karmaşıktır. Proje boyunca yaptığımız atölye çalışmaları, tartışmalar ve bunlardan kaynaklanan üretimlerin de gösterdiği üzere, böyle bir kılavuz değil ama kaynaklara dönük bir eleştirellik ve buradan kaynaklanacak bir yaratıcılıkla biçimlenen tarihi okuma ve yazma yolları mevcut olabilirdi.

Bu belirlenimlere dayanan konuşmamı, projemizin başından itibaren içinde olan ama belirli bir noktasında kesinleşen cezasını çekmek üzere cezaevine giren hocamız Prof. Füsun Üstel'in aşağıdaki fotoğrafını ve en çok bilinen kitabı *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*'nin (2004, İletişim) başında yer alan şu kısa biyografiyi göstererek başlattım:

> Ortaöğrenimini Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde tamamladı. 1982'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde araştırma görevlisi oldu. 1987'de "Türk Ocakları (1912-1931)" başlıklı teziyle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden doktor unvanını aldı. 1993'te doçent, 2000'de profesör oldu. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümünde de öğretim üyeliği yapan Üstel, halen Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü Başkanı'dır. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları* (1912-1931) (İletişim Yayınları, 1997) ve *Yurttaşlık ve Demokrasi* (Dost Yayınları, 1999) başlıklı kitaplarının yanı sıra yerli ve yabancı sosyal bilim dergilerinde Türkiye tarihi, milliyetçilik ve kimlik sorunuyla ilgili makaleleri yayımlanmıştır.

Füsun Hoca'nın fotoğrafı ve bazı bilgileri artık geçerli olmayan kısa yaşamöyküsü notunu, onunla atölyeler sırasında birlikte zaman geçirmiş öğretmen

ve öğrencilere göstermek de ironik oluyordu. Ders kitaplarının bireylere yaklaşımı da buna benziyordu işte. Bir fotoğraf ve bazı yapıp ettikleri... Oysa bu yaklaşımda bireyi göremiyorduk. Tıpkı "makbul vatandaş" kavramının ders kitaplarındaki tarihsel işlenişini çalışmış ve yazmış Füsun Üstel'in, barış imzacısı olduğu için "mahkum vatandaş" haline gelmesi gerçeğinin görülmemesi gibi... Kamusal aydın bilinciyle ve ifade özgürlüğü anayasal hakkından yola çıkarak eleştirel bir toplu açıklamaya imzasını koyduğu için artık makbul vatandaş olmaktan çıkartılmıştı hocamız.

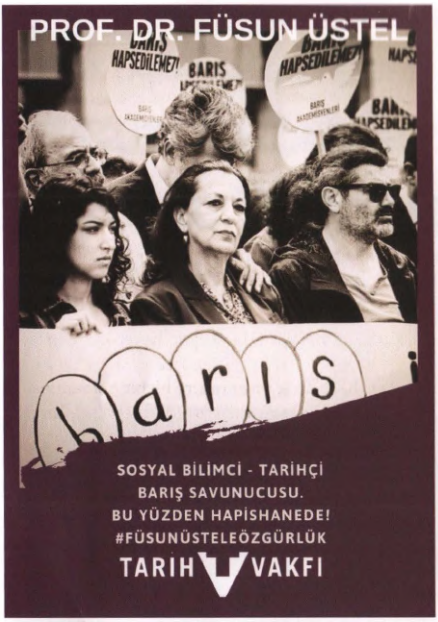
Proje finalini yaptığımız sırada bize acı veren ve kolektif işimizi tamama erdirmenin sevincini zedeleyen hocamızın hapsedilmesi durumu, çok şükür şu anda geride kaldı. Ancak yine onun kitabından konuşmama taşıdığım "makbul vatandaş söylemi" örnekleri, birey körü tarih eğitiminin kaynaklandığı resmi zihniyeti şu anda da çok iyi örnekleniyor. Füsun Üstel, *Makbul Vatandaş'ın Peşinde*'yi 1998'den ilginç bir belgeyi epigraf haline getirerek başlatır:

Elinizdekini atmayın
Yerlere tükürmeyin!
Koltukları kesmeyin!
(Cep telefonunuzla bağıra bağıra konuşmayın)
Sigara içmeyin...
Çevrenizi temiz tutun
ki;
75 yıl önce yüce Atamızın
Cumhuriyet'i kurarken düşlediği
İYİ VATANDAŞ OLUN"

Denizcilik İşletmeleri
Cumhuriyetin 75. Yılı Kutlamaları

1998 ya da 1999'da şehir hatları vapurlarında uyarı amacıyla kullanıldığı belli olan bu belge, Türk vatandaşlarına asla yabancı gelmeyecek bir kurnazlık üzerinden, Atatürk'ün düşünü kurduğu iyi vatandaş olmak için, işletme kurallarına uymayı şart koşmaktadır. Belirli bir şehir kültürü içerisinde olması gereken terbiye, maazallah Atatürkçü olmama üzerinden bir tehdit ve zorlama haline getirilmektedir. Üstel'in kitabı bu türden Cumhuriyet pratiklerinin eleştirel olarak çözümlendiği örneklerle doludur. Cumhuriyet'in "makbul vatandaş" yetiştirme projesi, bir aynılaştırma ve devletin uygun görmediği her tür davranışı korkunç ve uzak durulması gereken bir suç haline getirme projesidir. Hal böyle olunca, bu yaklaşımın işlevselliğine uymayan her türlü bireysel deneyim, tehlikeli olmadığında bile görünmez kılınır. Bireysel yaşamlar ve yaşantılar ancak devletin öngördüğü işlevselliğe uygun olduğunda görülebilecektir.

Konuşmanın tam da bu noktasında, bir edebi kültür tarihçisi olarak işin içine bir edebiyat kuramcısını katmayı uygun bulmuştum. Terry Eagleton *Edebiyat Olayı* kitabının bir noktasında şöyle yazıyordu: "Edebiyat, Eflatun'un kuşkulandığı biçimde ahlak için değil, ahlakçılık için bir tehdittir. Ahlakçılık insan varoluşunun kalanından ahlaki yargılar soyutlarken, edebi çalışmalar bunları karmaşık yaşam bağlamlarına geri taşıyorlardı. (...) Ahlakın anlamını şifre ve normlardan değerler ve nitelikler sorununa getirmek..."[1] Bizim Tarih Vakfı'nın "Gençler Tarih Okuyor ve Yazıyor" projesinde, öğrenciler için görünür olmasını istediğimiz hedeflerden biri tam da Eagleton'ın edebiyat için söylediği bu noktaydı. Tarih ders kitap-

ları, geçmişte yaşanmış olaylar ve onları mümkün kılan bireysel yaşamlardan belirli bir toplumsallık ve kamusallığa uygun ve ahlaki bir bütüncül hikâye çıkarmaya çalışıyorlardı. Kısaca hisseci bir tarih öğretimi söz konusu idi burada. Tarih ders kitaplarına bakan öğrenci, resmi söylemin öngördüğü şifre ve normları görmeyi öğreniyordu. Oysa eleştirel okuryazarlıktan kaynaklanacak bir tarih öğretimi, öğrencinin tarihin karmaşıklığı ve kolay kolay indirgenemezliğini anlamasını, kendi bireysel ve toplumsal varoluşuna aktarabileceği bir değerler ve nitelikler köprüsü oluşturmasını bekleyecekti.

Konuşmanın bu aşamasında, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili bir örneği tartışmıştım: Kemal Tahir'in Kurtuluş Savaşı romanı *Yorgun Savaşçı*'da, başkarakter Cehennem Yüzbaşı Cemil'in emir eri Kastamonulu Kör Şaban'ın anlattığı bir öykü... Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından terhis olan askerler evlerine dönerler. Oysa Kör Şaban, ilginç bir biçimde köyünde değildir ve Kuvvacı subaylarla Ege'de karşılaşıp onlara katılır. Ders kitaplarının söylemi Kör Şaban'ın bu özelliğini kısa yoldan vatanseverlik ve kahramanlık olarak niteleyecektir. Oysa Kör Şaban'ın Cemil'e, kendisinin değil de, kendisi gibi bir Tosyalı ve kör askerin başına gelmiş gibi anlattığı öykü, onun neden Ege taraflarında dolaşmakta olduğunu aydınlatır. Öyküdeki bir gözü kör asker terhis olup köyüne dönerken, kasabada amcasıyla karşılaşır ve amca yeğenini görünce yanıp yakılır. Uzun uğraşlardan sonra amca ağzındaki baklayı çıkarır. Meğer yanlışlıkla askerin ölüm kâğıdı köye gelmiş ve askerin iki çocuğuna anne olan eşi, babaevine yollanmamak için, askerin genç kardeşiyle evlendirilir. Asker, "kardeşim karımı boşasın, yeniden ben alayım" der ama sonunda kadın, genç ve yeni eşini kör askere tercih eder ve onu istemediği haberini yollar. Kör asker bu yüzden evine dönemez.

Kör Şaban'ın başkasının başına gelmiş gibi anlattığı bu öykü bir romandan. Elbette kurmaca bir öykü. Ancak resmi tarihlerde ya da ders kitaplarında göremediğimiz çok daha karmaşık bir savaş gerçekliğine göndermede bulunuyor. Sarsak bir bürokrasi nedeniyle yaşarken ölüm haberi yollananlar, öldüğü halde ölüm haberi ulaşmayanlar, esir düşenler, sakat kalanlar ve elbette askerden kaçanlar... Bir ders kitabının, Çanakkale'de yaptığı kahramanlık nedeniyle madalya alıp sonra Rus ya da Arap Cephesi'nde savaştan kaçan, asker kaçağı olan bir bireyin hikâyesini anlattığını düşünebiliyor musunuz? Düşünememenizin nedeni size dayatılan ahlakçı şifre ve normlar. Oysa savaş denen gerçekliğin içine bunlar da dahil.

Birinci Dünya Savaşı üzerine bir başka örnekle ilerleyelim. Bu seferki örnek de edebiyattan gelecek: Yaşar Kemal'in "Bir Ada Hikâyesi Dörtlüsü"nün ikinci kitabı olan *Karıncanın Su İçtiği*'nden... Bu romanda Vanlı Baytar Cemil, savaşın sonunda Rusya'daki esirlikten kurtulup memleketine doğru giderken, yolda çok acı verici bir sahneyle karşılaşır. Bir çukur içinde bir sürü çocuk ölümü bekler haldedir:

> Bu çocuklardan çok görmüştü, bunlar savaşta anaları, babaları ölmüş, kimseleri kalmamış Ermenilerin, Kürtlerin, Yezidilerin çocuklarıydı. Ama o gördüğü çocukların hiçbirisi bu hale düşmemişlerdi. Yüzlercesi bir arada köyden köye, kasabadan kasabaya fırtına gibi esiyorlar, girdikleri kasabalarda, köylerde, köylerin, kasabaların evlerinde, dükkanlarında yiyecek ne bulurlarsa alıyorlar, rüzgar gibi, nasıl girmişlerse, göz açıp kapayıncaya kadar, öyle fırtına gibi çıkıyorlardı. Kasabalılar, köylüler de atlanıp bunların arkalarına düşüyor, yakaladıklarını öldürüyorlardı. Bazı bazı da silahlı, atlı kişilerle çocuklar arasında bir savaş başlıyor, çocuklar taşlarla, sapan taşlarıyla silahlılara karşı koyuyorlar, iki güç kıyasıya cenk ediyorlar, savaşanlardan biri savaş alanını terk eyliyor, ya da karanlık çökünceye kadar savaş sürüyordu. Çok çocuk öldürülüyor, çok köylü, çok kasabalı sakat kalıyordu. Bir de sürüleri tükenmiş, dağılmış, çalınmış köpek sürüleri ortalığı almış, hiç durmadan o dağ, o köy, o kasaba senin, bu dere, bu ova, bu orman benim dolaş ha dolaş ediyorlar, önlerine hangi canlı çıkarsa parçalıyorlardı. Her köpek bir canavar kesilmişti. Kırıma uğramış Ermenilerin, kırıma uğramış Kürtlerin, kırıma uğramış Yezidilerin sürülerinin köpekleriydi bunlar.[2]

Yaşar Kemal'in romanında karşımıza çıkan bu bilgi, hemen hemen hiçbir tarihsel çalışmaya konu olmamış bir şeydir. Romancının abarttığını, uydurduğunu, okurunu savaş karşıtı yapmak için böyle marjinal bir öykü kurguladığını düşünebiliriz. Oysa yazar, *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler* başlıklı özyaşamöyküsel kitabında bunun gerçek kaynağını da bize anlatacaktır. Yaşar Kemal'in ailesi

savaşın başında, Rusların saldırısı üzerine köylerinden göç eder. Ailenin göçü sırasında bir çocuk kaybolur ve bulunamaz. Yıllar sonra, Yaşar Kemal Adana'da cami önünde dilenen kör bir dilenciyle karşılaşır. Kürtçe konuştuğunu görünce yanına gider ve kim olduğunu soruşturur. Kotey adlı bu dilenci, göç sırasında kaybolan çocuktur. O da, kendi gibi kimsesiz çocuklar tarafından bulunmuş, savaşın kana buladığı topraklarda yağmacılık yaparak yaşamıştır. Gerçekleştirdikleri bir baskından sonra kasabalılar artlarına düşer ve çocukları öldürmeye başlarlar. Kotey'in öyküsü bu noktada daha da korkunç hale gelir:

> Bir adam beni de yakaladı, tabancası elinde, sıkacakken vazgeçti, atından indi yanıma geldi, sevindim beni öldürmeyecek, diye. Yüzüme bir süre baktı, yazık, dedi, seni öldüremeyeceğim. Ne güzel bir çocuksun, Allah da seni ne yakışıklı yaratmış. Ben bu sesleri duyunca daha çok sevinmiştim. Sonra adam belinden hançerini çekti, beni yakaladı önce sağ gözüme soktu, sonra da sol gözüme. Bayılmışım, ne kadar baygın kalmışım bilmiyorum. Beni çocuklar uyandırdı. Seslerinden anladım, bizim çocuklar değillerdi. Üç yüz, dört yüz kişi olduklarını söyleyen daha kalabalık bir çocuk topluluğuydu. Nereye gittilerse beni bırakmadılar, birlikte götürdüler. Bir köyde de baktırdılar. Cerrah gözümü iyi ettikten sonra beni gelip aldılar. Cerraha para da verdiler. İki üç yıl sonra hükümet geldi bizi topladı. Öteki çocukları okullara verdiler. Ben de burasını, Ulu Caminin önünü mekan tuttum. Allah razı olsun, cemaat bana baktı. Benim gibi yitmiş, benim gibi gözden olmuş bir kızla tanıştım, evlendim. Üç çocuğumuz var.[3]

Bu türden yaşam anlatılarıyla daha fazla karşılaşsak, savaşa yaklaşımımız değişmez miydi? Nasıl görürdük savaşı? Kahramanlık olarak mı, yaşamın düşmanı olarak mı? Herhalde savaşların kaçınılmaz olduğu, savunma amacıyla savaşmanın gerektiği durumlar vardır, olacaktır ama bilmediğimiz veya bizden gizlenen yaşam anlatılarıyla karşılaştıkça savaş olgusuna yaklaşımımız çok daha eleştirel olabilecektir. Yaşam anlatılarını, sesleri kısılmış ya da susturulmuş özneleri daha fazla duyduğumuzda veya bu sesleri duymaya dönük bir kulak geliştirdiğimizde, tarihi yapan bireyleri seçebilir hale geliriz. Nitekim projede yer alan öğrenciler, öncelikle farklı yaşam anlatısı örneklerini okuyup tartıştıktan sonra, onları tanıştırdığımız sözlü tarih yöntemiyle göç olgusuna yöneldiler ve çeşitli tarihsel ya da güncel, siyasal ya da ekonomik göç yaşamak zorunda kalmış bireylerle görüşerek, örneklerini bu dosyada okuyacağınız işleri oluşturdular.

Yaşar Kemal, daha sonra Baytar Cemil üzerinden romanına dahil edeceği Kotey'in öyküsünü yukarıda alıntılanan şekilde aktardıktan sonra şu yorumu yapar:

> Kotey'in hikayesi beni çok heyecanlandırmıştı, üzmüştü. O kadar üzülmüştüm ki bu olaya, bu olayı ilk olarak yazıyorum, hiçbir romanıma koyamadım Kotey'in hikayesini. İnsanlara kıymak olurdu bu. İşte görüyorsunuz vazgeçtim bu düşüncemden. İnsanoğlu, her kişinin yaptığından sorumlu olmalıydı. Böyle olayları bilmeleri insanların belki bir gün işine yararı.[4]

HER İNSANIN YAPTIĞINDAN SORUMLUYUZ. BUNUN BİLİNCİNE VARDIKÇA KÖTÜLÜKLE MÜCADELE ETME GÜCÜMÜZ ARTACAK. ÇEŞİTLİ VESİLELERLE HER GÜN KARŞILAŞTIĞIMIZ BİZDEN FARKLI KİMLİKLERİ ÖTEKİLEŞTİRMEKTEN UZAKLAŞACAĞIZ. BİR GÖÇMEN YA DA MÜLTECİYE BAKTIĞIMIZDA, NEDEN BİZİM MEMLEKETİMİZİ ÇİRKİNLEŞTİRDİĞİNİ, KENDİ VATANINI KORUMAYIP BURAYA KAÇTIĞINI DÜŞÜNMEYECEĞİZ.

Büyük ustanın işaret ettiği üzere, her insanın yaptığından sorumluyuz. Bunun bilincine vardıkça kötülükle mücadele etme gücümüz artacak. Çeşitli vesilelerle her gün karşılaştığımız bizden farklı kimlikleri ötekileştirmekten uzaklaşacağız. Bir göçmen ya da mülteciye baktığımızda, neden bizim memleketimizi çirkinleştirdiğini, kendi vatanını korumayıp buraya kaçtığını düşünmeyeceğiz. Beynimize zerk edilen ezber söylemleri bir yana bırakıp, bizimkinden çok da farklı görünmeyen bir yaşamın hangi zor koşullar karşısında bizimle karşılaştığını sorgulayacak, bizim gibi kıymetli ama çeşitli biçimlerde bizden farklı bireyleri tanıyacak, onlarla tanıştığımızda yaşamlarımızın zenginleştiğini duyumsayacağız. Tarihi yapan bireyleri seçebildiğimizde, manipülasyondan uzak bir tarihi yazmanın yollarını da daha kolay bulacağız. Bunun mümkün olabilmesi için yaşam anlatılarının önemini görmeli ve her vesileyle bunu vurgulamanın yeni yollarını bulmalıyız.

EROL KÖROĞLU - BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Terry Eagleton, *The Event Of Literature* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 2012), s. 59. Çeviri bana ait. Kitabın Türkçesi için bkz. Terry Eagleton, *Edebiyat Olayı*, çev. Başak Yüce (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012).

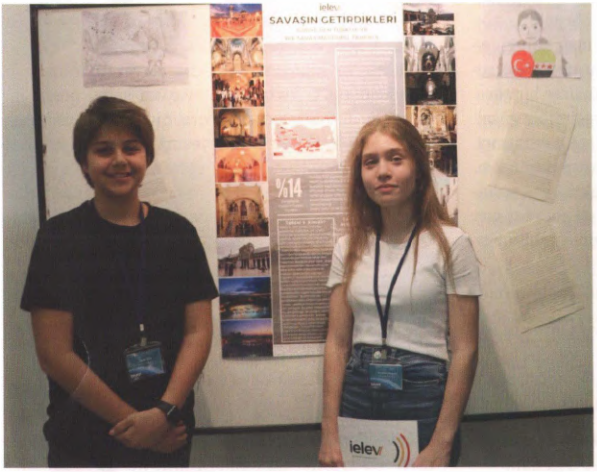
2 Yaşar Kemal, *Karıncanın Su İçtiği* (İstanbul: Adam Yayınları, 2002), s. 158.

3 Yaşar Kemal, *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler*. 2. bs. (İstanbul: Adam, 1997), s. 26.

4 Ibid.

İELEV ÖZEL 125. YIL ORTAOKULU

Suriye İç Savaşı'nın Ardından Türkiye'ye Mülteci Göçü

Taheni, Suriyeli bir mülteci olarak doğduğu vatanından, halkından çok uzakta Türkiye'de yaşamını sürdürmektedir. İnsan geçmişe dönüp baktığında kendini çok farklı yerlerde görür ya, Taheni de bugünkü geleceğini hiç düşünmemişti. Hayat onu farklı coğrafyalara sürüklemiş ve buna sebep Suriye'de çıkan iç savaş olmuştur.

Savaş birçok yıkımı beraberinde getirmişti. Evler, iş yerleri, kültürel değerler kısacası her şey yıkılıp yok olmuştu. Belki Taheni'nin evi zarar görmedi ama komşuları büyük zararlar almıştı. Bu savaşta çocuklar çok büyük travma yaşadığı için onlara destek olmak amacıyla çalışmalar düzenledi. UNICEF'in öncülüğünde bir organizasyona katılarak, ekip olarak çocuklara psikolojik destek sağladılar. Taheni ayrıca farklı sosyal yardımlaşma dernekleri içinde de yer aldı. Zamanla imkânlar tükenmeye başladı ve bu olumsuzluklardan, savaş ortamından uzaklaşmak isteğiyle farklı bir coğrafyaya yerleşme isteği duydu.

Savaşın olumsuzlukları onu, sadece üstündeki kıyafetlerle ve diplomalarıyla kendi ülkesinden kaçmaya kadar getirecekti. Zorlu göç yolu başlamıştı. Aklında tek bir düşünce vardı, Suriye'den daha güzel bir hayatın içinde yer almak. Psikolojisi bozulmuş, ruhu çok yorulmuştu. Göç serüveni onu adeta yıpratmıştı. Türkiye'ye illegal yollarla gelmişti. Bu onun için kötü bir deneyimdi.

Türkiye'de yaşadığı en büyük zorluk kimlik meselesi oldu. Kendisini Türkiye'de yaşayan bir yabancı olarak gördüğü için bir kimliğe sahip olamadı. Bu durum onun için büyük bir problem yarattı. Türkiye'ye gelmek için bir kimliğe sahip olması gerektiğinin farkındaydı fakat bunu sağlayacak vakit ve imkâna sahip değildi. Geldikten sonra da kimlik alabilme yetkisine sahip olmadığının bilincinde ve bu durumun çekimserliği ile hayatına devam ediyor. Türkiye'de sahip olmak istediği en büyük emeli Türkçe öğrenmek. Türkçe öğrendiğinde işlerin çok daha kolay olacağını ve büyük kalabalık içinde yalnızlıktan kurtulacağını düşünüyor.

Suriye'ye bir daha dönmeyi düşünmüyor. Her geçen gün Türkiye'yi vatanı gibi görmeye başlıyor. Kendilerini turist olarak değil de, birer vatandaş gibi çalışarak ülke ekonomisine katkı sağlayacak bireyler olarak görüyor. Suriyelilerin insan değilmiş, Türkiyelilerden çok farklıymış gibi görülmelerinden üzüntü duyuyor. Türkiyeliler ve Suriyelilerin kardeş olduğunu düşünüyor. Suriyelilerin Türkiye toplumu için, herkes için bir şeyler yapacağına inanıyor. Suriye'ye geri dönüp baktığında umut ışığı göremiyor ve bu yüzden daha güvenli ve huzurlu bir yaşam için Türkiye'de kalmak istiyor.

Öğrenciler: Beril Baransel, Duru Karali, Melisa Yoluaçık, Duygu Arın Özcan, Baran Özses, Ali Kemal Akkemik, Zoe Aylin Fillippidis, Deniz Yıldız, Efe Soysal, Damla Kanbur

Danışman Öğretmenler: Cemile Ayça Öztaşçı, Mine Gür Atalay, Esin Özgül Zorlular

ULUS ÖZEL MUSEVİ ORTAOKULU

Beyin Göçü: Gitmek mi, Kalmak mı?

Güzel bir pazar sabahıydı. Her zamankinden yorgun bir şekilde, yatağımdan ağır ağır kalktım. Alt kattan gelen gülüşme seslerini duyduğum anda, seslerin kardeşime ait olduğunu anladım. Küçük adımlarla merdivenden indim, etrafa kısaca bir göz attım ve mutfağa yöneldim.

Mutfak kapısını açtığımda anne ve babamın gülücükleri günümü güzelleştirdi. Gözlerimi onlardan ayırmadan kahvaltı masasına oturdum. Annem tabakları özenle yerleştirirken, babam, ablam ve kardeşime masaya gelmelerini söyledi.

Ailemden uzak, yurt dışında geçirdiğim uzun üniversite yıllarından sonra hep birlikte kahvaltı etmeyi ne kadar özlediğimi anladım. Hepimiz masaya oturduk. Daha ilk lokmayı almadan, tek kelime etmeden annem gözyaşlarına boğuldu. Şaşkınlıkla bakakaldım. Babam bana durumu açıkladığında sevinmeli miyim, üzülmeli miyim bilemedim. İngiltere'deki avukatlık bürosundan iş başvurum olumlu cevap gelmişti. Eskisi gibi ailemden çok uzak olacaktım. Ama beni ve ailemi en üzen kısmı bunun kalıcı olacağıydı. Büroda müdür yardımcısı olarak çalışacaktım. Üstelik aileme, arkadaşlarıma veda edecek çok zamanım yoktu, büronun sahibi en fazla bir hafta içerisinde işe başlamamı istiyordu. Gözyaşlarını kurulayan annem:

— Buralarda bir iş baksan olmaz mı? dedi.

— Anne, ne kadar çok işe başvurduğumu sen biliyorsun, hiçbirinin şartları istediğim gibi değil, bu iş benim için büyük bir fırsat, dedim.

Her ne kadar oraya ailemle gitmek istesem de bunu yapamayacaklarını biliyordum. Benim için yıllardır oturdukları evi, ablamın işini, kardeşimin okulunu, her hafta ailece buluştukları arkadaş gruplarını, her yaz gittikleri Tekirdağ'daki yazlıklarını, anneannemi, dedemi, büyük babamı, babaannemi ve daha birçok şeyi bırakmalarını isteyemezdim.

Bir hafta çok hızlı geçti. Ve o ayrılma anı geldi çattı. Kocaman valizlerimle yavaş yavaş uçağa doğru yürüdüm. Bütün aileme sırayla sarıldım. Anneme, babama, kardeşime, ablama.

Uçağa binerken gözyaşlarımı zor tuttum. Onları bir daha sadece yılda bir görebilecektim. O da işten başımı alabilirsem. Belki arada onlar da gelirdi. Yeni bir yaşama başlama heyecanından çok, arkada bıraktıklarımın özlemini hissediyordum.

Öğrenciler: Gece Hilal Başaran, Lida Natan, Alya Giritli, Can Sönmez, Can Özsezikli, Serim Koen

Danışman Öğretmenler: Zeynep Adıgüzel, Nuray Altan, Esra Yanıkoğlu

IŞIK NİŞANTAŞI ORTAOKULU

Bir Yetimin Göç Hikâyesi

Arife, Mayıs 1909'da Gümüşhane'nin Şiran ilçesinin Aşağısadık köyünde hayata gözlerini açtı. Arife'nin yaşadığı göçlerin ilki babasının savaşta ölmesi ile başladı. Annesinin çocuklarına bakacak gücü yoktu. Bir yaz günü askerler köydeki yetim çocukların yakınlardaki bir yetimhaneye götürülebileceği haberini verince annesi, Arife'ye bu yerde daha iyi bakılacağını düşünerek yavrusunu bu yetimhaneye götürdü. Bu yetimhanede onlarca yetim çocuk, günlerce soğukta yattı ve günlerini sadece küçük bir tayın yiyerek geçirdi. Çocuklar üç ay sonra Sivas'ta bulunan bir yetimhaneye götürüldüler. 1919'da Sivas Kongresi yapılırken Atatürk, Arife'nin kaldığı yetimhaneyi ziyaret etti. Arife o sırada 13 yaşındaydı.

Osmanlı Devleti maddi zorluklar yüzünden bazı yetimhaneleri kapatıyordu. Bu nedenle çocuklar oradan oraya göç ediyordu. Bu kez de yetimler Kayseri'nin İncesu ilçesine götürüldüler. Burada bir manastırın büyük bir odası yetimhane olarak düzenlenmişti. Yaklaşık bir sene burada kaldıktan sonra Arife ve diğer çocuklar, yine Sivas'ta askerlerin gözetiminde olan bir yetimhaneye götürüldüler. Komutan onu bir meslek öğrenmesi için Sivas'ta halıcılık kursuna yazdırdı. Halıcılık yaparken o zamanlarda yaygın bir hastalık yüzünden gözleri kapandı ve görmez oldu. Komutanın emriyle bir asker onu İstanbul'da Haseki Hastanesine götürdü. Bir senenin sonunda gözleri tekrar görmeye başladı. Bundan birkaç ay sonra zengin ailelerin yetim çocukları alması üzerine bir kanun çıktı. Bu kanunla birlikte 1926'da Arife'yi Erenköy'de yaşayan bir kadın evlatlık aldı. Altı ay sonra bu aile onu hastaneye geri verdi. Bundan bir hafta sonra Arife'yi Aksaray'da berberlik yapan bir ailenin yanına evlatlık verdiler. Aile, Arife'ye berberlik öğretti. Birkaç yıl sonra karşı komşuları onu, kendisi gibi kimsesi olmayan Ahmet Salih Bey ile tanıştırıp evlendirdi. Ahmet Salih, Rusya'nın Trabzon'u bombalaması nedeniyle iki kardeşini kaybetmiş ve baskıdan kaçmak için kardeşiyle beraber küçük bir tekne ile Karadeniz dalgalarını geçip İstanbul'a gelmişti. Arife ve Ahmet Salih Bey tek odalı bir eve taşındılar ve orada iki çocuklarını kucaklarına aldılar.

1939'da Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girme ihtimaline karşı Ahmet Salih Bey askere alındı. Arife Hanım iki çocuğu ile İstanbul'da tek başlarına kalamayacakları için yıllar sonra köyüne geri döndü. Köye vardığında evini hatırladı ve buldu. Evinde Arife Hanım'ın amcaları vardı ama onu hatırlayamadılar hatta reddettiler. Daha sonra kaymakamın zoruyla onları eve kabul ettiler ama çok kaba ve kötü davrandılar. Ama köylüler Arife Hanım'ı ve çocuklarını yanına aldı ve onlara sahip çıktı. 1939'da Erzincan'daki deprem yüzünden kaldıkları ev yıkıldı. Kimseye bir şey olmadı ama ev yıkıldığı için Arife Hanım çocuklarını alıp annesinin köyüne gitmeye karar verdi. Orada dayıları onlara sahip çıktı. Savaş bitince Ahmet Salih Bey onları buldu ve İstanbul'a geri döndüler. Arife Hanım'ın hayatı böyle geçti. Arife Hanım 86 yaşındayken hayata gözlerini yumdu.

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ TEPEÖREN ORTAOKULU

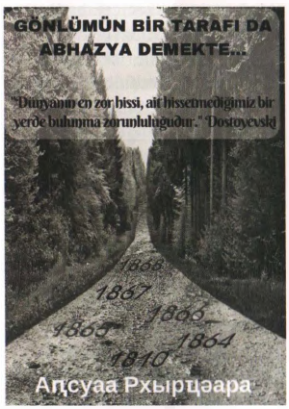
Abhaz Sürgünü: Sürgündeki Hayatlar

BENİM İKİ VATANIM VAR

1939'dan beri önü nur, ardı anı dolu bir hayatı oldu Atay Çelişakar'ın. Aç, sefil, perişan halde ve savaşa sokulmamak suretiyle getirildi ailesi Osmanlı'ya. Lakin o ve ailesinin ait olduğu kültür, Abhaz Sürgünü'nün zamanla kaybolan kültürlerinden biri olmadı.

Çelişakar, o zamanki ismi Alka, şu anki ismi Reşitbey olan; çocukların gülüp oynadığı, sıradan bir Türk köyünde sekiz çocuğun yedincisi olarak dünyaya geldi. Doğduğu yer, onun odaya bir çocuk bile girse ayağa kalkan kişiliğinin oluşmasında önemli rol oynadı. Öğrenim hayatına Reşitbey köyünde ilkokulun sonuna kadar devam eden Çelişakar, öğrenimini yine Adapazarı'nda sürdürdü. Sonrasında ticaret lisesine başladı. Burada hem yarı zamanlı olarak abisine işlerinde yardım ediyor hem de okuluna devam ediyordu. Liseyi bitirince öğrenimini ileri seviyeye taşımaya karar verdi ve Sultanahmet Yüksek Ticaret'e yazıldı. Lakin o dönemki karışık olayların ve çalıştığı iş yerindeki yoğunluğun nedeniyle 3. sınıfa kadar okuyabildi. Artık tam zamanlı olarak abisinin şirketinde çalışıyordu. Bir süre sonra işlerin bozulmasıyla Çelişakar'ın işleri devralması gerektiğine karar verildi. Çelişakar 1968 yılından sonra ticareti bırakıp üretime başladı, 1997'den sonra emekliye ayrılarak İstanbul Abhaz Derneği'nde hem başkan hem üye olarak hayatına devam etti.

Atay Çelişakar'ın hayatının ardı atalarının anılarıyla dolu. Her ne kadar göçü bizzat yaşamamış olsa da, dilden dile aktarılan anılar ve hikâyeler sayesinde olayları kendi yaşamışçasına anlatıyor. Göç eden dedesi ve dedesinin ailesi ilk olarak Hendek'in Sarıyer köyüne yerleşmiş. Dedesinin burada vefat etmesiyle Adapazarı'na gelmiş ailesi. Burada kısıtlı imkânlarla da olsa tarımla uğraşarak çıkarmışlar ekmek paralarını.

Ailenin soyadı hep Çelişakar değildi. Abhazya'da, Abhazca konuşurken "Çırfma" koyarlardı adlarının ardına. İşte bu "Çırfma" soyadı, Abhazya'dan İstanbul'a kadar gelerek varlığını korudu. Çelişakar'ın çocuklarınca, torunlarınca bilinir; asla unutmama yeminiyle korunur bu soyisim hâlâ. Bir soyisim her şeyin başlangıcıdır. Altı üstü bir soyadı diye düşünülür aslında. Oysa kim bilir ne kadar acı hikâyeler barındırır o soyadını kaybetmek. Atay Çelişakar unutmadı, ailesine de unutturmadı öz kültürünü temsil eden soyadını ve dilini. Abhaz mayası, Çerkez tavuğu gibi Abhazya lezzetleri her daim mutfağında; Abhaz örf ve adetleriyse hayatının her yanında.

Atay Çelişakar, Türkiye vatandaşı olduğunu gösteren kimliğini elinde tutarak bir Abhaz olduğunu söyleyebiliyor. Üzerine de şöyle diyor: "Benim iki vatanım var: Biri Türkiye diğeri ise Abhazya."

Öğrenciler: Beril Alkan, Naz Muslu, Defne Çantalı, Batu Kurt, Azra Nur Tuncer, Alara İlkyaz Özel, Öykü Kaplan, Levent Balcı

Danışman Öğretmenler: Nalan Balcı, Gülşen Çakmak, Yeşim Er Özcan, Burçin Türkoğlu

ÖZEL ALEV ORTAOKULU

Türkiye'den Almanya'ya İşçi Göçleri

ALİ SARIGÜL'ÜN HİKAYESİ

Ali Sarıgül; 1962 senesinde, 28 yaşındayken Almanya'nın Hamburg şehrine işçi olarak gitti. Almanya'ya turist gözüyle bakmak da isterdi ama bu mümkün olamadı. Bu yüzden oraya işçi olarak çalışmaya gitti. Yolculuğunu bir macera olarak da nitelendiren Ali Sarıgül'ün bu kararı vermesinde Almanya'nın ekonomik koşullarının Türkiye'den daha iyi olması etkili oldu. Hamburg'da "Deutsche Werf" adlı gemi fabrikasıyla bir sözleşme imzalayarak orada çalışmaya başladı. Burada bir sene kontratlı çalıştı, kontratı dolduktan sonra çeşitli firmalarda çalışmayı sürdürdü.

Almanya'ya gittiğinde evliydi, oradaki altıncı ayında ilk çocuğu doğdu. Ailesini bir buçuk yıl sonra yanına aldı çünkü ilk gittiğinde kalacak yeri yoktu. Ev bulmadan önce bir İngiliz gemi otelinde on bir gün konakladı. Daha sonra ucuz bir otelde konaklamaya başladı. Beş altı ay ev bulamadan süründü fakat bir süre sonra Yunanlı ailelerin oturduğu bir mahallede kalmaya başladı. Yunanlı aileler ona çok yardım ettiler. Orada yaşadığı ev eskiydi lakin sonrasında güzel bir mahalleye taşındı. Kızı Hasret burada doğdu, Hasret okula başlamadan onu Türkiye'ye yolcu etti. Ara sıra çocukları Almanya'ya geliyorlardı.

Ali Sarıgül için Almanya zengin, gelişmiş ve ekonomik olarak Türkiye'den daha iyi durumda olan bir ülkeydi. İstanbul çocuğu olduğu için Almanya'daki yaşantıyı yadırgamadı ve oraya kolay adapte oldu. Kendi deyimiyle orada başta teknolojiyi ve biraz da insanlığı öğrendi. Kendisine çok yakın, ilgili davranan Alman vatandaşları ona göre medeniydi.

Genel olarak insanlardan ve ülkeden çok memnun kaldı. Hatta Almanya'dan ayrılırken onu/onları ağlayarak uğurlayan komşuları bile vardı. Bunların yanında Hamburg'da işçi hakları ve sendikalaşma da ülkesine göre çok daha ileri seviyedeydi. Tüm bu sebeplerden Almanya'yı çok sevdi. Çalıştığı yerlerde her zaman emeğinin hakkını alıyordu. Çalışmasını beğendikleri için işverenlerin onu ekstra mesai yapması için görevlendirdiklerini düşünüyordu. İşini hakkıyla yaptığı için çalışmalarının karşılığını aldı ve kendi söylemiyle "sömürülmedi". 1967 yılında ilk spor arabasına sahip oldu, tatile çıktı ve ehliyetini aldı.

Mümkün mertebe iyi bir vatandaş olmaya çalıştı. Hiçbir sabıka kaydı olmadan 1976 yılında Türkiye'ye geri dönüş yaptı fakat bu kararından pişman oldu ve Almanya'ya işçi olarak geri dönmek istedi. Pasaportunun üç ayı kaldığından biraz daha zaman kazanmak için kazanamayacağını bildiği halde polis teşkilatına dava açtı. Kazanamaması sonucunda bir buçuk yıl kadar da kaçak olarak çalıştı. Almancası çok iyi olduğu için dikkat çekmeden bir Alman gibi hayatını sürdürebildi.

1981 senesinde ise Türkiye'ye temelli geri döndü. 2000 yılında Almanların kat ettiği ilerlemeyi gözlemlemek için on beş günlüğüne turist olarak oraya seyahat yaptı. Hamburg onun ikinci vatanıydı...

Öğrenciler: Elif Yıldırım, Kayra Berkitçi, Eliz Yeşil, Gökçe Tekin, Arda Aksoy, Ayda Aksakal, Arda Küçükada, Nurperi Nurdan, Zeynep Ergenç, Ali Arda Yalçın

Danışman Öğretmenler: Canan Sarıkaya, Eylem Akgüzel, Ebru Yıldız, Figen Dayıcık

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ TEPEÖREN ANADOLU LİSESİ

Tercan'dan İstanbul'a: Otomatik Göç

OTOMATIK ANNEANNEM

Baharı beklerken başladı hikayemiz. Bahar gelsin diye tırmaladık bir toprağı, bir kendimizi, bir toprağı, bir kendimizi. Ve bahar uğruna ayrılıkları göze aldık ve de yolları ve de acıyı.

GÖÇ

Kendimden, memleketten, ailemden, zorundalıklardan, politikadan, parasızlıktan, sefaletten, senden, onlardan, hepimizden, hiçbirimizden.

Eşimle evlendiğimde 15 yaşındaydım.

İlk çocuğumu 20 yaşıda kucağıma aldım.

Senede birkaç kez görürdüm kocamı, kaynanam ve kaynatama hizmet ederek bekledim. Köydü en nihayetinde. Çaresizdim fakat yuvadaydım.

Eşim, son çocuğumuzun doğmasının ardından İstanbul'da bir ev sahibi olmuştu ve beni yanına çağırıyordu; ona ve kardeşlerine hizmet edebilmem için. İlk çocuğumdan ayrılmak zorunda kaldım. Kaynanam vermedi. İlk defa o zaman parçalanmadım ama ilk defa o zaman dağıldım.

Yol ayaklarımın altında.
Yol umutlarımın sonucunda.
Yol öldürdü beni.
Yol kavuşturdu beni.
Yol bekletti beni.
Yol nankördü yorulmuyordu. Ben bitmiştim. Hasret alışılagelmişti.

ŞEHİR

Bilinmez. Köydür tek bildiğim ve sürdürürüm onu her gittiğim yerde. Öyle peçemizi hemen indirmeyiz. Zamanla üstüme örttüğüm tüm örtüleri de çıkaracaktım ama katman katman bir medeniyet yağdı üzerime. Sağ ve sol, korku ve sokak, çocuk ve ekmek ama hepsiyle mütemadiyen beraber hizmet. Geldiğimizden beri pek bir şey değişmedi. Evet daha iyiydik, daha sağlıklıydık, evimizin çatısı daha güzeldi falan ama yuvada değildik. Baharı yine beklemeye başladık. Aslında baharı her zaman bekliyorduk da, sevdiklerimizi kaybedince aslında hep onunla beraber olduğumuzu anladık. Hayatlarımızı taşıdık, kimliklerimizi taşıdık; alışkanlıklarımızı ve kimyamızı değiştirdik. Geleli buraya çok fazla şey gördük ve çok fazla nefret nedir bildik. Yuva artık uzaktı, bahar dediğimiz şey ise aslında hep vardı da, sürekli eksiliyordu. Eşim ölünce yok oldu. Yok oldum. Yok olduk. Göç öyle çok da travmatik değildi çünkü bütün bir süreç göçtü ve biz içine kotasından çok daha fazla kederi sığdırabilmiştik.

Şimdi her yerde bir parçam ve darmadağın yuva, ne nerede nasıldır, ben kimimdir ve kim olmuşumdur hepsinin cevabı beni ayrı bir yerde farklı bir acının hatırasında bir bahar misali beklemektedir, çok uzaklarda.

Öğrenciler: Dilara Beliz Mamati, Elif Yağmur Gürel, Anıl Akidil, Zeynep Su Tunçer, Argun Çiper, Zeynep Başeğmez

Danışman Öğretmenler: Hasan Tahsin Özkaya, Alişan Akpınar

ÖZEL ALMAN LİSESİ

Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye İşçi Göçü

Ben Dilfuze. 14 Yıldır Türkiye'de yaşıyorum. Hikayem 52 yıl önce Özbekistan'da başladı. Babamın anlattığına göre çölleri sulayıp bizi bir pamuk kolonisine çevirmeye çalışan Nikita Kruşçev; Amu Derya ve Siri Derya Nehirleri'nin güzergahlarını değiştirmiş ve nehirler Aral Gölü'ne ulaşamadan kurumuştu. Daha sonra bu felaket Aral Gölü'nün de kurumasına sebep olmuştu. Bu, babamın işlerini olumsuz yönde etkilemişti. Babam işleri düzeltmek için çok çalışmak zorunda kalmıştı. Bu yüzden çocukluğum, babam tarladayken anneme yardım etmekle geçti. Annemden öğrendiğim nakış ve dikiş teknikleri, ileriki yaşamımda mesleğimi edinmemde çok büyük rol oynadı.

Babam ben 15 yaşımdayken öldü. Bu, annemle birlikte köyden ayrılmamıza sebep oldu. Birlikte Semerkant'taki teyzemin yanına taşındık. Burada hayatımız az da olsa iyileşti. 18 yaşıma kadar eğitimimi tamamladım ve annemin yanında terzi olarak çalışmaya başladım. Hayatım rayına oturmuştu ve evlenip yuva kurmak istiyordum. Aynı yıllarda hayatımın aşkıyla karşılaştım. Düzenli olarak dükkanımıza gelen genç bir çocuktu. Benden yaklaşık iki yaş büyüktü. Dükkanımıza her geldiğinde

birbirimizle bakışsak da annem de dükkanda bulunduğu için sohbet edemiyorduk. Gizlice buluşmaya başladık. Bana güzel kokulu çiçekler getiriyordu. Hayatımın en mutlu zamanlarını yaşıyordum. Bir gün yine buluştuk. Karlı ve soğuk bir kış akşamıydı. Beraber oturmuş dolunayı izliyoduk. Çocuk bir anda önümde eğildi ve o soruyu sordu: "Hayatımın anlamı, benimle evlenir misin?" Mutluluktan yerimden fırladım ve ona sarıldım. Ertesi gün gelinliğimi dikerken radyoda hayatımı kökünden değiştiren bir şey öğrendim: Sovyetler Birliği çökmüştü.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ekonomik sıkıntılar başladı. Küçük bir işletmede çalışmamdan ve ülkemin Sovyetler Birliği'nden ayrılan diğer ülkelere göre daha iyi durumda olmasından dolayı ekonomik sıkıntılar başlarda bizi biraz daha az etkiledi. Ancak çok geçmeden ekonomik problemler herkesi etkilemeye başladı. Çevremden Türkiye ile ilgili övgüler duymaktaydım. Zaten Türklerle ilişkilerimiz çok iyiydi ve ticaretten de tanıdığım Türkler vardı. Yavaş yavaş Türkiye'ye gitme fikri aklıma yatmaya başladı. Sevdiğim çocuk dahil bazı tanıdıklarım Rusya'ya göç etmişti ancak Rusya'da ekonomik olanaklar çok iyi değildi ve ikinci sınıf vatandaş olarak görülmekteydik. Bunun yerine kandaşlarımızın olduğu Türkiye'ye geldik. Sevdiğim tüm insanları ve Özbekistan'ı geride bırakmak zorunda kaldım. İlk günlerim yiyecek için para bulmaya ve oturma izni almaya çalışarak geçti. Bir motelde kalıyordum ve param her geçen gün azalıyordu. Neyse ki çalışma iznimin çıkması pek uzun sürmedi ve bir terzide çalışmaya başladım. Elimden iyi iş gelse de Türkiye Türkçesini anlamakta ilk birkaç ay zorlandım. Bu sırada hala aynı motelde kalıyor ve para biriktiriyordum. Şimdiye kadar Rusya'daki sevgilime birkaç mektup yazdıysam da cevap alamadım.

Türkiye'de büyük problemler yaşamadım. Zamanla Türkiye ve Özbekistan arasında çok büyük bir fark olmadığını fark ettim. Artık burayı da Özbekistan'dan farksız, vatanım gibi görüyorum.

Öğrenciler: Elif Duru Kireççi, Evren Selim Çaşka, Deniz İsmail Kula, Çağın Özgür Şahin, İmge Su Yandımata, İdil Ceren Yılmaz, Utku Çavuşoğlu, Kerem Özalp, Ahmet Taha Çınar, Murat Bayraktar

Danışman Öğretmen: Uğur Yıldız

ODTÜ GELİŞTİRME VAKFI ÖZEL LİSESİ

Dersim'den Zorunlu Göç

Her yıl olduğu gibi babamın mezarını ziyaret etmek için memleketime doğru yola çıkmıştım. Bu yolculuk bana her defasında geçmişimi hatırlatıyordu. Dersim'e varana kadar gördüğüm o köyler, ovalar ve vadiler bizzat benim şahit olduğum ve büyüklerimin bana anlattığı zorlukların geçtiği yerlerdi. Buralar isyana, haksızlıklara, baskıya, zulme ve hatta ölümlere tanıklık etmişti. Dersim'e vardığımı uzaktan görünen koca dağlardan ve onların üstündeki karakollardan anlamıştım. İlk işim babamın mezarını ziyaret etmek oldu. Asıl zorlu yolculuk şimdi başlıyordu; Dersim'e her geldiğimde geçmiş, zihnimde tekrar canlanıyordu. Yaşanmışlıklar ağıt olup kulağımda yankılanıyordu.

Dedemden dinlemiştim küçükken, yıl 1937-1938, isyan baş göstermiş. Dersim çok acı olaylara tanıklık etmişti. Maalesef dedemin tanıklık ettiği Dersim'deki zulüm ne ilkti ne de son olacaktı... Göç kaderimiz; kaderimiz, kederimiz olacaktı. İnsanlar katledilmişti; bazıları topluca Ovacık merkezde öldürülmüşlerdi! Ölümden kurtulanlar ise sürgüne mecbur bırakılmış, bunlar arasında benim ailem de varmış. Bizimkiler Ovacık bölgesinden Hozat'a oradan da kara trenle Bilecik, Gölbaşı ilçesine sürgüne gönderilmiş. Bilecik'te çok hor görülmüşler. Yerleştikleri dağ köyünde "bunlar Kürt, pis Kürtler" diye çok aşağılanmışlar. Bunları anlatırken dedemin mahcupluğu gözlerinden okunurdu; istemezdi anlatmak. Utanırdı. Bir defasında köyde saldırmışlar; dövmüşler; onlar da çaresiz Bozhöyük ilçesine göçmekte bulmuşlar çareyi. Oradan oraya. Her göç bir yıkım. Yer yurt yok, fakirlik iyice artmış. Bir hanede doyurulacak 15-20 boğaz...

GAZETE MÜNZUR

Tuncelili Olduğu İçin İşten Çıkarıldı

YANSIMA YAZILAR

"Evimi Boşaltmam Gerekirse Ölürüm"

"Ya Çocukların Ya Ekmeğin!"

YANSIMA YAZILAR

Sırasını Çocuklara Veren Asker, Komutanından Dayak Yedi

'38 Dersim olaylarında dedemle başlayan göç hikâyemiz bizimle devam edecekti. Babamı kaybettikten bir yıl sonra, 1996 gibi, bu sefer de bizler göç etmek zorunda kaldık. Artan terör olayları bizi tekrar göç yollarına döktü. Babamı kurban verdim. Başka hangi canımı verecektim? Kaç can yitecekti? Önce Bursa, 4-5 sene sonra Aydın, derken Ankara. Memleket hasreti yüreğimizde kor, karnımızı doyuracak yer aradık.

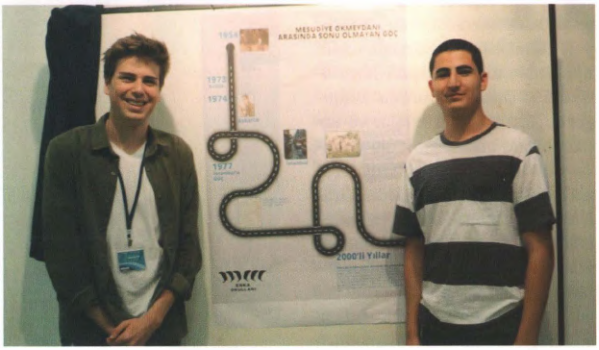
Sadece biz değildik; bölgedeki hemen hemen bütün köyler boşalıyor, boşaltılıyordu. Bizim oralarda 66 köy boşaltıldı. Mercan, Kohoçor, Tornova, Karoğlan; bu bölgelerde neredeyse hiç köy kalmadı. OHAL zamanı kötü günler yaşadık. Ambargolar konuldu, bir ay idare etmemiz için 15 kilo un verildi. Babam yedi evladını doyurabilmek için çok uğraştı. Terör örgütlerine yardımın önüne geçebilmek için ihtiyaçlarımızı karne ile karşılıyorduk. Sonrasında ise arama noktalarından geçerek köyümüze ulaşabiliyorduk. Ovacık'tan Tunceli'ye 60 km yol var. 5 yerde karakol vardı. Hepsinde kimlik kontrolü, arama, baskı var. Gece bir köyde operasyon oluyor sabah kimse yok, fail-i meçhuller çok. Eşim memur, o dönem örgüt memurları öldürüyor. Öğretmen, bankacı, yeter ki devlete hizmet etmesinler. Babam gitmiş, civar köylerin çoğu boşaltılmış. Bir taraftan diyorum ki "devletim güçlüdür, sahip çıkar, destek çıkar." Ama nafile. Gitmek tek çare olmuş.

Öğrenciler: Meriç Hasan Kaleli, Beste Erkoç, Ezgi Erkoç, Lal İdikut, Engin Toker, Dicle Sezen Öz, Eda Uyar, Yasemin Naz Çakırcalı, Esin Candaş, Didem Kaya

Danışman Öğretmenler: Öykü Oben Şumnulu, Gülsüm Hekimhan

ÖZEL ENKA LİSESİ

Türkiye'de Köyden Kente Göç: Mesudiye'den İstanbul'a

Cavit Taş, 10 Nisan 1954'te -kendi tabiriyle 10'a 4, 54'te- Ordu Mesudiye'nin Üçyol köyünde dünyaya geldi. Bir yandan rençberlik yapıp, bir yandan köydeki imkanlarla ilkokul öğrenimini tamamladı. Okulu ona köyünün sınırlarını aşabilmesi için en önemli yolun eğitimden geçtiğini öğretti. Hedefi en yakın öğretmenlik okuluna girmek olan Cavit Bey, Samsun'a giderek sınavlara girdi. Sınavı kazanmasına rağmen o günün şartları sebebiyle kabul kağıtları eline ulaşmadı ve bu şansını kaybetti. Bu olayın yarattığı üzüntü, Cavit Bey'in hayat seçimlerini yaparken sahip olacağı en önemli motivasyonunu belirledi: kendi oturamadığı sıralarda çocuklarının ve torunlarının oturabilmesi...

1973'te aynı köyde yaşadığı, sevdiği kızla evlendi. Bir yıl geçmeden askerlik görevini yapmak üzere Gaziantep'e gitti. Bu sırada ilk çocuğu dünyaya geldi. Askerde gördüğü eğitim, fırsatını kaçırdığı okul deneyimini ona az da olsa yaşatmış oldu. Bu eğitim sayesinde köye döndüğünde ailesine rençberlik dışında işler de yapabileceklerini anlattı ancak fikirleri ailesi tarafından onaylanmadı.

Bu süreçte ağabeyi ve ablaları, iş imkanları sebebiyle İstanbul'a göç etmişlerdi. Ağabeyinin kendisine bankada bir iş ayarlaması üzerine o da 1977 yılında İstanbul'un yolunu tuttu. Ağabeyinin eşi ve çocuklarıyla yaşadığı gecekondu eve yerleşti. Yeni geldiği bu şehirde çalışıp para kazanırken birkaç sene memleketinden, eşinden ve çocuklarından ayrı kaldı. En büyük çocuğunun ilkokula İstanbul'da başlamasını isteyen Cavit Bey, istediği düzeni sağladığını hissetti ve ailesini yanına aldı. Bu noktadan sonra hayatının büyük kısmını çocuklarının ve torunlarının eğitimini yakından takip ederek geçirdi ve bundan büyük keyif aldı.

"Sıkıntılı mıydı? Bundan iyiydi. Bunu söyliyim bak. Hep söylediler 'sonu iyi olacak', ben sonunun hiç iyi olduğunu görmedim. Hep geldiğimiz zamanlar iyiydi. Benim kendi fikrim. Önceki bizim geldiğimiz, işte köyden gelen... biz köyden birisi gelecek diye otobüslerin önüne gidiyorduk, köyden geliyormuş işte hoşgeldin, dedem nasıl,ww ebem nasıl, anam nasıl, falan tarlada ne oldu, koyun güderken ne yaptın... bununla gece sabahlara kadar sohbet ediyorduk. Ama şimdi öyle bir ortam yok. Şimdi hoşgeldin derse biri diyor, demezse o da yok yani..."

Cavit Taş'ın 77'de başladığı Mesudiye-Okmeydanı arası yolculuğu bugün hala devam ediyor; bu dönemde köyden kente göç eden birçok insan gibi o da iki memleketli olarak yaşıyor. Şehirdeki mahallesinin yerlisi haline gelmesine rağmen neden hala bu yolu gidip geldiğini anlamak için bu sözlerine kulak veriyoruz: "...Köy hayatını sorarsan; burada çoluğun çocuğun iyiyse, ihtiyacın yoksa, paran pulun varsa, fazla da kimseyi düşünmüyorsan, mayıs ayında gidersin kasım ayında dönersin. Orada da gücün yetecek ama. Orada da belli bir yaştan sonra yaşamak o kadar kolay değil, orada da zor yani, elin ayağın tutarken gezersin gidersin ağacın dibine otursun, bizim orası çok yeşil alan, ormanın içindeyiz."

Öğrenciler: Ora Gücer, Derin Aköbek, Ekin Hızlı, Kaan Korkmaz, Yılmaz Ege Tunç, Kağan Ağalar, Defne Kızılkaya

Danışman Öğretmenler: Ece Nişli, Nüket Eren

ÖZEL ENKA ORTAOKULU

80'li Yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç

Sene 1998. Bulgaristan Türklerinin 1989 yılındaki komünizm sonrası zorunlu göçünden dokuz sene geçmişti. Zorunlu göçe tabi olmayan Sabahattin Bey, anavatanı Türkiye'ye kaçmak için yapacağı yolculuğu bir senedir planlıyordu. 1984'ten beri asimilasyona uğrayan, adı değiştirilen, Türkçe konuşması yasaklanan ve Bulgaristan'da milletine ait hiç bir davranış sergileyemeyen "Stetoslav Mitnov", Türkiye'ye gelip hayatına kendisinin seçeceği Türkçe bir isim ve soyadı ile devam edebilmeyi umuyordu. Evde konu uzun uzun konuşulmuş, ailesinin de desteğini almıştı. Kararını kesinleştirmişti. Kaçacaktı. Daha özgür daha mutlu bir yaşama adım atacaktı.

Tek başına yola çıkacaktı. Böylesi daha güvenli olacak diye düşündü. Kaçtığını, köyünden uzaklaştığını fark etmeleri daha zor ve geç olacaktı. Hangi yolu kullanmalıydı? Arabaların devam ettiği otoyol boyunca gitmesi çok tehlikeli olabilirdi. Her an bir polise yakalanmak ve geldiği yere geri gönderilmek riski vardı. Sadece geri gönderilse önemli değildi; belki yıllarca hapis yatmak zorunda kalabilirdi. Yolculuk planı kusursuz olmalıydı. Yakalanmak veya geri dönmek gibi bir duruma fırsat vermemeliydi. Bunun için bir sene boyunca hangi yolları nasıl kullanacağına dair planlar yaptı. Haritaları inceledi. Ve nihayet o beklediği gün geldi.

El feneri sayesinde akşamları yürüyor, güneş doğduğunda ise ormanda uyuyordu. Bu yolculuğu en çok zorlaştıran şey ise tek başına olmasıydı. Ailesi, arkadaşları, hepsi ya önceden göç etmiş ya da Bulgaristan'da kalmıştı. Üç gün üç gece yürüdü, zorlandı, uğraştı, saklandı ve sonunda umutla beklediği Türkiye sınırına ulaştı.

Ormanlık alandan gizlice girdi ülkeye ve Gebze'ye geldi. Ama işler hiç de öyle kolay yürümüyordu. Oturma izni, kimlik edinme, iş bulmak gibi problemleri oldu. Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan'dan gelen Türklere kucak açmıştı. Bu durum sıkıntılarını daha kolay çözmesini sağladı. Bir iki dilekçe ile müracaat ettikten sonra altı, yedi ay içinde sorunlarını yavaş yavaş çözmeye başladı. O artık "Stetoslav Mitnov" değil, Sabahattin Yurtseven'di. Yeni kimliğiyle ilk iş olarak Gebze'de bekçilik yapmaya başladı. Kendini daha özgür ve daha mutlu hissediyordu. Müslümanlığı ve Türklüğü bu ülkede bir sorun değil, aksine onu değerli kılan bir özellik haline geldi. Burası benim gerçek vatanım diye düşünmeye başladı.

Zaman zaman çocukluk ve gençlik yıllarını, anılarını, doğduğu toprakları, çocukluk arkadaşlarını hatırlıyor ve derin düşüncelere dalıyordu. Ömrünün otuz dört yılını geçirdiği Bulgaristan'ı da özlüyordu. Ama her şeye rağmen Türkiye'ye gelmiş olmaktan hiçbir pişmanlık duymuyordu.

Öğrenciler: Belin Kesmezaçar, Alp Günal, Korel Ünlüer, Defne Karadağ, Zeynep Gültekin, Yasemin Dumrul, Naz Vaner, Can Özalp, Bora Boytorun, Ömer Özsaruhan

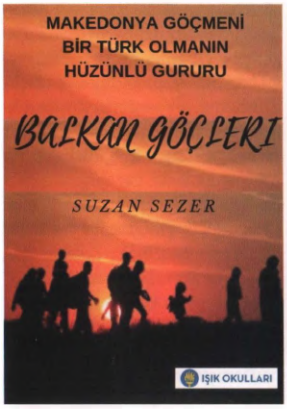
Danışman Öğretmenler: Mesut Süzer, Alaaddin Kılıç

FMV ÖZEL ISPARTAKULE IŞIK ORTAOKULU

Balkan Göçleri

Ne kadar süreceği belli olmayan bir savaşın başladığı Üsküp'te, varlıklı bir ailenin on çocuğundan biriydi Suzan Sezer. Doğduğu, on iki yaşına kadar yaşadığı, çocukluğunu geçirdiği, çok sevdiği yer olan ülkesi Üsküp'ten, ailesiyle birlikte, güzel hayatını bırakıp kaçmak zorunda kaldı Suzan. Arkadaşlarını, akrabalarını, sevdiği insanları ve canından çok sevdiği atı Paşa'yı da geride bırakarak 1972 yılında Türkiye'deki yeni hayatlarına başlamak üzere göç ettiler. Asıl zor olan hayat onlar için yeni başlamıştı. Dillerini, kültürünü bilmedikleri ülkede kendilerine bir yer edinebilmek umuduyla İstanbul'da Fındıkzade ilçesinde yaşamaya başladılar. Suzan Sezer, ilköğrenimini Üsküp'te tamamladı. Okuduğu süre boyunca Fransızca, Makedonca ve Hırvatça öğrendi. Ne kadar süreceği belli olmayan savaştan kaçarak akrabalarını, en sevdiği varlığı olan atını ve diğer birçok hatırasını geride bırakıp 1972 yılında ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Türkiye'ye içinde öfke, özlem ve acı ile gelen Suzan Sezer ve ailesi, Fındıkzade'de bir şekilde hayatlarını devam ettirmek için yaşamaya başladılar.

Küçük yaşında şahit olduğu savaşın tüm acılarını hâlâ hisseden Suzan Sezer, yaşanan katliamlara bizzat tanıklık etti. Savaş birçok akrabasını, aile bireylerini ve arkadaşlarını elinden aldı. Özellikle "Paşa" isimli atını Üsküp'te bırakmak zorunda kalmasının yaşattığı travmayı ilerleyen yıllara rağmen üzerinden atamadı. Atıyla vedalaşırken atının gözlerinden akan gözyaşlarını hiç unutmadı. Üzerinden yıllar geçmesine rağmen içinde hala aynı acıyı hissedebiliyordu.

Türkiye'ye geldiği zaman Türkiye'deki eğitim, Balkanlarda gördükleri eğitimin gerisindeydi. Okullarda sınıfların çok kalabalık olmasından dolayı şaşkınlık yaşadı. Yeni öğretim alacağı sınıfa girdiğinde 65 kişilik bir sınıfla karşılaştı ve sınıfta sadece beş kız öğrenci olduğunu görünce şaşkınlığı bir kat daha arttı. Kız çocuklarının neden okulda az olduğunu daha sonra anlayacaktı. Hala unutmadığı şeylerden biri de, Türkiye'ye geldikleri yıl İstanbul'da yaşanan kolera salgını sebebiyle okula giriş ve çıkışlarda kolonya ile temizlenmek zorunda kalmalarıdır. Kiril alfabesi ile yazı yazdıkları ve Hırvat öğretmeninin ona Hırvatça öğretmek için her gün iki saat özel olarak kendisiyle ilgilendiği, yüzme dersi aldıkları, 20 kişilik sınıflarda okudukları bir okuldan bu şartlarda bir okula gelen Suzan Sezer; Türkiye'de sadece bir gün eğitim alarak okulunu bırakmıştı. O zaman buradaki şartları beğenmediği için, ne kadar kin ve nefret duysa da, içindeki acıyı bastırarak ailesini geride bırakıp Üsküp'teki okuluna dönmüştü ve liseyi tamamladıktan sonra Türkiye'ye geri gelmişti. Geçen zaman içinde Türkiye'deki eğitim kalitesi, Balkanlardaki eğitim kalitesinin önüne geçmişti.

Bugün 60 yaşında olan Suzan Sezer; Fransızca, Arnavutça ve Hırvatça konuşabilirken, sadece Türkçeyi anadili olarak kabul ediyor. Hayatının başladığı, acılarla dolu Üsküp'ü doğduğu yer; savaşın acılarını sarıp sarmalayan Türkiye'yi ise anavatanı olarak kabul ediyor.

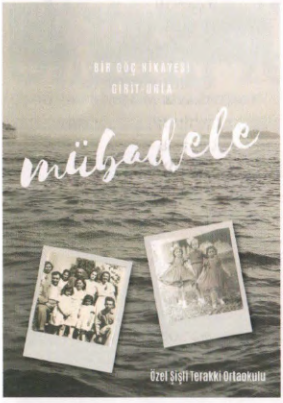
Bizlere verebileceği en önemli öğüdü; Türkiye'nin kıymetini bilmemiz, ne kadar şanslı olduğumuzun farkına varmamız ve çalışarak daha çok başarıya ulaşacağımızdır.

Öğrenciler: Dila Şivil, Yiğit Levent Çiftgümüş, Ayşe Azra Arslan, Nisanur Çalışkan, Dilan Aslan

Danışman Öğretmenler: Eylem Sarıkaya, Nihal Çabuk, Nergis Gürler

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ ORTAOKULU

Mübadele: Girit Adası'ndan İzmir'e Göç

GİRİTLİ Mİ, İZMİRLİ Mİ?

Nesrin Ortan, 1941 yılında 2 Aralık'ta doğdu. Her ne kadar gözlerini İzmir'de açsa da, o Giritli bir ailenin Giritli kızıydı. Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak yapılan sözleşmeden (Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi) dolayı Nesrin Teyze'nin ailesi Türkiye'ye, İzmir'e gelmişler. Babası on yedi, annesi on bir yaşındayken her şeylerini bırakarak kalplerinde bir buruklukla gelmişler. Dostlarını, yakınlarını, eşyalarını, evlerini, hayatlarını bırakıp gelmişler.

Ailesi en son gelenlerdenmiş. Tam altı ay sürmüş göçleri. İlk önce Urla'da Tahaffuzhane (Karantina adası) diye bir adaya getirilmişler. Orada önce ilaçlanmışlar. Ondan sonra tüm göç ile gelenleri bütün Ege Bölgesi'ne yaymışlar.

Nesrin Teyze'nin annesi ve babasının ailesi İzmir'de denizden uzakta olan Bornova'ya gönderilmiş fakat denizin eksikliği onlar için sanıldığından çok daha büyük olmuş. Böylece Ankara'ya dilek iletmişler. O zamanlar İsmet İnönü ilgileniyormuş dileklerle ve dilekleri kabul görmüş. Bu sayede İzmir Urla'ya göç edebilmişler. Tabii ki her şey böylece mutluluğa ve huzura bağlanamamış. Devlet, onlara cüzi miktarda mal vermiş. Onlar da hemen çalışmaya başlamışlar.

Nesrin Ortan, şu an 77 yaşında olmasına rağmen Girit'e hiç gitmemiş. Ailesi Girit'ten geldiğinde Türkçeyi hiç bilmiyormuş. Sonrasında açılan kurslar ve okullarda öğrenebilenler öğrenmiş. Nesrin Teyze, babası sayesinde Rumca da öğrenme şansı bulmuş. Aile ne zaman bir araya gelse Rumca konuşulurmuş.

Ardından İzmir'deki Giritliler dernek kurmuşlar ve Nesrin Teyze de buna iki yıldır üyeymiş. Derneğin en önemli amacı Girit kültürünü ilerletmek ve gençliğe bu kültürü bırakmak. Kültürlerini ilerletmek için yemekler yapıyorlar, geceler ve kermesler düzenliyorlar. Büyüklerinin getirdiği bu kültürü bırakmak istemiyorlar. Kendileri buraya gelmiş ama yürekleri Girit'te kalmış hep.

Öğrenciler: İdil Özgönenel , İpek Zenginler, Umay Özsöğüt, Derin Atay

Danışman Öğretmenler: Suzan Ö. Akdeniz, B. Aslı P. Şener

ÖZEL GETRONAGAN ERMENİ LİSESİ

Cumhuriyet Sonrası Ermenilerin Anadolu'dan Göçü

1943'te Konya Ereğli'de beş çocuklu Ermeni bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya geldim. Babam bakırcı, mamam ev kadınıydı. Memleketim Torosların eteğinde, bağıyla bahçesiyle cennetten bir köşeydi. Çok severdim oraları. Ama hayat her zaman planladığımız gibi gitmiyor. Ne kadar istemese de bazen kendi memleketinden kopmak zorunda kalıyor insan. Gün geçtikçe Ermeni sayısı da azalıyordu, bizim de taşınmaktan başka çaremiz kalmamıştı.

KURTLU SULARA SARI LİRALAR

Babam 1915'te 7 yaşındayken annesi ve kız kardeşi ile sürgüne gönderilmiş. Çok zor şartlarda Havran çöllerinde, kurtlu sulara sarı liralar vererek, Şam'a kadar zorluklar çekerek ilerlemişler. Su kurtlu olduğu için suyu kıyafetlerinde süzüp, kurtlardan arındırarak içerlermiş. Zorda kalınca, o beğenmediğimiz kurtlu suya bile bir ton para dökmüşler. Tabii paraları bitince, Şam'da bir süre dondurma satarak para kazanıp durumlarını toparlayıp, Ereğli'ye bir şekilde geri dönmüşler. O zamanlar çocuğuz, dışarda yanlış bir şey anlatırız diye bize çok şey anlatmazlardı ama anlattıkları kadarı bile bizi çok etkilemişti.

ANNEMİN KIZ KARDEŞİNİN HİKAYESİ

Yayam (anneannem) mamama hamileyken eşini kaybetmiş, bir çocuğu elinde bir çocuğu karnında 25 yaşında dul kalmış. İşte tam o zamanlarda bu sürgün meseleleri patlak vermiş. 5 yaşındaki teyzem, dedemin babasıyla bir kenara; mamam yayamla bir kenara savrulmuş gitmiş. Çok aramışlar ancak bir türlü teyzemi bulamamışlar. Uzun hikaye; önce Yunanistan'da yetimhanede kalmış, sonra da evlenip Ermenistan'a gitmiş... Tam 47 sene sonra bir şekilde izine rastladık. Buluştuğumuz ânı kelimelere dökmenin mümkünatı yok. O zamanlar yayam da yaşıyordu, onun gözlerindeki mutluluğu görmek her şeye bedeldi.

EREĞLİ'DE SIKINTI ÇEKMEDİK AMA...

Konya Ereğli'deki halktan biz memnunduk ama gene de korkar, çekinirdik. Ancak başka Anadolu şehirlerine bakarak fazla sıkıntı görmedik diyebilirim. Ereğli'nin yerlisi bizi tanıdığı için bize iyi davranırdı ama başka köyden, şehirlerden gelenler gâvur derlerdi bize. Kelime-i Şahadet getireceksin diye köşelere kıstırırlardı.

Genç kız olunca bize göz koyanlar oldu. Kendimizi sakınmak zorunda kalırdık. Müslümanla evlenelim, Müslüman olalım istiyorlardı. Öyle anamız babamız olmadan tek başımıza dışarı çıkamazdık. Tabii bizi koruyanlar da vardı...

İSTANBUL

Ereğli'de okulumuz yoktu, burada çocuklarımız Ermeni okullarında okuyor. Kilisemiz çarşının içinde, rahatça girip çıkıyoruz. Polisler koruyor kilisemizi, son derece memnunuz onlardan.

Benim ne zoruma gidiyor biliyor musun? "Siz nerden geldiniz?" diye soruyorlar ya. "Peki siz nerden geldiniz?" diyesim geliyor. "Kusura bakmayın; biz zaten buradaydık, siz sonradan geldiniz..." diyorum.

Öğrenciler: Lusin Bebek, Kami Ülütaş, Yeraz Beşiktaşlıyan, İsabella Ekmekçi, Letisya Demirci, Talya Ökke, Dalida Tütüncüyan, Claudya Papazyan, Maria Demirci, Dença Değirmenci

Danışman Öğretmenler: Ani Paylan

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ LİSESİ

II. Dünya Savaşı Sırasında Almanya'dan Türkiye'ye İltica Eden Musevi Bilim İnsanları ve Onların Yetiştirdiği Öğrenciler

1933 yılı sonbaharı... Almanya'da Hitler rüzgârı esiyor. Benim gibi pek çok Yahudi için kaygılı ve tehlikeli günler. Öğrendiğim kadarıyla Alman gizli polisi (Gestapo) hakkımızda istihbarat topluyor. Burada yaşamak her zamankinden daha zor. Arkadaşım Kimyager Wolfgang; Türkiye'nin yeni kurulacak üniversitelerine bilim insanı gerektiğini, Mustafa Kemal Atatürk'ün ise her türlü imkânı sunmaya hazır olduğunu belirtti. Hazırlıklarımızı yapmaya başladık ve üç ay sonra Berlin'den yeni umutlarımıza doğru hareket ettik. Avusturya üzerinden Bulgaristan'a giden tren yolculuğumuz 1 Mart sabahı İstanbul'a varmamızla son buldu. İstanbul'a daha önce hiç gelmemiştik ve bu şartlar altında geleceğimiz de hiçbirimizin aklına gelmezdi. Ren garından bizi görevliler aldı. Başlarındaki müdür bizi karşılamaya gelen Mustafa Bey'di. "Willkommen bei!" diye karşıladı bizi. Bu hoş ve sıcak karşılayış buraya gelirken ki umutlarımızı daha da güçlendirdi. Bizi kalacağımız evlere yerleştirdiler. "Birkaç gün dinlenirsiniz; sonra şartlarınızı konuşuruz, üniversiteleri gezersiniz." diye çevirdi Mustafa Bey'in sözlerini tercüman hanımefendi ve bizimle kalacağını, tercümanlık yapacağını söyledi. Açıkçası bu durum bize çok şaşırtıcı gelmişti. Osmanlı gibi gerici düşüncelere sahip bir toplumdan bu kadar modern ve bilgili bu hanımefendinin sıyrılması normal değildi. Bu anormalliğin sebebi ise bu hanımın Mustafa Bey'in kızı oluşuymuş. Mustafa Bey kızının eğitimi için onu Paris'e göndermiş. Kızı orada matematik ve fizik eğitimi almış, yüksek lisansını da yapıp ülkedeki eğitim reformuna katkıda bulunmak için gelmiş. Mustafa Bey bizim için daha güvenli olacağını düşünerek kızını yanımıza yollamış. Adı Lale olan bu hanım bize İstanbul'u gezdirdi. Gezdikçe şehri sevmeye başladık. Birkaç gün sonra Milli Eğitim Bakanlığından müsteşarlarla buluştuk, şartlarımızı söyledik. Daha sonra aramızdan bir grup ayrılarak Ankara'ya gittiler. Hem onlar hem biz üniversite diye adlandırdıkları binaları gezdik fakat eksik çoktu. Nasıl ders anlatacağımız konusunda en ufak bir fikrimiz yoktu. Açıkçası eksikleri söylemeye çekinenler de vardı fakat ben tüm eksikleri söyledim ve arkadaşlarımın çekincelerinden de bahsettim. Gülerek zaten buraya gelme amacımızın bu olduğunu, her türlü eksikliklerin bizim uygun gördüğümüz şekilde giderileceğini söylediler. Rahatlamıştık. Zaten kısa bir süre içinde de ne eksik dediysek yapıldı. Kütüphaneler, laboratuvarlar, derslikler ve daha niceleri. Dersler gelişimizden bir ay sonra eksiklerin de tamamlanmasıyla başladı. Ben yeni adıyla İstanbul Üniversitesinde matematik profesörü olarak işe başlamıştım.

Öğrenciler: Can Doğrul, Deren Şahin, Sıla Onar, Yıldız Topal, Sıla Çağlar

Danışman Öğretmenler: Mine Koçak Yalaz, Ahmet Gündoğan, Mehmet Ali Yapıcı

ALKEV ÖZEL ANADOLU VE FEN LİSESİ

Almanya'ya Yapılan Türk Göçlerinden Sonra Yemek Kültüründeki Etki ve Değişim

Kurban Kantarcı'nın yaşadığı göç, diğer tüm göçler gibi vatan özlemiyle ve çeşitli zorluklarla geçmiş. 70'li yıllarda askerliği esnasında iş bulma kurumuna Almanya'ya gidebilmek için yazılmış ve bir nisan ayında, memleketinden İstanbul'a döndükten sonra, başvurduğu yerden kabul kağıdının gelmesiyle apar topar Almanya'ya yollanmış. Ne akrabalarını ne de memleketini son bir defa görmeye vakit olmuş. Dilini bilmediği bir ülkenin insanlarıyla el kol hareketleriyle anlaşarak önce Münih'e, oradan da Stuttgart'a atabilmiş kendini. Tren istasyonunda başka bir Türk ile konuşmaya başladığı zaman fark etmiş ülkesini ve dilini ne çok özlediğini. Bu tanışma vesilesiyle ilk defa "sallama çay" da içmiş, malum, Türkiye'de yokmuş ki. Ertesi sabah inşaatta işe başlamış, öncesinde de istasyonda tanıştığı Türk adamın yardımıyla hazırlıklarını yapmış. Ne yapacağını bilmediği gibi gösteren de olmamış, kendisi incelemiş ve Almanların yaptığı gibi yapmaya çalışmış elinden geldiğince. İşi ve tekniği gittikçe geliştirmiş, ayak uydurmuş. Alışması gereken bir başka şey ise yemek kültürü olmuş tabii, ilk birkaç ay domuz eti olup olmadığını anlayamadığı hiçbir şeyi yememiş. Tereyağı, bal gibi kahvaltılıklarla beslenmiş. Uzun süre Alman restoranlarına gitmemiş domuz eti yemek istemediğinden. Dolayısıyla halihazırda Almanya'ya yerleşmiş olan Türklerin restoranlarına uğramaya başlamış. Kendisinden en az on yıl önce göç etmiş memleketlilerinin elinden döner de yemiş, tas kebabıyla pilav da. Nitekim bu Türk kültürüne ait yemekleri Almanlar da çok severmiş.

Gurbetçi Türklerin de birbirleri arasında her zaman güllük gülistanlık ilişkiler olmazmış; inşaattaki bir grup Almanca bilen Türk kasıtlı olarak yanlış çevirirmiş ustanın dediklerini. Bu çevirme mevzusundan rahatsız olan Kurban Kantarcı böyle karar vermiş Almanca öğrenmeye. Arkadaşı Sabri'den bir ayda inşaata dair ne varsa öğrenmiş, dil bilince işini geliştirmiş ve işini geliştirdikçe de dilini. Başta Almanlarla da iyi ilişkiler yürütüyormuş, ön yargı ve ayrımcılıktan uzak bir şekilde. Uluslararası krizler bu durumu değiştirmiş, yerliler yurt dışından gelen tüm "Ausländer"lara olumsuz özellikler yüklemeye başlamış zamanla. Türkler Almanya'da iş yapamazmış çünkü kafaları basmazmış, Türklerin kafası çalışsa da Türkiye'de çalışırmış... Bu değişken şartlar altında Kurban Kantarcı'nın Almanya'daki göç hikayesi yedi sene sürmüş. Yedi senenin sonunda Türkiye'ye geri dönmesiyle de sona ermiş.

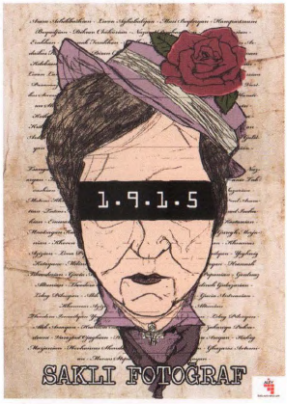
Öğrenciler: Ege Başar Yolagiden, Mehmet Mert Karalar, Cem Arpacı, Berk Alp Siso, Yiğit Furkan Kantarcı, Ece Özsan, Vita Selin Keskin, Gökçe Naz Ocak, Nil Yılmaz, Ezo Seren Aslan

Danışman Öğretmen: Kadir Asar

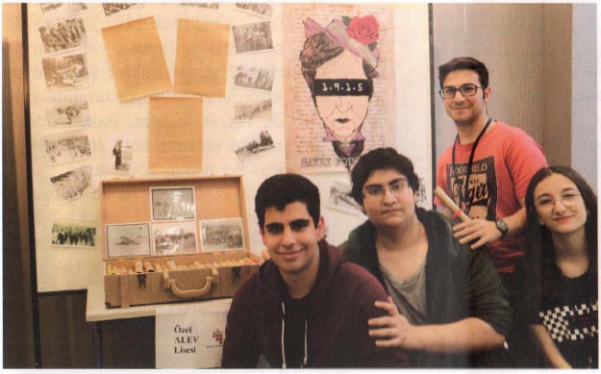
ÖZEL ALEV LİSESİ

1915'te Yaşanan Zorunlu Göç: Öncesi ve Sonrası

Bodrumun bir kenarında duvara yaslanmış oturuyordu. Ailesi yıllardır kullanmadıkları ne kadar eşya varsa hepsini evin bodrumuna atmıştı. Şimdi de taşınıyor olduklarından bu tozlu hatıraların tamamı tekrar gün yüzüne çıkmıştı. Yine de tüm bu antika eşyalar arasında çocuğun ilgisini en çok sarı yapraklı, sayfaları döküldü dökülecek bir defter çekmişti. Defterdeki yazı ve mürekkep lekeleri bütün hikâyenin daha da gerçekçi gözükmesini sağlıyordu. Küçük çocuk heyecanla tam bir sonraki sayfaya geçerken defterin arasından bir fotoğrafın düştüğünü fark etti. Siyah beyaz, biraz da eski bir fotoğraftı. Çocuk resimde gördüğü iki kişiyi tanımadığını fark edince bir açıklama bulma umuduyla fotoğrafın arkasını çevirdi. Resmin arkasına kalın siyah harflerle "Hayrs (babam) ve Mami (babaannem), Alaköy, 1915" yazılmıştı.

"Mama, sana bir fotoğraf göstermek istiyorum. Bodrum katında buldum. Mamama gösterdiğimde senin bana bir hikâye anlatacağını söyledi." Torununun bu sözleri yaşlı kadını meraklandırdı. "Ver bakayım, ne fotoğrafıymış o?" diyerek Aras'ın elindeki kâğıt parçasını aldı, gözlüğünü taktı ve yüzünde hafif bir tebessümle fotoğrafa uzun uzun baktı. "Bu..." diye başladı; "Bu fotoğraftaki küçük çocuk kim biliyor musun?" Aras kafasını hayır anlamında salladı. "O benim babam yani senin büyük deden," dedi anneannesi. Aras meraktan oturduğu koltuğun en ucuna gelmişti. "Bundan çok uzun bir zaman önce *hayrs* (babam) ve *mamas* (annem) Van'da Alaköy'de yaşıyorlarmış. Babam o sıralar 5 yaşındaymış. Babaannemin yaşını tam hatırlamıyorum. Doğu bölgelerinde yaşayan Ermeni ve Türkler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda bir gün devlet Ermenileri göçe zorlamış ve onlar da çok uzun, zorlu bir yolculuğa çıkmış." Anneannesi duraksadı. Bu olayı torununa en doğru şekilde nasıl anlatacağını düşündü. Dürüstlüğün her zaman en iyisi olduğu konusunda karar kıldı ve yeni bir cesaretle hikâyeyi kaldığı yerden anlatmaya devam etti: "Babamdan dinlediğim kadarıyla yolculuğun birçok sebebi varmış. Bilmen gereken en önemli şey bu yolculuğun ne kadar zor şartlar altında gerçekleştiği ve çekilen sıkıntılar. Şimdi bir şeyi anlaman gerekiyor. 1915 yılında günümüzdeki gibi arabalar ve uçaklar yoktu. Bu yüzden insanlar atlar ve eşeklerle ve hatta bazen sadece yürüyerek yol kat etmek zorunda kalıyorlardı. *Hayrs* (babam) ve *mamis* (babaannem) de yolculuklarına yürüyerek devam ediyorlarmış."

"Alaköy'den başladıkları bu yolculukta yürüyerek Bağdat'a ulaşmışlar. Kısa bir süre Bağdat'ta kaldıktan sonra İstanbul'a gelmişler. Buraya yerleşmişler ve hayatlarının geri kalanını burada geçirmişler."

Anneanne ve torun küçük odada sıkı sıkı birbirlerine sarılmış duruyorlarken dışarıda yağan kar hızlanmış, tipi hâlini almıştı. Tüm bu anlatılanlardan sonra etrafındaki her şey anlamını yitirmişti.

Öğrenciler: Ata Kayra Çuhadar, Birce Özenç, Arek Berberoğlu, Alp Kunaç, Can Sezer Sayıta, Orhun Oğuz, Mehmet Ali Gökmen, Tuna Birlik, Lal Birol, Çağla Şahin

Danışman Öğretmenler: Safiye Tanrıverdi, Ali Kemal Belge, Esra Öz

ULUS ÖZEL MUSEVİ LİSESİ

1934 Trakya Olayları Sonrası Yaşanan Yahudi Göçü

15 Mayıs 1927'de Keşan'da doğdum. Dört kişilik küçük bir aileydik; ağabeyim, ben, annem ve babam. Babam zahire tüccarıydı. Annem ev hanımıydı ama hesap kitap işlerinde babama yardım ederdi. Keşan'ın hali vakti yerinde ailelerinden biriydik. Halimizden memnunduk. Yerimizi yurdumuzu seviyorduk. Keşan'da yaşayan tek Yahudi aile biz değildik, o yıllarda Keşan'da kalabalık bir Yahudi nüfus vardı. Çoğu ticaretle uğraşırdı. 1934 yılında, ben yedi yaşındayken, Keşan'da ve tüm Trakya'da bizler için bir şeyler değişmeye başladı.

Gazetelerde Yahudilerle ilgili bir sürü asılsız haber yapılıyor, Yahudileri aşağılayan yazılar yazılıyordu. Evimizde de tedirgin bir hava hâkimdi. Annem, sokağa eskisi kadar sık çıkmamıza izin vermiyor; izin verdiğinde de evden çok uzaklaşmamamız için ağabeyimle beni sıkı sıkı tembihliyordu. Bir gün ağabeyim sokaktan eve başından kanlar akarak geldi. Birkaç çocuk ona, "Burası Türk yurdudur. Senin gibi pis Yahudilere burada yer yok!" deyip saldırmışlar. Kafasına taş atmışlar. Çok

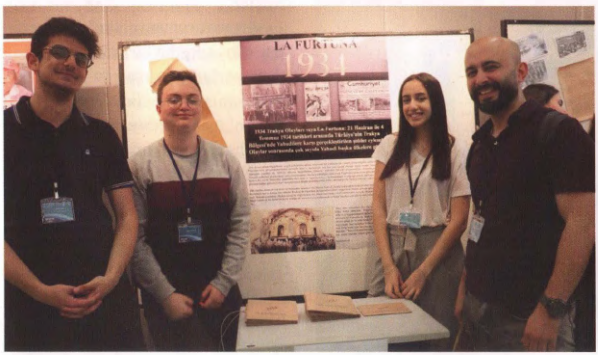
korkmuştu ağabeyim. Annem ağabeyimin başına pansuman yaptı ağlayarak.

Birkaç gün sonra eli sopalı adamlar dükkânımızı bastı. Adamlar, dükkânın bütün camlarını kırıp, dükkândaki bütün malları çalmışlar. Kasada ne kadar para varsa alıp, babamı da sopayla dövmüşler. Canını zor kurtarmış babam. Dükkânı basanlar arasında komşularımız da varmış. En çok buna içerlemişti babam. Sadece bizim dükkân değildi yağmalanan. O gün başka Yahudilerin dükkânlarını da yağmalamışlar. Bazı evleri de...

O akşam karar verdi annemle babam, bize de açıkladılar kararlarını. Biz annemle İstanbul'daki akrabalarımızın yanlarına gidecektik. Olaylar yatışıncaya kadar İstanbul'da kalacaktık. Babam, birkaç gün köydeki bir çingene ailesinin yanında kalacak, olaylar yatışınca da işleri yoluna koymaya çalışacaktı.

İstanbul'da her şeye sıfırdan başladık. İlk günler zordu ama hayatımızı kurmayı başardık. Çok acılar çektik ama en azından hayattaydık. Trakya'da o yıllarda yaşananları "*furtuna*" yani "fırtına" olarak adlandırırız biz Trakya Yahudileri. Gerçekten de on beş gün süren bir fırtına gibiydi yaşananlar. Kısa sürdü ama çok zarar verdi bu *furtuna*. Pek çok kişinin ailesi dağıldı, pek çok kişi yerinden yurdundan oldu. Kimileri de namusundan, canından...

Annem de, babam da Türkiye'ye yürekten bağlı insanlardı. O yıllarda tanıdıklarımızdan, akrabalarımızdan pek çok kişi İsrail'e göç etse de onlar gitmeyi reddettiler hep, burada kaldılar. Ben de İstanbul'da kaldım. Evlendim, çocuklarım oldu. Çocuklarıma anlatmadım olanları. Özellikle saklamıyorum, sorsalar anlatırım belki, anlatmak rahatlatır ne de olsa ama ne faydası var anlatmanın? O günler tekrar yaşansa ne hissederim bilmiyorum ama yine de nefret etmem. Bana sorarsanız iyi toplum, kötü toplum yoktur. İyi insan, kötü insan vardır. 1934'teki *furtuna* da kötü insanların marifetiydi.

Öğrenciler: Mert Nahmias, Semi Selim Ennekavi, Lal Dina Roso, Eren Roso, Yael Kan, Vera Adıgüzel

Danışman Öğretmenler: Ömer Topalömer, Fulya Karahan

TARİHLE BİLEK GÜREŞİ YAPILMAZ

Tarih ve tarih yazıcılığı alanının en önemli isimlerinden olan Y. Hakan Erdem bu kitabında, masalcı tarihçileri, tarihi kutsallaştırırken kendileri de kutsallaşan "üstadlar"ı anlatarak arabanın, cep telefonunun, ayakkabının iyisini, iyi tatilin nerede yapılacağını öğrenen bir toplumun iyi tarihi ucuz ve kötü tarihten ayırmayı da başarabileceğini iddia ediyor.

TİMAŞ

timas.com.tr

timastarih

TARİH VAKFI - GENÇLER TARİH YAZIYOR

"Toplumsal Tarihe Bireylerin Yaşamlarından Bakmak" Projesi Kapanış Paneli

PANELİSTLER: PROF. DR. PINAR UYAN SEMERCİ, DOÇ. DR.ULAŞ SUNATA, DR. ÖĞR. ÜYE.TOLGA CORA, SERDAR KORUCU
MODERATÖR: FIRAT GÜLLÜ

Fırat Güllü: Biliyorsunuz, artık bu formata alıştınız. Aslında çok uzun ve yorucu bir maratonun son aşaması bu. Şu anda aramızda bulunan konuklarımız aslında sizin bütün bir yıl boyunca yaptığınız işleri çok fazla bilmiyorlar. Dolayısıyla projeye oldukça objektif ve dışarıdan bakma şansları oluyor. Geliyorlar, sizi dinliyorlar, geziyorlar, sizinle sohbet ediyorlar, ondan sonra projeye dair bir fikirleri oluyor. Yani bu son bölümde yapılan konuşmalar –tabii ki konuşmacılarımızın hepsinin belli alanlarda, göç, sözlü tarihçilik, tarihçilik veya tarih eğitimi gibi konularla mutlaka bağlantısı oluyor- kendi perspektifleri içinden aslında bize bir ayna tutuyor. Bizim yıl boyunca yaptığımız çalışmalar, acaba gerçekten de hedeflediğimiz noktaya ulaşmış mı? Bu bağlamda konuşmacıların, dışarıdan bakan ve projeyle bugün tanışmış insanlar olarak söyleyecekleri çok büyük önem taşıyor; bizlerin de kendimizi onların tuttuğu bir aynada görmemizi sağlıyor. Sonraki kısımda da biliyorsunuz sorular ve açık kürsü bölümümüz var. Orada da sizlerin projeye dair son söyleyeceklerinizi dinlemek epey keyifli oluyor ve bu bölüm projeyle bir vedalaşma oluyor. Bu açıdan bu son bölüm yaşadığımız yorgunlukların keyfini çıkarma bölümü oluyor. Şimdi sözü konuklarımıza vereceğim. Buradaki sırayla konuşmalarını isteyeceğim. Önce bir on dakika süreleri olacak. On dakikalık konuşmalarını bitirdiklerinde ikinci bir söz hakkı isteyip istemediklerini soracağım. Çünkü bazen birbirlerini dinlediklerinde bir şeyler eklemek isteyebiliyorlar. Bir beş dakika daha isteyenlere söz hakkı vereceğim. Sonra mikrofonu size vereceğim. Evet konuşmacılarımıza dönmek istiyorum. İlk olarak sözü Pınar Uyan Semerci Hocamıza veriyorum.

Pınar Uyan Semerci: Merhaba, on dakika çok az bir süre aslında. Öncelikle bunu söylemek istiyorum. Ama elimden geldiğince buna uymaya çalışacağım. On dakikada ne anlatabilirim; bunca zaman bunca emek verdiğiniz projeyi sunduktan sonra ve bir pazar günü saat üçten sonra ne söylesem sizler için heyecan verici olabilir diye düşündüm. Kendi kişisel öykümü de içine katarak birkaç şey söyleyeceğim. Bizim yaptığımız bir ötekileştirme çalışması vardı. Gençlerin ötekileştirmesi üzerine. Ama bu gençlerle ilgili değildi sadece aslında. Hem Türkiye'de hem dünyada çok temel sorunlardan biri olarak gördüğümüz ötekileştirmenin çok büyük bir kısmı sosyalizasyon ve orada da tarihyazımı, hafıza, nasıl geçmişi hatırlıyoruz çok önemli bir parçasıydı işin. Ve burada yaptığınız, sunduğunuz her şey o açıdan çok kıymetli. Sizlerin böyle bir zamanı buna harcamış olmanızı çok önemli görüyorum. Çünkü eğer bir şeyler değişecekse tarihin nasıl yazıldığının ve tabii ki bugünün de nasıl yazıldığının çok hayati olduğunu düşünüyorum. Gene kişisel öykümden yola çıkarsak, ben aslında tarihçi değilim; sosyal bilimciyim, siyaset bilimciyim ama biraz disiplinler arası çalışıyorum. Fakat metodolojik olarak tarihten çok beslendim. Özellikle madun tarihi dediğimiz "subaltern history" yani madunların, sesi duyulmayanların kendilerinin tarihi yazamadıkları, kelimeleri başkaları tarafından inşa edilmiş tarihin sorgulanması, aslında kolonyal tarihyazımına karşı gelişen bir düşünce. Bu, Hindistan'da gelişmiş, çok etkiledi beni. Madun tarihinden yola çıkarak aslında tüm çalışma alanlarının – birçok farklı sahalarla çalışıyorum- hepsinin ortak kesenine baktığımda aslında sesleri en az çıkan grupların sesini nasıl yansıtabiliriz ve nasıl onların hem temsil edilmesini sağlayıp hem de yaşadıkları eşitsizlikleri eşitlik haline döndürebileceği bir dünyayı yaratabiliriz çabası veriyorum. Burada metodolojik anlamda bana ışık tutan en önemli kaynaklardan bir tanesi tarih. Çünkü sözlü tarih anlatısı, yani "Tarihi kim yazar?" sorusu aslında; kazananların, avcıların, generallerin, kahramanların tarihinin sorgulanma mevzusunu biz tarihçilerden öğrendik, tarih yazımının sorgulanmasından öğrendik. O yüzden de bugünün nasıl yazılması gerektiğini ya da bugüne dair siyasette, sosyal

Soldan sağa:
Serdar Korucu, Ulaş Sunata, Fırat Güllü, Tolga Cora ve Pınar Uyan Semerci

bilimde çalışırken biz başka tür mekanizmalarla kimlere ulaşabilirizi de aslında tarihten öğrendik. O yüzden de çocuklarla, gençlerle, en dezavantajlı göçmen gruplarla çalışıyorum. Her birinde aslında bugün de tarih olurken ürettiğiniz bilgilerin bir kıymeti, bir değeri ve başka bir açıyı, başka bir yansımayı koyabiliriz derdiyle yapıyorum. O yüzden de bugün benim için çok kıymetliydi her birinizin çalışmasını dinlemek. Çok hızla sizin sunumlarınızdan çıkarttığım notları aktarmak istiyorum. Şu beni çok etkiledi. Hocalarınızdan öneriler aldınız mı bilmiyorum ama metodolojik olarak bir kısmınız çalışmasına dönük olarak nerelerde zorlandığını, nerelerde sorun yaşadığını anlattı. Bu çok kıymetli bir şey arkadaşlar. Biz bunu üniversitelerde de öğrencilerimize anlatmakta çok zorlanıyoruz. Yani ürettiğiniz bir çalışmanın artılarını eksilerini, yolda metodolojik olarak karşılaştığınız zorlukların farkında olmak. Birçoğunuz farklı biçimlerle bu mülakat sırasında yaşadığınız zorluklardan bahsetti. Dil veya şive ile ilgili yaşadığınız zorlukları, bu sürecin içindeyken bazı soruların nasıl sorulup ya da kayıt altındayken sorulup sorulamadığı ya da anketin içinde bazı başlıkların konulamaması gibi tedirginlik olarak ifade edilen sahanın zorluklarını ifade ettiniz. Bu çok kıymetli bir şey. Aslında metodolojide biz de en çok bunları nasıl aşabileceğimize dair uğraş veriyoruz. Yani bir araştırmacı olarak bizler araştırdığımız gruplar ve kişilerle çalışırken onların her tür güvenliğini sağlayacak bir biçimde, özellikle de kırılgan grupların ihtiyaçlarını ya da tarihlerini yansıtmaya çalışıyoruz, bir yandan da onları korumaya çalışıyoruz. Bu farkındalık benim için çok kıymetliydi ve çoğunuz çalışmalarınızda bunu yansıttınız. Kendi tanış olduğunuz kişilerle aile tarihçiliği yaparken de, daha genel bir noktada da bundan bahsettiniz. Bunun altını çizmek istiyorum. Reflection dediğimiz, kendimizin çalıştığımız konunun içindeyken onunla ilgili diğer bütün değişkenlerin farkında olarak konuya bakma mevzusu kolay bir şey değil.

Ben aynı zamanda göç alanında çalışmaya çalışıyorum. Göçün çok boyutluluğu çok önemli. Burada, çalışmalarınızda her birinizde çok farklı şeyler çıktı ama demin panayırı gezerken de arkadaşlara ilettim. Örneğin yemek üzerine yapılan çalışmanın gösterdiği bir şey bizim için çok kıymetli. Çalışmaları çok büyük boyutlu tutmak değil, bazen çerçevelemek, odaklanmak, odaklanarak orada yeni şeylerin üretilmesini sağlamak ve derinlemesine analizle hiç düşünülmeyen şeyleri bulmak çok kıymetli. Bir de tabii mutfağın, yemeğin göç alanında çok kıymetli bir yeri var. Çünkü göçü sorun olarak çerçevelememeyi, göçün aynı zamanda bir zenginlik anlamına geldiğini, bir karşılaşma alanı yarattığını, her birimizin kendi tarihçesinde birtakım göç öykülerinin olduğunu ve bunların aslında göç edenler açısından birtakım zorluklar içerse de olumluluklar doğurabileceğini görebilmek burada bence sunumların bir kısmına yansımıştı, dillenmişti. Ulus ötesi dediğimiz bir alan aslında göç. Hiçbir zaman tamamen bir geri dönüşün olmadığı, arada olma hallerinin olduğunu ama bu melezliğin bizi beslediğini, insanlığın tek tipleşmeden dokunabileceğini görmek...

Bu noktada şunun da altını çizmek istiyorum. Çok uzun zamandır kimlikler üzerine de çalışıyorum. Belki ufak bir uyarı olarak söyleyebileceğim ya da bir soru işareti olarak kafanızda olmasını önerebileceğim şeylerden bir tanesi bu kimlikler ve kimliklerin nasıl ifade edildiği. Mülakatlar yaparken bizim görüştüğümüz kişilerin – sözlü tarih için de geçerli bu- kendilerinin kendi kimliklerini nasıl tarif ettiğine saygı duymamız gerekiyor. Yani o kişi kendisini nasıl ifade ediyor? Kendisini Türk, Kürt, Ermeni, Abhaz... Nasıl ifade ediyorsa, ne diyorsa, o onun kendi terminolojisi içinde kullanıyor. Bunu aynı şekilde tırnak içinde onun kendi tercihi olarak koymak çok kıymetli. Ama bizler ki sizlerin de uzun vadede bir kısmınızın sosyal bilimci olacağını düşünüyorum. Bu heyecanınızı sürdüreceğinizi ve belki de başka alanlarda karşılaşacağımızı umuyorum. Sizler o topladığınız bilgiyi yazarken kendi cümlelerinizi eklerken, kendi analizlerinizi yaparken bu konularda özellikle de grup kimliklerini kullanırken dikkatli olmak gerektiğini düşünüyorum. Bizler de çünkü bir noktada, onu tarihyazıcılığı noktasına döndürdüğümüzde bu kimliklere özcü bir anlayışla bakmak, bu alıntıda kişinin ifade ettiği şekli bizim metinlerimize öyleymiş, tarihi yazar şekilde koymak arasına bir mesafe koymak gerekiyor. Yani çok özetle şunu söylüyorum: Bir şekilde ulus kimlikleri, milli kimlikler, dini kimlikler... bunların hepsi yaratılan ve tekrar yaratılan kimlikler. Ve bizler de

kendi ürettiğimiz bilgilerde bazen bunların yeniden yaratılmasına yardımcı olabiliyoruz. O yüzden de yaptığımız mülakatlarda aldığımız bilgiyle bizlerin araştırmacı olarak onları yansıtmamız arasında bir farkındalık, kendi kavramsal çerçevemizi koymak, belki ilk kullandığımız yere bir dipnotla nasıl bir anlamda kullandığımızı açıklamak gibi birtakım noktaların önemli olduğunu düşünüyorum. Ortaokul, lise çok erken belki bunları söylemem için ama sunumlarınız öyle değildi. Sunumlarınızın seviyesi gayet bunun farkında olabileceğiniz ve bunun tartışmasını beraber yürütebileceğimiz bir zenginliği içeriyordu ve o yüzden gerçekten de burada olduğum için böyle bir tartışmanın parçası olduğum için çok mutlu oldum.

Bizim epey bir zamandır Göç Merkezi olarak uğraştığımız şeylerden biri sosyal bilimin yetmediği noktalarda edebiyat, sanat alanlarını açmak. Özellikle sanatın başka bir gücü var. Sosyal bilimin kavramsal çerçevesinin yetmediği ve yine sunumlarda kullandığınız empati dediğiniz duygusal kısmı işe katmada bizim ürettiğimiz bilgiler bazen yetersiz kalıyor. Bizim üç saatte derste anlatamadığımız bir şeyi çok çarpıcı bir öykü, roman ya da film -özellikle Suriyelilerle ilgili önyargılara karşı böyle filmler, belgeseller üretilmeye başlandı- bizden çok daha etkileyici bir biçimde ulaştırabiliyor. Bu sizin çalışmalarınızda da gördüm. Yani her biriniz, bir şekilde anlatırken de araya koyduğunuz, kendi yazdığınız şiirler olsun; bakış açısı, görsel kullanma biçiminiz olsun bunların hepsi zenginlik ve disiplinler arası olmaktan korkmayın. Üretilen bilgi, ya da yayın pratikleri diyeyim ne yazık ki sosyal bilimler alanından çok fazla uzmanlaşmayı zorunlu kılıyor. Bizlerden aslında çok hızlı akademik kariyerlerde yükselebilmek için genel olarak beklenen şey, darlaşmamız, uzmanlaşmamız ve bir alanda bilgi üretmemiz. Ama bizim konuştuğumuz şey insansa, sosyal bilimse en azından benim perspektifimde disiplinler arası olmamak mümkün değil. Hele başka dertlerle de bu işi yapıyorsanız o zaman sosyal bilimin sınırları değil işte sanatın bize getirdiği, bize açtığı kanallar da bizleri besliyor. Bizlerin yeni şeyler düşünmemize yol açıyor. Sunumlarınızda bu gidiş gelişi de gördüm. Bu da benim için çok keyifliydi. Ben burada susayım çünkü birkaç tane daha büyük başlık altında söyleyeceklerim var. Onları da bir sonraki konuşma sıramda söylemeye çalışırım. Çok teşekkürler. İyi ki buradayım

Fırat Güllü: Bu değerli değerlendirmeler ve öneriler için Pınar Hocamıza teşekkür ediyoruz. Şimdi Ulaş Sunata Hocamızla devam ediyoruz.

Ulaş Sunata: Merhabalar, projenin kendisi toplamda çok etkileyici. Genelde üniversite öğrencileriyle on sekiz, on dokuz, yirmili yaşlarında karşılaşıyorum. Ortaokul-lise çağında bu konuya girizgah, işte en önemli şey bu ve siz bunu başarmışsınız. O yüzden projenin toplamını kutluyorum. Bu proje için çok da özel bir alanı seçmişsiniz. Göç alanı, sanki böyle size değmeyen bir alanmış gibi gelir çoğu insana. Halbuki herkesin içindedir, herkes birer göçmendir, gizli göçmen veya geçmiş göçmen. Ama hep bunu unutur. Sanki hep karşısındaki birileri göçmenmiş gibi yaklaşır duruma ve mevzu onu anlamaya çalışmaktır. Kendinin göçmenliğini bir tarafa bırakıp karşısındakinin göç hikayesini anlamaya çalışmak araştırmacının genel olarak handikapıdır. Yaşadığı yerde sanki kendisi yokmuş gibi topluma dair yukarıdan ama aynı zamanda içine girerek bir anlama tecrübesi geçirir. Bu anlama tecrübesinde aslında garip bir şeyler vardır. Çünkü kendiyle yüzleşir aslında araştırmacı aynı zamanda. Bunu da ne kadar erken yaşta yani sizin gibi yaşlarda yaparsa ileriye doğru çok farklı hareketler yapabileceğine inanıyorum. Dediğim gibi bazen üniversitede geç kalındığını düşünüyorum. O yüzden özellikle bu süreci okumak için erken başlamak, genç bakışıyla sözlü tarihe müdahil olmak önemli bir şey. Çünkü biz sözlü tarih içinde genelde şöyle bir şey yaparız; araştırmacının kaç yaşında olduğu önemli değilmiş gibidir. Görüşmeci genelde orta yaşlıdır ya da gençtir ama en azından yirmilerindedir. Siz bu açıdan genç görüşmeciler olarak aslında önemli bir ilki de gerçekleştirdiniz bence. Çünkü araştırmacının yaşının da bu araştırmanın külliyatına yazılması gerekebilir. Böylelikle gencin nasıl baktığı, gencin onu araştırırken bu çağdan nasıl okuduğu da çok önemli. Çünkü görüşmecinin kendisinin yaşı da önemli dedik ya. Mesela doksanlarında görüşme yapan birisi var mı bilmiyorum elimizde ama doksanlarındaki kişiler, genelde zor bir yaş, çok fazla anlamaz ama ezberinde o kadar çok anlatı vardır ki onları dökmeye çalışır. Mesela seksenlerinde, yetmişlerinde çok daha farklı bir anlatısı vardır hayata dair. Bir de gençlerle görüşmeler vardır. Onlar da bambaşkadır. Ama burada fark ettiğiniz gibi görüşmecinin kendisine yani görüşülen kişiye odaklanıyoruz. Görüşmecinin kendisinin yaşıysa -çünkü sözlü tarihte her ne kadar kişinin kendi anlatısını almaya çalışsak da görüşmeci de bir şekilde müdahil olur bu sürece- o içeri giren, birbirine giren bu ilişki halinin de okunması önemli diye düşünüyorum. Bu projenin aydınlık yüzünün bu tarafı olduğunu düşünüyorum. Şimdilik bu kadar konuşayım. Sonra tekrar söz alırım.

Fırat Güllü: Çok teşekkür ediyoruz. Şimdi de Tolga Hocamıza sözü veriyorum.

Tolga Cora: Herkese merhaba. Öncelikle teşekkür ediyorum. İlk kez böyle bir toplantıya katılıyorum. Zaten taze hocayım. Tarihçiyim, göç çalışıyorum; özellikle de Ermeniler üzerine çalışıyorum. Ama bugün başka şeylerden de söz etmeye çalışacağım. İki hocamızın da dediği bir şeyden başlayacağım. Herkesin geçmişinde bir göçmenlik olduğu. Benim ailemde de vardı, buradaki birçok insanın vardır ve bunu da görüyor insanlar. Bence bu çok önemli. Kelimelerin değiştiğini fark ettim. Muhacir, mübadil, mülteci... Farklı farklı dönemlerde, farklı süreçler sonucu bu sözcükler ortaya çıkmış. Bunların dışında bu isimleri vermediğimiz -bunların hepsi m ile başlıyor çünkü bizim dilimizin ürettiği Arapçanın ürettiği sözcükler- aynı zamanda Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin de benzer kelimeleri var. Yani aslında bu acılar ortak ve paylaşılan acılar; benim için en önemli olan konular-

dan biri buydu. Çünkü daha ilk konuşmada yanlış hatırlamıyorsam İELEV'in konuşmasında birkaç kelime geçmişti. Benim için bugünü anlamlandıran kelimeler bunlardı. "Yargılamak" vardı; "yargılamak yerine anlamak" ve neyi anlamak, acısını anlamak herhalde çünkü herkesin ortak paylaştığı acılar bunlar geçmişte. Bu anlattığınız hikayelerin çoğu ne yazık ki güzel anlatılar değil. Hatta bazılarınız zorla çıkarmışlar kelimeleri. Ve bu illa gayrimüslimlerle yani Hristiyanlarla, Ermenilerle, Yahudilerle, Rumlarla ilgili bir şey değil; Balkanlardan göçenlerle de ilgili. Orayı hatırlarken de herkesin bir acısı var. Aslında acılar üzerinden ortak bir şey kurulabilir mi, ben kurulabileceğini düşünüyorum. Çünkü herkesin geçmişinde benzer acılar var ve bunlar üzerinden bir ortaklık kurulabileceğini düşünüyorum. O yüzden sizleri dinlediğim için çok mutlu oldum. Ve geleceğe dair umutla doldum. Çünkü üniversite seviyesindeki öğrencilere yakın şeyler çıkarmışsınız.

Bunun dışında neden söz edebilirim. Metodolojik olarak mülakatın zorluklarına kısaca değindim. Siz zaten konuşmalarınızda da belirttiniz. Orada nelere cevap vermedikleri bence çok önemli bir kısım ve gelecekte de bu konuda çalışmaya devam ederseniz düşünebilirsiniz. Özellikle de ne zaman susuyorlar, susunca ne yapıyorlar? Belki bir sonraki aşamada bunlar üzerinde konuşabilirsiniz çünkü herkesin neden sustuğu aslında çok şey anlatıyordur. Orada anlatılanların susmaların içindedir. Çünkü bazı insanlar, bazı şeyleri paylaşamıyorlar. Bir konuşmada -çok mutlu oldum bunu duyduğuma- dinlediklerinizi siyasi görüşler üzerinden de değerlendirdiniz. Yanlış hatırlamıyorsam Yahudi akademisyenlerle ilgili görüşmedeydi. Burada artık sözlü tarihte başka bir aşamaya geçtiğinizi gördüm. Çünkü insanların neyi neden söylediklerini değerlendirmeniz de çok güzel bir şey ve çok önemli. Nasıl ki bazı suskunluklar varsa bazı insanlar da bazı şeyleri bilerek anlatıyorlar. Anlatacak çok şeyleri var ve belli bir çerçeve içinden anlatıyorlar. Bu ayrımların farkına vardığınızı görmek gerçekten beni çok çok mutlu etti. En önemlisi tarihi genellikle kim yazıyor? Tarihi genellikle kazananlar yazıyor. Bunu biliyoruz. Peki sizin yaptığınız ne işe yarıyor? Bunu hepiniz söylediniz ama bunun altının bir kez daha çizilmesi gerektiğini düşünüyorum. Siz bu yazdığınız şeyi farklılaştırıyorsunuz ve bunu insan gözünden yapıyorsunuz. Bunu yaparken de kendinize dokunuyorsunuz gerçekte. Ailenizden bir şeyler söylüyorsunuz –ki burada anlattığınız her şey kendi ailenizden izler taşıyor. Bu bize sunulan, öğretilen, televizyonlarda gösterilen ne derseniz deyin o tarihten çok daha değerli bir şey. Bu bizle beraber yaşayacak ve gelecek nesillere aktarabileceğiniz bir tarih anlayışı. Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar.

Fırat Güllü: Tolga Hocamıza da değerli katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz ve şimdi birinci turun son konuşmasını yapmak üzere sözü Serdar Korucu'ya bırakıyorum.

Serdar Korucu: Teşekkürler. Ben bu çalışmanın son aşamasına dâhil oldum. Hepinizin ellerine sağlık. Tahminimden kat be kat başarılı işler ortaya çıkmış. Ben akademisyen değilim, gazeteciyim. Bu işleri akademik anlamda değerlendirebilecek yetiye sahip değilim. Ben de benzeri işler yapmaya çalışıyorum. Yaptığım şeyi sözlü tarih diye de adlandırmıyorum. Çünkü benim yaptığım gazetecilik işi. Yaptığınız işlere ve bazı meslektaşlarımın işlerine dönüp baktığımda pek çok meslektaşımın da ilgilenmediği konularla ilgilendiğinizi görüyorum. O nedenle sizlerden sadece sosyal bilimci değil gazeteci de çıksa ihtiyaç var bence. Çünkü o kadar kısır gündemlere takılıp kalmışız ki işte şimdi bu anlatıların içinde bana ilginç gelen şeyler şunlardı: rakamlar meselesi. İşte mesela biz ne konuşuyoruz sürekli? Mesela Suriyeli kaç mülteci var Türkiye'de? Üç milyon, dört milyon Iraklı mültecilerle beraber sayarsak. Bu insanları sadece rakam olarak gördüğümüzde hiçbir anlam ifade etmiyor. Anlam ifade etmemezlik de bir noktada nefrete yol açıyor. Ama hikâyelerini ve neden buraya geldiklerini bildiğimizde ve anladığımızda sadece ekonomik olarak değil -ekonomik olarak da gelebilirler bu arada- ama savaştan kaçan ve hayatta kalmak için gelen insanlar olarak gördüğünüzde, onların hikâyelerine eğildiğinizde başka bir şeyi görüyorsunuz. O da şu bence: Onlar herkesin bir gün mülteci olabileceğini gösteriyor. Ben, 2013-2016 arası Suriyeli mültecilerle konuştuğumda bunu fark ettim. Çünkü aralarında meslektaşlarım da vardı ve Türkiye'de iş bulamamışlardı. Bu ne işe yarıyor. İşte toplumun ilgisi için. Çünkü ancak Ege'nin kıyısında boğulmuş bir bebeğin hikâyesi biraz olsun dizginleyebiliyor dünyadaki o sadece ekonomik düzeyde algılamayı ve üç milyon dört milyon tartışmasını sona erdirmeye yarıyor. Çünkü bir bebeğin Ege denizinden çıkması ve bunun fotoğraflanması algıyı değiştirebiliyor. Bireylerin hikâyeleri aslında bu nedenle önemli. Bunun benzeri Holokost için de geçerli. Altı milyon dediğinizde çok fazla bir şey ifade etmiyor. Altı milyon, dört milyon, bir milyon üç yüz bin... Sadece rakamları telaffuz ettiğinizde çok bir anlamı yok ama Holokost'la ilgili Anne Frank'ın Günlüğü'nü okuduğunuzda bir kişinin özelinde tüm meseleyi görmüş olursunuz. Bunlar soykırım, katliam, tehcir fark etmez. Önemli olan bir kişinin anlatısıyla siz anlamaya başlarsınız o kişinin yaşadıklarını, çektiklerini... Çalışmaların arasında özellikle onları bir anda gözüm seçti.

Herkes göçü farklı açılardan ele almış. Bu çeşitlilik çok hoş. Ekonomik olarak göç edenler var, Almanya'ya giden işçiler gibi. Müslüman göçmenler var Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Pomaklar ve Türklerin geldiği göç gibi... Ama bir yandan da gayrimüslim toplumların -bu tanımı çok sevmesem de- Hristiyan ve Yahudilerin yaşadığı göçler var. İşte Getronagan'ın projesi olsun, Furtuna (Trakya Olayları) olsun bunlar çok geç konuşmaya başladığımız ama aslında gerçekten odaklanılması gereken işler. Neden odaklanılması gerekiyor? Neden beni bu kadar çok heyecanlandırdı. Biraz da buna değinmek istiyorum çünkü her ne kadar akademik olarak sizin hangi bilimsel yolları izlemeniz gerektiğini bile-

miyorum ama en azından tek bir tavsiyem olacak: kaydedin. Büyüklerinizin konuşmalarını kaydedin. Aile büyüklerinizin size anlatmalarını isteyin. Çünkü aile büyüklerinizin anlattıkları size ders kitaplarında anlatılanlardan, resmi tarihlerden, her şeyin dışında, çok farklı ve asla ulaşılamayacak çok zengin detaylarla dolu. Mesela ben Musa Dağ direnişi ile ilgili çalışıyorum şu ara. Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasında Türkiye'de yaşamayı tercih etmeyip Anjar'a gitmeyi tercih etmiş birisiyle bir röportaj yaptım. 101 yaşındaydı. Bize muhteşem bir Türkçeyle bize babasının başından geçen hikâyeyi anlattı ve inanılmaz detaylar vardı ve ben bunu hiçbir kitapta okumadım. O nedenle kaydedin. Kendisine sordum, siz torunlarınıza anlattınız mı bu detayları diye -köyünü dün gibi hatırlıyordu, Batı Ayazma bugünkü adı- anlatmamış. Dedim neden anlatmadınız? Çünkü merak etmiyorlar dedi. O nedenle kayıt altına almanız gerekiyor her ne olursa olsun. Çok çok teşekkürler.

Fırat Güllü: Biz teşekkür ediyoruz. Şimdi konuşmacılarımız bir beşer dakika daha kullanabilecekler. Ben sözü yine Pınar Hocamıza veriyorum.

Pınar Uyan Semerci: Benim farklı gruplara göçü anlatırken başladığım bir egzersiz oluyor. Şunu soruyorum: Yaşadığınız yerden kaç kişi başka yerde yaşıyor? Elleri bir görelim diyorum. Sonra diyorum ki anne babanız, sonra onların anne babası... Nerdeyse bildiğimiz her ortamda çok az aslında iki üç nesil aynı yerde yaşayan. O yüzden bir biçimiyle göçmen olmak, göç sürecini yaşamak çok evrensel bir durum. Tabii ki dereceleri, biçimi, zorunluluğu fark ediyor. Ama bunun en iyi halinde bile birçok sorunu ve birçok güzelliği bir arada yaşayabiliyoruz. Yani bu arada göçün evrenselliği önemli. Özellikle çevre de dâhil olmak üzere önümüzdeki yüzyılda azalacak bir durumdan bahsetmiyoruz. Çoğalacak bir durumdan bahsediyoruz. Çünkü çevre sorunlarının getirdiği durumlarda bambaşka göç biçimlerini göreceğiz. Aslında Suriye'de yaşanan iç savaşın arkasında çevre faktörlerinin ne derece olduğu da oldukça tartışılan bir konu. Bunun niye özellikle tekrar altını çizmek istedim. Çünkü şu an Türkiye'de üç milyon yedi yüz bin sığınmacı, mülteci olarak tanımlamadığımız ama aslında tanım gereği mülteci olan geçici koruma statüsünde Suriyeli var. Bu dünyadaki en büyük rakam şu an için. Bu çok önemli bir deneyim. Bizler parçası olarak, içinde yaşayarak, bu alanda çalışanlar olarak bu deneyimi yaşıyoruz; ama sizler de bu deneyimin parçası olacaksınız. Bu yüzden şu anda göçü konuşuyor ve düşünüyor olmak; bunu sadece bir güvenlik, bir korku sorunu olarak ve tehdit algısı olarak kavramsallaştırmamak ancak farklı karşılaşmalarla mümkün. Ve bir kişinin öyküsünü duyduğunuzda o aldığınız ve bütün gruba atfettiğiniz bütün önyargılar kırılmaya başlıyor. O yüzden de bu yaptığınız egzersiz çok kıymetli. Bu sürecin içinde olmanız çok kıymetli.

Bizim ötekileştirme çalışmamızda ve onu takiben kutuplaşma çalışmamızda en önemli bulduğumuz farklı alanlarda karşılaşmalar yaşayanların artık o kadar kolay önyargıyı, o kadar kolay stereo tip dediğimiz tek tipleştirmeyi yapamadıkları. Bir kişiyle tanıştığımızda o kişinin kimliğinden dolayı onunla ilgili o kocaman negatif paketi almamak, o önyargıları kırmak çok önemli. Ve sizin burada yaptığınız çalışmanın, bu farklı karşılaşmaların, kişisel öykülerden başlayan belki kendi ailenizden başlayan biçimde ama sadece onunla sınırlı olmayacak kapıları açmasını diliyorum. Çünkü kendi ailelerimiz de dâhil olmak üzere aslında bazen kişilerin bize anlattıkları bu önyargıların bazen artmasına, pekişmesine de yol açabilir. Yani bir kişiyle tanıştığımızda o kişiyi duyabilecek, o kişinin yaşadıklarını anlayabilecek bir açık yürekliliğe ve bakış açısına sahip olmamızın hepimiz için bir sorumluluk olduğunu söylemek istiyorum. Bu sadece Türkiye'nin sorunu değil, bu şu anda dünyanın en temel sorunlarından biri. Yani şu yaşadığımız çağda, Trump'ın duvar inşa etme sürecinde yaşanan süreçleri okuyorsanız, görüyorsanız, bakıyorsanız ne kadar evrensel bir konuyu tartıştığımızı da anlarsınız. O yüzden de bugün tarihyazımını konuşuyoruz, kişisel öyküleri konuşuyoruz ama aslında çok da bugüne dair, çok da geleceğimize dair, her birimizin içinde yer alacağı dünyaya dair çok hayati bir şeye emek verdiniz. Umut ediyorum ki bu emek sizin için yeni ufuklar açar, başkalarının da kapı açmasına vesile olur.

Bir cümle daha ekleyip susacağım. Kişisel öyküler, biyografiler aslında çok kıymetli alanları gösteriyor bize. Çünkü, "bizim ortak genelde en kolay tartışmalarımızdan biri kurumlar mı?", "özneler mi, kişiler mi, tarihi kimler yazar?", "Bizim bireysel olarak alandaki gücümüz nedir, değiştirebilir miyiz?" gibi çok derin tartışmalara girmeden şunu söylemek isterim: "Anlatılanlar kadar anlatılmayanlar da önemli" çok önemli bir cümle. "Neler söylenebiliyor" çok önemli bir cümle. Bir anlatıda örneğin kimler sorumlu görülüyor, kimler sorumlu görülmüyor, bu nasıl bir dille aktarılmış bütün bunların farkında olabilmek için birtakım soruları açabilecek bir zihin berraklığında olmamız gerekiyor. Yani sadece çekinmekten dolayı demiyorum bir şeyleri anlatamamayı. Aynı zamanda düşünememekten de bahsediyorum. Yani öylesi bir öğretiyle bazen sosyalleşiyoruz ki asıl sorulacak temel soruyu bile sormuyor olabiliyoruz. O yüzden de bazılarınızın çalışmalarında sunumlarında da vardı. İlgili literatüre bakmanız çok kıymetli. Bir alana girdiğinizde sizden önce kimler çalışmış, nelere bakmış bunlara hep açık olun. Çünkü buradan başladığınız

zaman sizden önce o yolculuğu yapanların nereye kadar getirdiğini görüyorsunuz; ama orada kesinlikle kalmayın. Kimler neyi sormuşa da hep mesafeli yaklaşın. Bizler de akademisyenler olarak bir bagajla üretiyoruz o bagajların içinden yazılıyor o tekstler; onlara da aynı kritik ve eleştirel mesafeyi tutarak çalışmaya çalışın. Dediğim gibi bugün burada olduğunuz, bu emeği verdiğiniz bana da bu şansı verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Ulaş Sunata: 2014'te bir ekip kurup Çerkez göçü ile ilgili araştırma yapmak için Samsun'dan başlayıp Hatay'a kadar indik. Ben bir ekip kurdum. Öğrencilerimden biri Abhaz, bir tanesi Kürt, bir tanesi Ermeni, bir tanesi de Türk'tü... Böyle karma bir ekip olarak yola çıktık. O yol hikâyemiz çok önemliydi. Yolda sadece Çerkezleri çalışmadığımızı fark ettik. Çünkü böyle bir hikâyeye başlayınca, göçü anlamaya başlayınca Ermenilerle karşılaştık. Sözlü tarih böyle bir şeydir. Ermeni tarihi çalışıyor gibi olduk. Ermeni öğrencim kendi tarihiyle yüzleşmeye başladı. Değişik zamanlar geçirdi. Bütün gün sabahtan gece yarısına kadar saha yapıyorduk. Geceden sabaha da farklı seanslar yapmamız gerekti. Öte yandan aynı zamanda Aleviler, Yörükler farklı halkları hep bir arada çalışıyor olduk. Yani bir göçü bir yerinden çalışamıyorsunuz aslında. Bunun özellikle altını çizmek istiyorum. Burada hep kategorileştirmeye çalışmışsınız. Çünkü bir bireyin hikâyesinde sanki tek bir hikâye yok. Birbirlerine giren hikâyeler var. Farklı kimlikler birleşiyorlar. Karman çorman bir hikâye ortaya çıkıyor ama çok da renkli bir hikâye bu.

Suskunluk mevzusuna gelecek olursak, ben de çok severim susulan yerleri özellikle işaretlemeyi. Metodolojik olarak suskunluk durumunda ne yapılması gerektiğini hep öğrencilerime anlatırım. Çünkü çok önemlidir ve bizim topraklarımızda korku toprakları olduğu için çok fazla susulur. Geçenlerde, bir sabah uyandım ve şunu hissettim: Bu kadar çok acı olduğu için... Ben genel olarak bazen çok duygusal bazen çok rasyonel biriyimdir. Neden kimse bir şeyleri söylemiyor? Yani bazen dizilerde Türk filmlerinde de görürsünüz ya. Bu buna söylese tamam, her şey pir ü pak aslında, niye söylemedi diyorsunuz. Ama aslında bu toplum da susuyor ya da söylemiyor. Sebebi de biraz şu sanki. Çünkü o kadar acı var ki etrafta, bir acıyı da ben eklemeyeyim susayım diyoruz. Yani bir tarafı korku duyup bir tarafı da o acıya bir acı daha eklemeyeyim, gel burada biraz da oynayalım, eğlenelim yani o acıyı konuşurken tekrar üretmeyelim derdinde. Bu da çok acıklı bir tarafıyla ama bir tarafı da hakikat. Şimdilik bu kadar. Teşekkür ederim.

Tolga Cora: Çok kısa bir şey ekleyeceğim. Ulaş Hoca'nın da değindiği bir şeye değinmek istiyorum ben. Sunumlarınızda dikkat ettim bazılarınız doğal olarak kullanıyorlar bunu "Türkiye'mize geldiler, ülkemize geldiler" vs. Ben mesela geçen sene üniversitede bir sorun yaşandığında üniversitenin bizim üniversitemiz değil, hepimizin üniversitesi olduğunu vurgulamaya çalışmıştım. Çünkü biz dediğimizde bile bazı grupların dışarıdan geldiğini kabul ediyoruz. Halbuki bugün anlattığımız sadece bizim tarihimiz, çalıştığımız grubun tarihi, göç eden grubun, bireyin tarihi değil; aslında herkesin tarihi. Burada Ulaş Hoca'nın dediği çok önemli. Çünkü bu, bir göç edenin tek başına yarattığı bir hikâye değil, onun göç ettiği yerden dönüştürdüğü, göç ettiği yerin dönüşümü, göç ettiği yerin ve vardığı yerin dönüşümü de önemli. Mesela Almanya örneği bence o anlamda çok ilginçti. Çünkü göç edenlerin hayatı nasıl değişmiş, göç edilen yerdeki hayat nasıl değişmiş bunu çok eğlenceli, çok güzel açıklamışlardı yemek kültürü üzerinden. Ne yazık ki her şey bu kadar güzel değil ama bence bunu da aklımızda tutmamız gerekiyor. Çünkü bu bizi ortak bir tarihe ulaştırabilecek belki de en önemli unsurlardan biri. Yani hepimizin bu göç ettiği, göç tarihi üzerinden ilişkilendirirsek geçmişimizi ve günümüzü bence ortak bir tarihe ulaşabiliriz. Ve bu ortak tarihe ulaşabilirsek bazı sorunların üstesinden gelebileceğimizi düşünüyorum. O yüzden bence yaptığınızın böyle bir değeri de var. Bu açıdan da çok kıymetli.

Serdar Korucu: Ben de çok kısa tutacağım. Öncelikle aslında sunumlarda yine dikkatimi çeken şeylerden biri şu oldu: Burada araştırmaların çoğunu öğrenciler kendi dedeleriyle veya akrabalarıyla yapmışlar. Bu aslında iyi bir yöntem. Bir yandan da bereketli bir alan. Bir de kolay konuşmuşlar. Çünkü mesela ben Ermenilerle konuşurken Türkiye'den giden ve Ermeni olmayan biri olarak zorlanabiliyorum ve anlatı farklı çıkabiliyor. Çünkü doksan yaşındaki bir Ermeni'nin bir Ermeni gazeteciye konuşması ile bana konuşması arasında fark olabiliyor. Bunu anlıyorsunuz çünkü başlarından geçen bütün tanıklıklar gerçekten öfke barındırıyor aslında. Bu benim değil, gazeteci Svetlana Aleksiyeviç'in tanımıdır aslında: "Tanıklıklar öfke barındırır; anlattığın kişiye de yazarken kağıda kaleme de... Öfkeyle kaleme alır; çünkü içe dönmek acıdır, özellikle travmayı konuşurken. Çünkü evlilik hatırası konuşmuyorsunuz. Konuştuğunuz şeyler çok sert, insanların hayatlarını derinden etkileyen ve değiştiren durumlar. Bu nedenle işte bunu konuştuğunuzda görüştüğünüz kişiler bazı keskin noktalarda susmayı tercih ediyorlar. Çünkü güvenlik kaygıları var. Güvenlik kaygısının içinden nasıl sıyrılabiliriz? Birincisi bazı sustukları yerler önemli. İkincisi bazen de diasporayla konuşmak gerekiyor böyle olunca. Açıkçası işin kolayına kaçarak benim de tercih ettiğim noktalardan birisi bu. Susulan yerler de çok bereketli aslında, buralarda çok güçlü bir malzeme var. Mesela benim karşılaştığım en etkileyici şeylerden bir tanesi şuydu: Mardin'de, Süryani bir teyze vardır: Nasra Şimmes. Birkaç yıl önce vefat etti. Galiba son röportajlarından birini benimle yaptı. O bana tek bir cümle söylemişti. Ben ona Süryani geçmişini sormuştum. Tek bir cümlesi bana yetti. "Bizim başımıza gelenleri bilmiyorlar mı?" Teşekkürler.

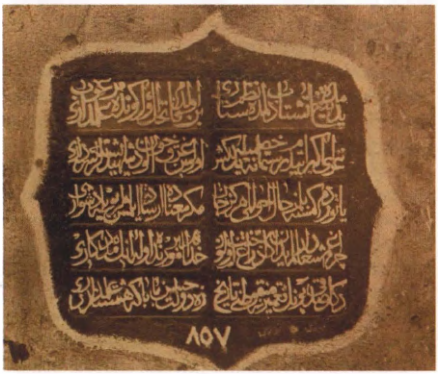
Fırat Güllü: Konuklarımıza çok teşekkür ediyoruz. Şimdi seyircilerimize dönüyoruz. Bu bölümde konuklarımıza soru sormak da katkı yapmak da mümkün. Söz almak isteyen var mı?

İSTANBUL'UN FETHİNDE BURÇLARA SANCAK DİKME PROBLEMİNİN ÇÖZÜMÜ

"Ulubatlı Hasan", "Balaban", "Mustafa" ve "Karışdıran Süleyman"

HAKAN YILMAZ

İSTANBUL'UN FETHİ, TARİHÇİLİĞİMİZİN EN ÇOK TARTIŞTIĞI KONULARIN BAŞINDA GELMEKTEDİR. BİR ASRA YAKIN ZAMANDIR ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE SÜREKLİ GÜNDEME GETİRİLEN, BİLİNMEYEN NOKTALARI ÜZERİNDE FARKLI GÖRÜŞLER ÖNE SÜRÜLEN FETİHLE İLGİLİ MESELELER ARASINDA BUGÜNE KADAR TARTIŞILMAYA DEVAM EDEN EN DİKKAT ÇEKİCİ KONULARDAN BİRİSİ DE, FETHİN GERÇEKLEŞMESİNDE BİRİNCİ DERECEDE ROL OYNAYAN "İSTANBUL BURÇLARINA SANCAK DİKME" MESELESİDİR.

Ulubatlı Alemdar Baba Hasan Ağa'nın Romanos burcuna çıkışını ve "*Sekiz burcun ilk sancaktârı*" olduğunu açıklayan manzumesini içeren kayıp kabir kitabesi. Vakıflar Gn. Md. D: 532, F. nr.: 3998

Üzerinde defalarca kez farklı çalışmalar yapılmasına rağmen İstanbul'a ilk kez hangi noktadan girildiği, ilk sancağın hangi burç üzerine kimin tarafından dikildiği ve bunu hangi bölgelerde kimlerin takip ettiği tartışmaları, mevcut kaynakların yetersizliği ve sağlıklı sentezlenememesi nedeniyle yine de sonuçsuz kalmış; bu konuda gerçek tarihî sıralamaya ışık tutacak kesin bilimsel bir çözüm ortaya konulamamıştır.

ULUBATLI BABA HASAN AĞA'NIN "SEKİZ BURCUN İLK SANCAKTÂRI" OLDUĞUNU GÖSTEREN TARİHÎ KANITLAR

Hakkındaki en önemli tarihî verilere, imparatorun yakınlarından olup kuşatmada surları teftişle vazifeli bulunan Yorgios Sfrancis'in (ö. 1488'den sonra) *Chronicon Maius*'undaki çağdaş kayıtları ve kısa bir süre önce Fatih Horhor'da tespit ettiğimiz kabrinin kayıp kitabesindeki ortak bilgilerden ulaşabildiğimiz Ulubatlı Alemdar Baba Hasan[1], ömrünün altmış yılını Bursa ve başkent Edirne'de, üç Sultan'ın hizmetinde büyük ve seçkin bir Alemdar (Sancaktar) olarak geçirdikten sonra, İstanbul kuşatmasına *On Sekiz Sekbanlar* bölüğünün *"Sekbanbaşı"*sı olarak katılmış; şehrin düşeceği gün Fatih seçkin kumandan ve emirlerini surlara çıkmaya teşvik ettiği sırada, Sultan'ın tecrübeli ve emektar bir sancaktârı olarak yalın kılıç surların üzerine atılıp, onun Ak sancağını tekbir sesleri içinde *Topkapı (Romanos)* burcuna dikmeyi başarmıştı.

Sfrancis'in büyük kroniği hakkındaki eski isabetsiz iddialar nedeniyle varlığı yirmi yılı aşkın bir süredir gölgede kalan[2] Sancaktar Baba Hasan'ın; Bizans tarihçisinin rivayetinin henüz hiç kimse tarafından bilinmediği, Osmanlılar'da klasik tarih yazım geleneğinin devam ettiği on dokuzuncu asrın başlarına kadar, İstanbul halkı tarafından kuşatmada can veren tüm "Şehidlerin *Serdârı"* ve *"Fâtih'in* gıpta edilen *sancaktârı"* olarak tanındığı, kabrinin 1221/1806 tarihli tamir kitabesindeki orijinal bilgilerden anlaşılmaktadır.

Bu manzum kitâbede, Hasan'ın dilinden nazma dökülen:

"Yedümde tîğ-ı âteş-tâb dilümde nazm-ı Settârî
Ben oldum Fâtih'üñ ol günde mergûb 'alem-dârı
Gazâ-yı ekber itdüm Rüstemâne hasmıla yed-kesr
Oluban gark-ı hûn-âlûd işte Şehîdler Serdârı..."[3]

"Elimde ateş saçan kılıç, dilimde Settâr'ın nazmı

Baba Hasan'ın Fatih Horhor'da bulunan mezarının seksen yıl önce çekilmiş olan son fotoğrafı. Duvarın sol köşesinde şimdi kaybolan kitabenin yerleşik bulunduğu dikkati çekmektedir
Vakıflar Gn. Md. D: 532, F. nr.: 3997

Ben oldum Fâtih'in o gün göz kamaştıran sancaktârı
Kahır pençemle, düşmanla Rüstem'ce ulu gazâ ettim
Kanlar içinde kalarak oldum Şehîdlerin Serdâr'ı..."

dizeleri, Sfrancis'in *Büyük Kronik*'teki şu izlenimleriyle aynı noktada birleşerek; Hasan'ın burcun üzerine çıkması, tek başına çatışıp oradaki savunmayı dağıtması ve nihayet kanlar içinde kalarak şehit olması anlarını bire-bir aynı çizgide tasvir etmektedir:

İşte o sırada aslen Lopadion (Ulubat)'lı olup koca bir vücuda sahip olan 'Hasan' adlı bir yeniçeri, sol eli ile başının üstüne kalkanını tutup, sağ eliyle kılıcını çekti ve ...surun tepesine doğru atıldı. Onunla aynı cesareti göstermek isteyen otuz kadar diğeri de kendisini takip etti. Bizimkilerden hâlâ surlarda kalanlar ise üzerlerine kayaları yuvarlıyorlardı ve onlardan on sekizini aşağı attılar. ..Ne var ki Hasan, kendisine mahsus şiddeti ile surun üzerine çıkıp bizimkileri kaçırmayı başardı. ... Ancak almış olduğu pek çok yaradan dolayı artık sağ kolu işlemez oldu ve oklarla kapandı, nihayet beraberindeki pek çok kişi ile birlikte öldü.[4]

Sancaktar Hasan'ın kabir kitabesinin ilk beyitlerindeki burca çıkma, düşmanla çatışma ve ölüm anları Sfrancis'in bu betimlemesinde de tam olarak yer almakla birlikte, cesedinin sur dibinde kaybolduğu ve rüyada gösterilerek bulunduğu bilgisi yalnız kabir kitabesinin devamındaki beyitlerde karşımıza çıkar. Bundan daha da önemlisi; Sfrancis'in metninde onun burca ilk sancağı diken kişi olup-olmadığı anlaşılamazken, kayıp kitabesinin *Târîh* mısrasını teşkil eden: "Zehi devlet Hasan Baba ki heşt-seddin 'alem-dârı = Ne devlet ki Hasan Baba'dır sekiz burcun sancaktârı" ifadesi, bu konuda çağdaş kaynaklarca da doğrulanan kesin bir ipucu sunar.[5] Bu mısra, fetih günü sancak dikenler arasında asıl devlete Baba Hasan'ın kavuştuğuna, onun *Romanos/Topkapı* burcunu da içine alan İstanbul'un sekiz burcunun ilk sancaktârı olduğuna kuşkusuz bir biçimde ışık tutar.[6]

Ulubatlı Hasan Ağa'nın emrindeki *"On Sekiz Sekbanlar"*ın onun kabrinin hemen yukarısında yer alan şehitlikleri de, kuşatmanın bu çağdaş tasvirlerde anlatılan son safhasını önemli topografik bir kanıt olarak tarihî gerçeklik noktasına taşımakta; Fatih'in şehit sancaktârı Hasan Ağa ile beraberindeki *"On Sekiz Şehit Sekban"*ın fethe damgasını vuran şanlı hâtıralarını zihinlerde yeniden canlandırmaktadır.

ULUBATLI BABA HASAN'A ALTERNATİF GÖSTERİLEN DİĞER İSİMLER: "BALABAN", "MUSTAFA" VE "KARIŞDIRAN SÜLEYMAN"

Ulubatlı Baba Hasan'ın varlığını doğrulayacak hiçbir kanıt bulunmadığı savından hareketle, kaynaklarda ona alternatif sayılabilecek daha başka isimler aran-

Alemdar Hasan Ağa'nın Fatih Horhor yakınlarındaki kabrinin şimdiki görünümü
Fotoğraf: Hakan Yılmaz

Baba Hasan Ağa'nın ardından surlara çıkarak toplu halde şehit olan On Sekiz Sekbanlar'ın Şehzadebaşı'nda defnedildikleri ilk Fetih Şehitliği. Fatih-İstanbul
Fotoğraf: Hakan Yılmaz

mış ve bunun sonucunda burçlara sancak diken diğer kimselerin kimler olabileceğine ışık tutacak daha farklı bilgiler ön plâna çıkarılmıştır.

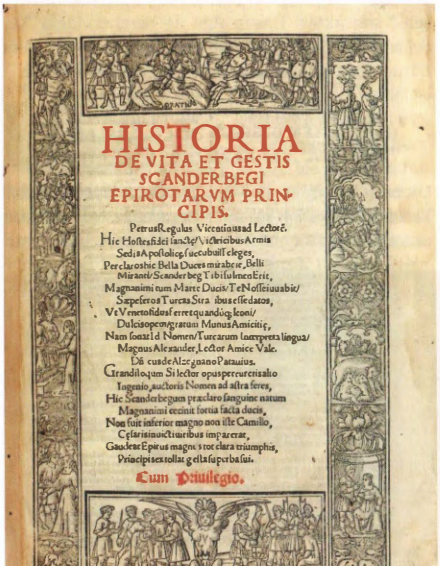
Kuşatmada Ulubatlı Hasan'ın yerine burçlara sancak dikmiş olabileceği öne sürülen diğer isimler şunlardır:

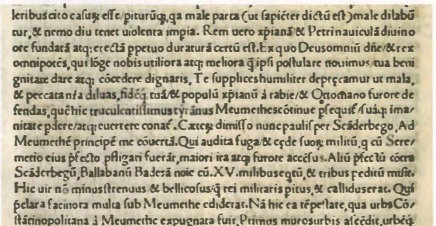
1. *Balaban Ağa (Balaban Badera):*

Fetihte burçlara sancak dikme tartışmalarında öne çıkarılan isimlerden ilki, 1914'teki ilk fetih ihtifali haberlerinde adı geçen Arnavut devşirme "Balaban Ağa" ya da "Balaban Badera"dır.[7] Onun fetihten sonra "Sekban-başı" olduğu, dokuz yıl sonra ise Fatih tarafından Rumeli'de Sancak beyliğine atandığı bilinir. Marin Barleti, İskender Kastriota hakkında kaleme aldığı kronikte: "[Balaban Badera] Konstantinopolis kuşatması sırasında ilk kez şehrin surlarına çıkıp şehre girmiş, bu nedenle Sultan Mehmed onu daha aşağı bir statüden sancak beyliğine yükseltmişti." diyerek, burca tırmanıp şehre ilk girenin o olduğuna işaret eder.[8] 1464-1467 yılları arasında İskender Kastrota üzerine gönderilen Balaban Bey bu çatışmalardan birinde vurulup şehit edilmiştir. Eski başkent Edirne'de, vaktiyle Alemdar Baba Hasan'ın mahallesi içinde küçük bir mescid yaptıran[9] Balaban'ın; Şehzadebaşı'ndan Laleli'ye geçiş noktasında, bir Bizans şapelinden çevrilmiş küçük bir mescidi daha vardı ve 1930'da yıkılıp ortadan kaldırılmıştı.[10] Bu mescidin de Ulubatlı Baba Hasan'ın kabrine ve *On Sekiz Sekbanlar* hazîresine çok yakın bir noktada bulunuşu, onun Hasan ve Sekbanları ile öteden beri yakından ilişkili olduğuna delil kabul edilebilir.

2. *Doğu Sancak Beyi Mustafa:*

Nicolai Jorga'nın yayınladığı Romence bir kronikte verilen bilgilerden hareketle, şehre ilk giren ve imparatorla çatışmaya girişen kişinin "Mustafa" adlı biri olduğuna da dikkat çekilmiştir.[11] Kaynakta "flaborariu: sancak beyi" olmakla birlikte, uydurma bir eklenti ile aynı zamanda Anadolu askerinin "baclerobei: beylerbeyi" de olduğu öne sürülen Mustafa'nın imparatorla çatışma anları, benzer tasvirlerle Nestor İskender'in eserine de yansımıştır.[12] Bu Romence kroniğe göre; "Dev boylu ve çok cesur olan Doğu flambulario'su 'Mustafa', ürpertici nâralar atarak ve bütün Anadolu askeri ile koşarak Grek kuvvetlerini dağıt"mış, sonra seçkin askerleriyle birlikte Romanos burcunun arkasına kadar ilerlemeyi başarmıştı.[13]

Marin Barleti'nin İskender Kastriota hakkında yazdığı *Historia de Vita et gestis Scanderbegi Epirotarum Principis* adlı çağdaş eserinin (Strasburg, 1537) kapağı (solda) ve Balaban Ağa'nın surlara çıkışından söz ettiği satırlar (sağda)

Ulubatlı Baba Hasan ve On Sekiz Sekbanlar Haziresi'ne çok yakın bir noktada bulunan Balaban Ağa Mescidi'nin 1877 yılı civarında çizilmiş olan karakalem resmi. A.G. Paspatis, Byzantinai Meletai, İstanbul 1877, nr.: 1.

Romen yazar, bilahare çatışmada imparatorun "ikiye böldüğünü" belirttiği bu sancak beyini, sırf imparatoru yüceltmek amacıyla açık bir tahrifle Anadolu'nun "beylerbeyi" (baclerobei) yapmıştır. Oysa kuşatmada hazır bulunan Fatih'in tarihçisi Tursun Beg, İbn Kemâl ve diğer müverrihlerin açıkça belirttikleri üzere bu sırada Anadolu beylerbeyi İshak Paşa'dır.[14]

Kronik yazarının bu gibi düzmece eklentileri istisna edilirse, verdiği kayda değer diğer önemli bilgilerden; Mustafa'nın Silivrikapı önünde konuşlanmış Anadolu askeri içinde savaşan bir sancak beyi olduğu ve şehre giriş noktasının da burası olduğu anlaşılır.

3. *Karışdıran Süleyman:*

Surlara sancak dikme konusunda Ulubatlı Hasan'a alternatif gösterilen üçüncü isim *"Karışdıran Süleyman"*dır. Oğlu Behiştî'nin *Vâridât-ı Sübhânî* adlı eserinin VII. cildinde belirttiğine göre o, Sultân'ın has ordusunda bulunan Baba Hasan ve Anadolu askeri içinde savaşan Mustafa'dan tamamen farklı olarak, kuşatma sırasında bizzat *"Rûm-ili begleri"* arasındadır[15]. Feridun Emecen, savaştıkları bölgeler ve mensup oldukları birliklerin birbirinden farklı oluşunu hiç hesaba katmadan, Hasan ve diğer isimlere alternatif sandığı Karışdıran Süleyman'ı düz bir mantıkla diğerlerinden daha kuvvetli bir aday gibi yansıtmış[16] ve zamanla bu isabetsiz çıkarım akademik câmiada tekrarlanıp duran bir söylem halini almıştır.

Behiştî, kroniğinde babasının Rumeli ordusuna öncülük ederek burca çıkıp sancak diktiği ânı şöyle anlatır:

> Evvel Rûm-ili beglerinden hisâr-ı 'âlî-mikdâr (yüksek burc)a çıkan merhûm-ı mağfûr vâlidüm (babam) Süleymân Beg idi dirler. ...Anı görüp sâyir (diğer) begler dahı ikdâm u ihtimâm (gayret) eyleyüp, a'lâm-ı nusret-encâmı bâm-ı felek-i a'lâya (fetih sancaklarını göğün doruk noktasına) çıkardılar.[17]

Emecen, fetihten sonra Fatih tarafından İstanbul'a subaşı tayin edilen Karışdıran Süleyman'ın, Nestor İskender'in işaret ettiği "Baltavulji" (Balta-oğlu) adlı kişi olma ihtimalinden söz ederek, onun üç bin askeriyle Edirnekapı'da açılan büyük gedikten içeriye giren komutan olabileceğine dikkati çeker,[18]

Bu çağdaş kayıtlara atıfla, Ulubatlı Baba Hasan'a alternatif gösterilen isimlerin kuşatmada tamamen

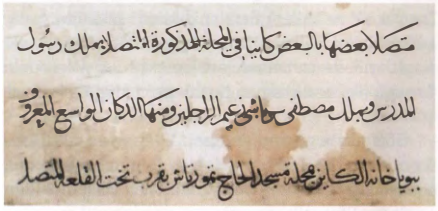
Balaban Ağa'nın Şehzadebaşı ile Lâleli arasındaki kiliseden çevirme mescidinin 1925'te yıkılışından önce çekilmiş en son fotoğrafı. Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi

farklı burçlar önünde, birbirinden farklı Osmanlı birlikleri içinde yer alıyor olmaları, birinin diğerine alternatif olamayacağına peşinen delil olmakta ve tartışmanın çözümlenebilmesi noktasında araştırmacılara farklı bir perspektif sunmaktadır.

ÇAĞDAŞ KAYNAKLARDAKİ ÖNEMLİ BİLGİLER IŞIĞINDA PROBLEMİN ÇÖZÜMÜ

İstanbul'un fethinde surlara sancak dikme meselesi tartışılırken, ilk sancağı dikenin tespiti konusunda araştırmacıları yanılgıya düşüren en önemli nokta; pek çok burca sırayla çok sayıda sancak dikilmişken, bunların kim tarafından ve ne zaman dikildiğini saptamak yerine tek bir kişiyi bulmak gerektiği fikrine odaklanmaları ve kaynaklarda adı geçen birkaç isimden birini diğerlerine alternatif miş gibi sunmalardır. Bu yaklaşım, surlara ilk sancağı dikenin kimliğini tespit noktasında doğru gibi gözükse de, bulundukları bölgeler birbirinden tamamen farklı olan bu isimlerin sancak diktikleri yer ve zamanı göz ardı etme noktasında hatalıdır.

Bu tartışmaların çözümü düşünülenin tam aksine, adı geçen surlara ilk çıkış ve şehre ilk giriş noktalarının kronolojisinin tespitinde yatmaktadır. Şehre pek çok yönden ani girişler olmasını sadece bir "ihtimal" olarak gören Emecen, o karışık ortamda surları ilk kimin aştığının belli olmasının pek beklenemeyeceğini; bununla birlikte surlara çıkan ilk grubun, ötekilerden "daha inandırıcı" bulduğu Karışdıran Süleyman ve askerleri olması gerektiğini iddia etmiş, Balaban'ın ve Ulubatlı Hasan'ın bu grupta bulunup-bulunmaması meselesini ise herhangi bir kaynak veya belge ile irdelemek yerine "okuyucunun muhayyilesine" (!) havale etmiştir.[19]

Fatih Sultan Mehmed'in 864/1460 tarihli vakfiyesinde Canbâz Mustafa Beg'in *"yaya-başı"* ve *İstanbul subaşısı* olup, Silivrikapı taraflarında mülkü bulunduğunu gösteren satırlar TADB, Rulo vakfiye, st. 632.

Kuşatmanın son anında Fatih'in askerleriyle surlara hücum etmesi ve Ulubatlı Baba Hasan'ın Romanos/Topkapı burcuna çıkıp sancak dikmesi
Şefik Direnoğlu, 1972

Uzun zamandır akademik çevrelerde bu ve benzeri pek çok yüzeysel iddia ortaya atılmışsa da, aslında dönemin kaynaklarında bizi bu konuda net bir sonuca ulaştırabilecek yeterince bilgi vardır. Fethin görgü şahitlerine yetişen ve onların sözlü rivayetlerine dahi yer veren Kemâl Paşa-zâde, *Târîh*'inin bu dönemi içeren VII. Defter'inde herhangi bir isim belirtmese de: "Top-kapusı dimekle iştihârı (şöhreti)" bulunan burçta "bâb-ı feth (fetih kapısı) açılup", gâzîlerden ilk burca çıkan grubun "henüz kal'a-yı düvâzdeh-burc-ı sipihrde râyet" (göğe uzanan on iki burçta sancak) dikilmemişken, "Sultân-ı 'âlemüñ ak 'alemi (sancağı)"nı "âvâze'-i tekbîr (tekbir nâraları)" ile "kulle"ye diktiklerini; bundan sonra ise "Silivri-kapusı cânibinden (yönünden) Anatolı 'askeri ve Edirne-kapusı tarafından Rûm-ili leşkeri dahı hücûm idüp, gülgûn (gül kırmızısı) sancaklar"ı burçların üzerine yerleştirdiklerini ve onları takiben "lîmân cânibinden" yola çıkan "'azeb"lerin de şehre girdiklerini önemli bir ayrıntı olarak zikretmiştir.[20] Aynı şekilde Fatih'in tarihçisi Tursun Beg de *Târîh-i Ebû'l-Feth*'inde Sultan'ın "kapu halkı"ndan olduğunu belirttiği seçkin askerlerinin, "henüz Rûm-ili ve Anatolı ve gemi ehli tarafları muhârebede ve müdâfa'ada sâbit turmışlar"ken "asl-ı kal'a" olan Topkapı/Romanos burcu üzerine çıkıp ilk sancağı bu burca diktiklerine benzer ifadelerle işaret etmiştir.[21] Bu bilgiler, Hasan'ın ve On Sekiz Sekban'ın şehadetlerinden daha sonra surların iç ve dış kesimleri ile liman bölgesinden: "Kale düştü, kulelere bayraklar ve askerî alemler dikildi!" şeklinde sesler yükseldiğini belirten Sfrancis'in Büyük Kronik'teki kayıtları[22] ile tamamen örtüşmekte ve yukarıdaki kronolojik sıralamanın tarihî gerçekliğini teyit etmektedir.

Sfrancis'in gözlemleri, kabir kitâbesi ve bu çağdaş kayıtlara göre Topkapı (Hagios Romanos) burcuna ilk sancağı dikenin Alemdar Ulubatlı Hasan olduğu kesindir. Sfrancis onun Romanos burcunu savunan Giustiniano'nun yaralanması sonrası, yaşanan kafa karışıklığı sırasında bu burcun üzerine çıktığını; İmrozlu Kritovulos ise Türkler açılan büyük gedikten şehre girmeden çok önce bu "Büyük burc"a "Sultan'a mahsus büyük bayrakla sancağın çekildiği"ni açıkça belirtmişlerdir ki[23]; bu, Emecen'in iddiasını kökünden çürütecek şekilde, Karışdıran Süleyman Edirnekapı'daki gedikten içeri girip sancak dikmeden çok önce Ulubatlı Hasan'ın büyük burca sancak diktiğini açıkça belgelemektedir. Bu çağdaş kaynaklara paralel olarak, Alemdar Baba Hasan'ın kabir kitabesinde de bizzat kendi dilinden: "Ben oldum ol günde Fâtih'üñ mergûb (gıpta edilen) 'Alemdâr'ı" ifadesine yer verilmiş; hatta *"Târîh"* mısrasında: "Zehi (ne büyük) devlet Hasan Baba ki heşt-seddin (sekiz burcun) 'alemdârı" denilerek bunun böyle olduğu daha kesin bir ifadeyle dile getirilmiştir.[24] Karışdıran Süleyman'ın şehre gireceği nokta olan Edirnekapı-Eğrikapı burçları da onun sancak diktiği bu *"sekiz burc"*un içine dahildi.

Hasan Ağa Sultan II. Murad'ın son zamanlarından beri "Sekban-başı" olmasına ve kuşatmaya On Sekiz Sekbanlar'ın lideri olarak katılmasına[25] rağmen, deneyimli eski bir Alemdar olarak Topkapı burcuna tırmanıp oraya Fatih'in ak sancağını dikmeyi başarmıştı.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i 'Osmânî*'nin son cildinde "Erkân-ı Seyfiyye"nin tarihçesinden söz ederken, bunların ilk şubesi olarak gösterdiği "Sekbân-başı"lığın başlangıcı ve tarihî seyri hakkında şu önemli bilgileri vermiştir:

> *Sekbân-başılardan isimleri işidilanleriñ eñ kadîmi (eskisi) 'Hasan Ağa'dır ki, Sultân Bâyezîd* Hân-ı evvel (Yıldırım *Bâyezîd) 'asrında bu hidmetde idi. Ba'de-hû (sonra) 'Kazgâncı Toğân Beg' ve 'Mustafâ Beg' ve* İstanbûl *fethinde 'Hasan Ağa' ve soñra 'Abdu'r-Rahmân* Ağa' *sekbân-başı olarak, üç soñrakiler* şehîd *olmışlardır. Ba'de-hû Balabân* Ağa... *sekbân-başı ...olmışdur.*[26]

Burada Yıldırım Bâyezîd döneminde yaşamış "İlk Sekbanbaşı" olarak gösterilen "Hasan Ağa", Ulubatlı Baba Hasan Ağa'dan daha farklı bir kimse olup, müellifin "Hasan Ağa" başlıklı diğer bir maddede belirttiği üzere 816/1414 yılında Mûsâ Çelebi ile birlikte katledilmiştir.[27] Ondan sonra II. Murad ve Fatih devrinin

meşhur yeniçeri ağası "Korucu Doğan Ağa" ile burca sancak dikme tartışmalarında adı geçen isimlerden "Mustafa Beg"in, "*İstanbûl* fethinde Hasan Ağa"nın ve ardından "'Abdurrahman Ağa" ile yine "Hasan"a alternatif gösterilen "Balaban Ağa"nın da sekbanbaşı oldukları; ancak bu isimlerden Mustafa Beg'in ve özellikle Ulubatlı Hasan Ağa ile Abdurrahman Ağa'nın şehit oldukları haber verilmiştir. Abdurrahman Ağa'nın türbesi bugün İstanbul Ayakapı'da, bu rivâyeti doğrulayan topografik bir kanıt olarak ayakta durmaktadır.

Alemdar Baba Hasan'la yakın ilişkisini gösterdiğimiz Balaban Ağa'nın "sura çıkıp şehre girmeyi başaran ilk kişi" olduğunu gösteren kayıt, onun *On Sekiz Sekban*'ın şehadetinden sonra Ulubatlı Hasan'ın peşinden ikinci kez burca tırmanan "On iki kişi" arasında yer aldığını gösterir. Bu nedenle Baba Hasan Ağa ve Abdurrahman Ağa'nın peş peşe şehâdetleri sonrası önce Fatih tarafından sekbanbaşı tayin edilmiş, daha sonra ise Rumeli'de Ohri sancak beyliğine getirilmiştir.

Romence kronikte "Doğu beylerbeyi" olduğu öne sürülen Sancak beyi Mustafa'nın, ordusuyla birlikte "Pege kapısı (Silivrikapı) ve Altınmeydan" önünde savaşması ve "çok yüksek boylu ve korkunç görünüşlü beş Türk"le birlikte şehrin içine girerek Greklerle çatışması, kaynakta açıkça belirtildiğine göre 28 Mayıs 1453 tarihinde gerçekleşmiştir[28]; dolayısıyla bir gün sonra meydana gelecek olan surlara çıkıp sancak dikme safhası ile alâkalı değildir. Kaynağa göre o, şehrin düşeceği ertesi gün *Romanos* burcu (Topkapı)'dan İstanbul'a giren ilk gruptan sonra, Anadolu askerinin bulunduğu Silivrikapı'dan şehre girmeyi başararak burcun gerisindeki Bizans kuvvetlerini dağıtmış; ardından askerleriyle gediğin açıldığı bölgeye doğru ilerleyerek burada imparatorla yüz yüze çatışmıştı.[29] Dolayısıyla bu olay, çatışmaların seyrine göre Silivrikapı'dan yapılan ikinci giriş ve "Mustafa Beg" tarafından buraya dikilen ikinci sancakla ilgilidir.

Mehmed Süreyya'nın kaydı, Mustafa'nın şehâdeti noktasında Romence kronikle aynı bilgi etrafında birleşmekteyse de, Romen yazarın pek çok düzmece efsane gibi, bu "ikiye bölme" hikâyesini de sırf imparatoru yüceltmek amacıyla[30] uydurduğu; onun aslında kabri ve mescidi bugün Silivrikapı'da bulunan "Canbâz Mustafâ Beg" olduğu daha makûl ve tutarlı bir tez olarak öne sürülebilir. Fetihten sonra uzun süre yaşamaya devam eden, hatta Fatih'in 864/1460 tarihli Vakfiyesi'nde: "Yayalar za'îmi (komutanı) Sübaşı Mustafâ", Türkçe tercümesinde ise: "'Cânbâz' dimekle ma'rûf Mustafâ Sü-başı nâm kimesne" diye nitelendirilen[31] Canbaz Mustafa, bu tarihte "Karışdıran Süleyman" gibi İstanbul subaşılığına tayin edilmişti. II. Bayezid dönemine ait bir İn'âmât *Defteri*'ne göre, daha sonra Trakya'da Çingene Livâsı beyliğine getirilen Mustafa Beg, 910/1504'te Sultan II. Bâyezîd imareti nâzırlığına, 916/1510 İstanbul depreminin ardından şehrin tamiri işine memur edilmiş[32] ve 917/1511 yazında Trakya'da şehit edilmiştir.

Canbaz Mustafa Beg'in Silivrikapı'da inşa ettirmiş olduğu mescid. Fatih-İstanbul

Surlara sancak diken son isim olan Karışdıran Süleyman'a gelince; onun şehre girdiği yer ne Topkapı, ne de Silivrikapı'dır. Oğlu Behiştî kroniğinde onu mutlak anlamda tüm Osmanlı askerlerinden değil, "Rûm-ili beglerinden hisâr-ı 'âlî-mikdâra çıkan" ilk kişi olarak göstermiş ve Rumeli ordusunun konuşlandığı Edirnekapı yönünde, gediğin açıldığı bölgede sancak dikenlerin ilki olduğunu açıkça belirtmiştir.[33] Fethin çağdaşı yazarlardan Nestor İskender'de ve Romence kronikte yer alan ortak bir bilgi, Behiştî'nin babası hakkındaki bu sözlerini destekleyecek oldukça önemli ayrıntılar içerir. Bu kaynaklara göre Sultan Mehmed, güya Mustafa Bey'i öldürdüğü için imparatora öfkelenerek, kumandanlarından surları toplarla yıkıp yerle bir etmelerini ister. Ardından "Baltavulji" (Balta-oğlu) adlı paşaya ordusuyla Edirnekapı'da açılan büyük gedikten şehre girmesini emreder, o da üç bin askeriyle birlikte topluca gedikten içeri girer.[34] Ancak burada sözü edilen Paşa'nın "Balta-oğlu Süleyman" olması mümkün değildir; çünkü o daha önce Fatih tarafından görevinden azledilmiştir. İşte bu noktada Emecen, bu kişinin onun gibi "Süleyman" adını taşıyan "Karışdıran Süleyman" olması gerektiğini belirtir ki[35], Behiştî'nin sözleriyle birleşen bu çıkarımın tarihî perspektife uygun düştüğü peşinen söylenebilir. Kaldı ki bu gediğin açıldığı cephede savaştığı

Karışdıran Süleyman Beg'in Bursa/Muradiye'de yer alan türbesi.
Mustafa Cambaz Fotoğraf Arşivi

Ulubatlı Hasan Ağa'dan sonra şehit olan Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa'nın Ayakapı'daki türbesinin restore edilmeden önceki son hali. Fatih-İstanbul

anlaşılan Tâci-zâde Câfer Çelebi'nin meçhul râvisi de: "Edirne-kapusı cânibi (tarafı)ndan olan gedükde kıtal (savaş) iden gâzîler kâfirlere gâlip gelüp, beş-on gâzî duvar üzerine çıkup sancak dikdi." diyerek[36], Rumeli ordusu tarafında gerçekleşen bu son sancak dikme safhasına açıkça işaret eder.

İşte bu tarihî veriler ve sancak dikilen burçların çağdaş kaynaklardaki kronolojik sıralamasından yola çıkılarak, bugüne kadar içinden çıkılamayan ilk sancak ve diğer sancakların sırayla kimler tarafından, hangi burçlar üzerine dikildiği problemi kolaylıkla çözümlenebilir. Başta İbn Kemâl olmak üzere, bizzat çağdaş kaynakların tenkit ve sentezine dayanan bu tespitlerimize göre; İstanbul'un ilk sekiz kara burcu arasında henüz hiçbir yerde sancak dikilmemişken, Fatih'in ak sancağının onun yanından ileri atılıp Topkapı burcuna çıkan "Ulubatlı Baba Hasan" tarafından dikildiği, ardından onun On Sekiz Sekban'ıyla birlikte burada şehâdete erdiği, kalan on iki sekbandan ise ilk olarak "Balaban"ın şehre girdiği şüphesizdir. Aynı şekilde, ikinci sancağın Silivrikapı'dan Anadolu askeriyle şehre giren "Mustafa Bey" tarafından dokuzuncu kara burcu Porta Pighi (Silivrikapı) üzerine çekildiği; üçüncü aşamada yine "sekiz burç" arasına dikilen diğer tüm sancakların ise Porta Charisius (Edirnekapı) tarafında, "Rûm-ili beglerinden hisâr-ı 'âlî-mikdâra çıkan" Karışdıran Süleyman ve beraberindeki "beş-on gâzî" tarafından Edirnekapı ile Eğrikapı (Kaligaria) burçlarına yerleştirildiği netleşmekte, böylece fetihte sancak dikme meselesi ilk kez güvenilir bir kronolojik çerçeveye oturtulabilmektedir.

Şu halde bu çağdaş tarihî sentezden hareketle; ilk sancağın Fatih'in hâssa ordusunda bulunan Ulubatlı Baba Hasan tarafından Topkapı/Romanos burcuna, ikinci sancağın Anadolu ordusu sancak beyi Mustafa Beg tarafından Silivrikapı/Porta Pighi burcuna; üçüncü ve onu takip eden diğer sancakların ise Karışdıran Süleyman öncülüğünde Edirnekapı/Porta Charisius'la Eğrikapı (Kaligaria) burçları üzerine dikildiği; bundan sonra Haliç tarafında Zağanos Paşa emrindeki donanma kaptan ve leventlerinin de surları aşıp, Ayvansaray'daki Kerkoporta & Hagia Kalinkos burçlarını Türk sancaklarıyla bezedikleri kesin olarak söylenebilir.

Fetihte Burçlara Sancak Diken Kişiler, Diktikleri Yerler ve Kronolojik Sıralaması

Sancağın Dikiliş Sırası	Dikildiği Yer	Diken Kişi/Kişiler	Bulunduğu Askerî Birlik
1	Topkapı (Romanos)	Ulubatlı Baba Hasan Ağa	Sultân'ın Hâssa Ordusu
2	Silivrikapı (Porta Pighi)	Canbâz Mustafa Beg	Anadolu Ordusu
3	Edirnekapı (Porta Charisius) & Eğrikapı (Kaligaria)	Karışdıran Süleyman ve "sâ'ir begler"	Rumeli Ordusu
4	Haliç-Ayvansaray (Kerkoporta-Hagia Kalinkos)	Liman Bölgesindeki Diğer Emir ve Leventler	Donanma

Fatih'in alemdârı Baba Hasan Ağa'nın Romanos burcuna sancağı dikmesi.
Panorama 1453 Tarih Müzesi-İstanbul

DİPNOTLAR

1 Ulubatlı Alemdar Baba Hasan'la ilgili çağdaş verilere dayanan bu tespitlerimiz için, bk. Hakan Yılmaz, "Bir 'Fetih Efsânesi' Olduğu Öne Sürülen Ulubatlı Hasan'ın Yeni Keşfedilen Kabri ve Bilinmeyen Gerçek Tarihî Kimliği", *Toplumsal Tarih*, sayı: 305 (Mayıs 2019), 74-78; a.mlf., "Efsane mi, Gerçek mi? Ulubatlı Hasan'ın Varlığını Kanıtlayan Yeni Tarihî Bulgular", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, sayı: 389 (Mayıs 2019), 24-29; a.mlf., "Keşfedilen Kabri, Yıkılan Mescidi ve Ulubat Gölü Civârındaki Köyünün Vakfiyesi Işığında; Fâtih'in Alemdârı, Şehidler Serdârı 'Ulubatlı Baba Hasan'", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121/239 (Mart-Nisan 2019), 383-404.

2 Bu iddialar ve cevapları hakkında, bk. Yılmaz, "Keşfedilen Kabri...", *a.g.e.*, 387-389; a.mlf., "Ulubatlı Hasan Rivâyeti Efsâne midir, Gerçek midir?", *Fatih Sultan Mehmed Dönemi Osmanlı Dünyası Sempozyumu* (12-13 Nisan 2019) bildiri metni. Feridun Emecen *Fetih ve Kıyamet* 1453 adlı kitabının genişletilmiş yeni baskısında (İstanbul 2019) kronikle ilgili yersiz iddialara karşı ortaya koyduğumuz kesin kanıtlara rağmen, yaptığımız ayrıntılı tarihî çözümlemeyi "peşin kabul" olarak nitelendirip, "Bizantologlar"ın hiçbir delile dayanmayan eski tutarsız iddialarını "peşin kabul"le savunma çabasına girişmişse de (a.g.e, 382), çürüttüğümüz bu iddiaların aksini ispat edecek tek bir bilimsel kanıt bile gösteremediğinden, müzmin isabetsiz yorumları tarihî açıdan değer ifade etmemektedir.

3 VGMA, *Hasan Baba Mescidi ve Türbesi*, Dosya nr.: 532. Fotoğraf nr.: 3998.

4 G. Sphrantzes, "Cronica (Chronicon Maius): 1258-1481", *Memorii*, II, ed. Vasile Grecu, Bükreş 1966, 426-429; Kriton Dinçmen, *Şehir Düştü: Bizanslı Tarihçi Francis'den İstanbul'un Fethi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, 95-96.

5 Bu *târîh* mısrasının anlamı ve çağdaş kaynaklarla örtüşen noktaları için, bk. Yılmaz, "Keşfedilen Kabri...", *a.g.d.*, 392-393.

6 Bu konuda yayınladığımız bunca kesin tarihî belge ve delillere rağmen, Feridun Emecen *Fetih ve Kıyamet* kitabının son baskısında bizim bu bulgularımızın "inandırıcılık sağlamadığını", "Sfrancis'teki Ulubatlı Hasan nitelemesine hiç uymadığını" iddia etmiş ve buna: "Sfrancis'in eserindeki Hasan 'genç ve kuvvetli' bir yeniçeri iken, Baba Hasan'ın 60 yaşında bir sekban olması"nı gerekçe göstermiştir (krş. a.g.e., 2019, 381-382). Oysa Sfrancis'in şimdiye dek her yerde defalarca kez yayınlanan rivayetinde, Hasan'ın "genç" olduğuna ilişkin tek bir ibare bile geçmez; müellif ondan sadece: "koca vücuda sahip bir yeniçeri" diye söz eder ki (Grecu, 426-427; Dinçmen, 95), biz bu "genç sancaktar" algısının yanlışlığını orada zaten delilleriyle göstermiştik. Dolayısıyla yazar her şeyden önce, bu tarihî bulgu ve verileri hiçe sayarak iddiasına dayanak yapmaya çalıştığı bu kaynağı belirsiz "genç" ifadesinin kroniğin neresinde ve ne şekilde geçtiğini kanıtlamak mecburiyetindedir. Kaldı ki kabir kitabesinde Sfrancis'e eşdeğer şekilde "Baba Hasan"ın da "kahır pençeyle düşmanlarını dağıttığı" belirtilerek onun da güçlü-kuvvetli bir kimse olduğuna açıkça işaret edilmiştir (st. 2, *mısrâ*: 3). Ortaya koyduğumuz çağdaş tarihî belgelere ve Sfrancis'in rivayeti ile aynı noktada birleşen kitabedeki açık ifadelere rağmen bu tarihî sentez ve delillerimizi hedef alan herkes, aksini aynı düzeyde sağlam kanıtlarla inandırıcı bir şekilde ispatlamakla mükelleftir.

7 *Kâmûsü'l-A'lâm*'daki "Balaban Beg" maddesini kendi makalesinden görmemizin "muhtemel" olduğunu öne süren Emecen, asıl konuyu bir kenara bırakıp bu "ihtimal" üzerinden hemen bir "intihal" ithamı devşirerek bizi kendi makalesine atıfta bulunmamakla itham etmiştir (krş. *Fetih ve Kıyamet*, 2019, 383, dipnot: 12). Oysa bu konudaki tüm çalışmalarımızın başında onun bu ve benzeri alıntılarını içeren makalesine gönderme yapılmıştır. Bu bizim kullandığımız her kaynağı onun makalesinden almış olduğumuz anlamını taşımadığı gibi, *Kamûsü'l-A'lâm* gibi ilk akla gelen kaynaklardan birini kullanmak için de hiç kimsenin Emecen'in makalesine ihtiyaç duymayacağı zaten çok açıktır. Herkesin yararlandığı meşhur bir ansiklopediden bilgi aktarmayı "keşif" sanma ve aynı kaynağı kullanan bir başkasını "intihal"le suçlama girişimi, aslında Emecen'in şahsında bu kavramın nasıl bir suistimâl aracına dönüştüğünü de gözler önüne sermektedir. Müşterek kaynaklardaki bu ortak bilgilerden yararlanmak bir intihalse, bu durumda kendisini de Marin Barleti'den aktardığı bilgileri daha önce zaten bulup yayınlamış olan Erhan Afyoncu'dan (*Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, Nisan 2012) kaynak göstermeden alıp yeni bir buluşmuş gibi sunmakla itham etmek gerekirdi (krş. Emecen, "Menkıbe-Târih İlişkisinin Çarpıcı Bir Örneği: İstanbul'un Fethinde Surlara İlk Çıkanın Kimliği Meselesi", İ. Aydın Yüksel'e Armağan, İstanbul, Aralık 2012, 256-258). Bu vesileyle gerçek "intihal"in ne olduğu konusuna eğilmek ve buna dair ilginç ve çarpıcı örnekler vermek gerekirse; *İlk Osmanlılar* kitabının ilk baskılarında *Çalıca Mülk-nâmesi*'ndeki tuğra metnini fahiş bir okuma hatası ile "Orhan Sultan biti" biçiminde okuyan Emecen (bk. a.g.e., İstanbul 2005, s. 199-200), bizim bir makalemizde: "Orhan bin Sultan" şeklinde yaptığımız düzeltmeden (krş. H. Yılmaz, "*Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihine ve Osmân Gâzî'nin Sakarya Fetihlerine Işık Tutan En Eski Vesika: 1301 (H. 700) Tarihli 'Çalıca Mülk-nâmesi'*", HAİD, XVIII/215 (Ağustos/2011), 44-46) hemen sonra, kitabının genişletilmiş yeni baskısında bu düzeltmemizi muğlak ifadelerle sessizce kendi metnine dahil ederken (krş. *a.g.e.*, İstanbul 2012, 310-311), bizim ortaya koyduğumuz bu yeni ve doğru okunuş biçiminin kim tarafından, nerede ve ne şekilde yayınlandığını nedense hiç belirtmemiş, okuyucuya düzeltmeyi kendisi yapıyormuş havası içinde vermiş ve dolayısıyla yaptığı sözde "düzeltme" basit bir "durumu kurtarma" çabasından öteye geçememiştir. Ayrıca kuruluş döneminde yazılmış olan, 2010 yılı başlarında ilk kez bizim tespit edip kısa bir makale ile tanıttığımız, Murad Hüdâvendigâr'a sunulmuş *Tuhfetü'l-Guzât fî Fezâ'ili'l-Cihâd* adlı megâzî kitabını ise (Krş. H. Yılmaz, *HAİD*, XIX/198 (Mart 2010), 42-44), bizden tam beş buçuk yıl sonra yazdığı bir kitabına: "İlginç ve bugüne kadar dikkati çekmeyen eser" gibi ifadelerle, kendi keşfiymiş havasına sokarak eklemekten çekinmemiştir (Krş. F. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İstanbul 2015, 48-49). Bu makalelerimizin kısa bir tetkiki, yazarın bu tuhaf ve kontrolsüz çıkışlarının ister-istemez, geçmişe dönük "ev sahibi"ni bastırma amaçlı "yavuz" bir girişim olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bununla ilgili örnekler sıralandığı takdirde daha da çoğaltılabilir. Oysa akademik davranış, başka birinin ilk elden "keşif"lerini kullanırken "atıf önceliğinin mukabiline olması"nı gerektirir.

8 Marin Barleti, *De Vita Moribus Ac Rebus Praecipue Adversus Turcas Gestis, Georgii Castrioti*, Strasburg 1537, 333-334.

9 BOA, *TAD*, nr.: 77, 37.

10 Semavi Eyice, "Balaban Ağa Mescidi", *DİA*, V, 2.

11 Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet* 1453, Timaş Yayınları; İstanbul 2012, 317-318; a.mlf., "Menkıbe-Târih İlişkisinin...", 259.

12 Nestor İskender, *The Tale of Constantinople*, çev.: W.K. Hanak-M. Philippides, New York 1998, 83-85.

13 Nikolai Jorga, "İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak", trc. F. Işıközlü-A. Erzi, Belleten, XIII/49 (Ankara 1949), 142-143.

14 Tursun Beg, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz.: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977, 50-51; İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i 'Osman*, VII. Defter (Tıpkıbasım), nşr.: Ş. Turan, TTK Yayınları, Ankara 1954, 46.

15 Behiştî Ahmed Çelebi, *Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı 'Osmânî*, es-Sifrü's-Sâbi', British Museum, Add. Gr. Mr. 7869/4, vr. 158ª.

16 Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet* (2012), 318; a.mlf., "Menkıbe-Târih İlişkisinin...", 258-260.

17 Behiştî, *a.g.e.*, es-Sifrü's-Sâbi', vr. 158ª-158ᵇ.

18 Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet* (2012), 318; a.mlf., "Menkıbe-Târih İlişkisinin...", 259.

19 Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet* (2012), 318; a.mlf., "Menkıbe-Târih İlişkisinin...", 260.

20 İbn Kemâl, *a.g.e.*, VII. Defter (Tıpkıbasım), 63-65.

21 Tursun Beg, *a.g.e.*, 57.

22 Phrantzes, a.g.e., II, 428-429; Dinçmen, *a.g.e.*, 96.

23 V. Grecu, a.g.e., II, 426-431; Dinçmen, *a.g.e.*, 95-97; Kritovulos, *Historia (Kritovulos Tarihi: 1451-1467)*, çev.: Ari Çokona, Heyamola Yayınları, İstanbul 2012, 226-229.

24 Surlara ilk sancağı diktiği aşikâr olan bu "Hasan"ın Ulubatlı Hasan'dan farklı bir "Hasan" olduğunu öne süren Emecen, kitabedeki bu bilgilerin çağdaş kaynaklarla uyumu noktasında nedense tamamen sessizdir. Bunca çağdaş kaynak ve delile rağmen, lâfla bizim "iki tahminden gerçek bir Hasan" çıkarmaya çalıştığımızı öne süren Emecen'in (*Fetih ve Kıyamet*, 2019, 382), ortaya koyduğumuz bunca tarihî belgeyi hangi bilimsel delil ve gerekçeye dayanarak "tahmin" pozisyonuna düşürmeye çalıştığını ayrıntılı şekilde izah ve ispat etmesi gerekir.

25 Mehmed Süreyya, *Sicill-i 'Osmânî*, II, Matba'a-i 'Âmire, İstanbul 1311/1894, 118.

26 Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, 770.

27 Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 117. Bu iki Hasan Ağa'nın öteden beri karıştırılması nedeniyle, ilkinin ölümünden on iki yıl sonra Alemdar Hasan Ağa'ya bağışlanan Bursa'daki *Kızılcuklı (Hasanağa)* köyünün de ona verildiği zannedilmiş ve bugün halk arasında köyün "*Yıldırım döneminde yaşamış Hasan Ağa adlı biri tarafından kurulduğu*" bilgisi yerleşmiştir.

28 N. Jorga, a.g.m., 140-141.

29 N. Jorga, a.g.m., 142-143.

30 N. Jorga, a.g.m., 142-143.

31 Krş. *Fâtih Sultan Mehmed Vakfiyesi*, Arapça Vakfiye (864/1460), TADB (TKGM), rulo nüsha, st. 632; Türkçe Tercüme: VGMA, nr.: 1373, 89.

32 *Defter-i İn'âmât*, İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Yzm. nr.: O.71, 77, 394.

33 Behiştî, *a.g.e.*, es-Sifrü's-Sâbi', vr. 158ª.

34 Nestor İskender, a.g.e., 83-85.

35 Emecen, *a.g.e.* (2012), 318; a.mlf., "Menkıbe-Târih İlişkisinin...", 259.

36 Tâcî-zâde Câfer Çelebi, *Mahrûse'-i İstanbûl Fetihnâmesi*, İÜ Ktp. TY, nr. 2634/1, vr. 19ª.

Cécile Chaminade Yıldız Sarayı'nda

ÖMER EĞECİOĞLU

FRANSIZ KADIN BESTECİ CÉCILE LOUISE STÉPHANIE CHAMINADE, PİYANİST OLARAK ÇIKTIĞI TURNELERİN BİRİNDE İSTANBUL'A DA GELEREK, 17 NİSAN 1901 AKŞAMI YILDIZ SARAYI TİYATROSUNDA II. ABDÜLHAMİT VE İKİ OĞLUNUN HUZURUNDA ÇALDI. THE PHILHARMONIC DERGİSİNDE ÇIKAN BİR MAKALE SAYESİNDE BU KONSER HAKKINDA ÇOK DETAYLI BİLGİLERE ULAŞABİLİYORUZ.

"Benim aşkım müzik; ben müzik sanatının rahibesiyim."

1880-1910 yılları arasında müzik dünyasında besteci ve piyanist olarak çok büyük bir üne kavuşmuş olan Fransız kadın besteci Cécile Louise Stéphanie Chaminade (1857–1944), bu sözleriyle herhalde yaptığı kısa süreli platonik evlilikten çok sanatına kendisini ne kadar adamış olduğunu dile getiriyordu. Özellikle tarih boyu erkeklerin egemenliği altında kalmış olan kompozitörlükte kendisine bir yer yapması için beklenen özveri, bir kadın sanatçı olarak aşması gereken engeller ve bu yarışma ortamında ortaya koyduğu insan üstü gayret de bu sözlerde gizlenmiş görünüyor.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında kendisine sık sık "Dünyanın yaşayan en büyük kadın bestecisi" sözleri yakıştırılan Cécile Chaminade'ın müziği, kulağa doğal gelen bir fikri çekici bir melodi ve ritmik zarafet ile işleyip süsleyen bir biçimdeydi; kendine özgü, akıcı ve hoş, yapmacıklıktan uzak bir müzikti bu. 19. yüzyılın son çeyreğinde genç bir kız olarak başladığı konser hayatında piyanist olarak çıktığı çok sayıda Avrupa turnesinde ve Amerika ziyaretinde kendi eserlerini başarıyla icra etti.

Fransız besteci-piyanist Cécile Chaminade (1857-1944), 1885 yılında
Foto: C. Brion, Bibliothèque nationale de France

Cécile Chaminade bu turnelerin birinde İstanbul'a gelerek, 17 Nisan 1901 akşamı Yıldız Sarayı tiyatrosunda II. Abdülhamit ve iki oğlunun huzurunda çaldı. Ertesi akşam da Beyoğlu'ndaki Union Française salonunda bir konser verdi.

CÉCILE CHAMINADE KİMDİR?

Cécile Chaminade 8 Ağustos 1857'de Paris'te doğdu. Altı kardeşin üçüncüsüydü. Sanat meraklısı olan varlıklı ailede sigortacı olan babası keman, annesi ise piyano çalıyordu. Chaminade ilk piyano derslerini annesinden aldı. Çocuk yaşında yaptığı besteleri komşuları ünlü Georges Bizet'e çaldı ve gösterdiği yetenek ile besteciden üstün takdir gördü. Kız çocuk olduğu için babası konservatuvara girmesine izin vermediğinden müzik eğitimine özel ders alarak devam etti. Öğretmenlerinin arasında Félix Le Couppey, Martin Pierre Marsick ve "Jocelyn" operasının bestecisi Benjamin Godard bulunmaktaydı. 1877'de Paris Pleyel salonunda ilk kez dinleyicilerin karşısına çıkan Chaminade, bundan sadece bir yıl sonra da tamamen kendi bestelerinden oluşan bir resital verdi.

"Mignon" operasının bestecisi ve zamanın Paris Konservatuvarı Müdürü Ambroise Thomas, Chaminade için "Bu beste yapan bir kadın değil, kadın olan bir besteci" sözlerini kullanıyordu. Günümüzde küçümseyici bir hava taşıyan bu sözlerin 19. yüzyılda bir övgü göstergesi olarak söylendiğini düşünmek gerekiyor.

Chaminade profesyonel yaşamının büyük bir bölümü piyanist-besteci olarak yaptığı turnelerle geçirdi. 1908 yılında ABD'ye giderek Ekim-Aralık ayları arası on iki şehirde kendi eserlerini seslendirdiği konserler verdi. Chaminade'ın başarıları kadınlar için çok önemli bir gelişmeydi. Kendine güven, dayanışma ve övgü vesilesi oluşturdu. Bu heyecanla 20. yüzyılın başında sayısı 200'ü aşkın "Chaminade Kulübü" kuruldu.

Sosyal hayattan pek haz etmeyen Chaminade, annesine yakınlığıyla biliniyordu. Özel hayatına gelince, 1901-1907 yılları arası kendisinden 20 yaş büyük

Cécile Chaminade gençlik yıllarında

Louis-Mathieu Carbonel adlı Marsilyalı yayınevi sahibi ile evlendi ama bu evlilik platonik bir birliktelikti. Kendi sözlerine göre: "Sanat hayatı ile ev hayatını uzlaştırmak çok zor... Yetenekli bir kadın onu takdir eden bir erkekle evlendiğinde bu iki taraf için de ideal bir yaşam olabilir."

Sanatçının bu gözlemi elbette ki tarihte çok sayıda sanatçı kadının dezavantajlı toplumsal konumunu ve üstesinden gelmesi beklenen baş sorunlarından birini dile getiriyor.

Chaminade 1901 yılında zamanın büyük yeniliği gramofon için kayıt yapan ilk piyanistlerden biri olarak tarihe geçti. Daha sonra 1913-14 yıllarında Londra'ya giderek piyano çalma kağıdı (piano roll) teknolojisi ile Aeolian Şirketi için eserlerinin kayıtlarını yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda yaralı askerlerin nekahatine tahsis edilen evlerde gönüllü çalıştı. Bu zamandan sonra yavaş yavaş bestecilikten elini ayağını çekti, konser hayatı da giderek duruldu.

İlerleyen yaşıyla beraber sanatçı çeşitli sağlık sorunları ile karşı karşıya kaldı. 1926'da sol ayağında dekalsifikasyon teşhis edildi. Doktorlar buna neden olarak çok katı vejetaryen diyetini gösteriyorlardı. Ayağının 1938'de kesilmesi gerekti. Cécile Chaminade 13 Nisan 1944'te 86 yaşında Monte Carlo'da öldü.

BELLİ BAŞLI ESERLERİ

400'den fazla eseri olan bestecinin özellikle piyano yapıtları çok popülerdi. Bunlar karakter parçası niteliğinde, melodik ve genellikle kısa eserlerdi. Piyano müziğine bu sınırlı yaklaşımı büyük bir olasılıkla sanat hayatının estetik ve parasal yönlerini göz önüne alarak, zamanın müzik çeşitleri içinde kendine sağlam bir yer sağlamak düşüncesinden kaynaklanıyordu.

Piyano için sevilen eserleri arasında *Eşarp dansı "Pas des écharpes"*, Op. 37, *6 Études de concert*, Op. 35, *Romances Sans Paroles*, Op. 76, *Toccata*, Op. 39, *Sonata*, Op. 21 bulunmaktadır. Bunlardan özellikle Op. 35 etüdlerinde yer alan *Automne*, Leopold Godowsky ve Shura Cherkassky gibi büyük piyanistlerin repertuarındaydı.

Zamanın birçok Fransız bestecisi gibi İspanyol etkisi ile yazılmış eserleri de vardır: *La Sevillane*, Op. 19, *La Lisonjera*, Op. 50, *Sérénade Espagnole*, Op. 150 gibi. En ünlü şarkıları arasında *L'anneau d'argent* (1891), *Veins, Mon Bien-Aimé* (1892), ve *Si J'Etais Jardinier* (1893) sayılabilir.

Diğer eserlerine gelince; bale-senfoni *Callirhoë*, *Op.* 37, koro ve orkestra için lirik senfoni *Les Amazones*, Op. 26, komik-opera *La Sévillane*, *Op.* 19 belli başlı sahne eserleri arasında yer alır. Bunlara ek olarak iki orkestra süiti ve iki piyano üçlüsü, piyano ve orkestra için beste lediği *Concertstück*, Op. 40 da en önemli eserlerindendir. Chaminade'ın günümüzde de repertuvarlarda yer alan ve kulağa en aşina gelecek yapıtı ise herhalde *Concertino pour Flûte*, Op. 107 dir.

Chaminade eserleri en çok basılıp satılan kadın bestecilerdendi. Özellikle *Eşarp Dansı*, sanatçının yaşam süresi içinde beş milyondan fazla satarak onu zamanın müzisyenleri arasında ticari başarısı en yüksek olanlardan birisi yaptı.

Chaminade'ın müziği özellikle İngiltere ve ABD'de çok popüler oldu. Kendisi de müziğinin tanıtımını yapmak üzere 1892'den itibaren İngiltere'de her yıl konserler verdi, burada Kraliçe Victoria'nın birçok

Cécile Chaminade (1857-1944), Londra, 1890
Foto: H. S. Mendelssohn, Bibliothèque nationale de France

Solda: Cécile Chaminade'ın 20. yüzyıl başında bir gazetede çıkan resmi. Sağda: Chaminade'ın şarkılarını Yıldız Sarayı'nda bestecinin eşliğinde seslendiren Paris Comédie-Française sanatçısı soprano Zoé Molé-Truffier

kez misafiri oldu. Victoria, Chaminade'ın müziğini o kadar seviyordu ki vasiyeti üzerine kraliçenin 1901'deki cenaze töreninde sanatçının Op. 78 *Org için Prelüd*'ü çalındı.

CHAMINADE İSTANBUL'DA

Chaminade İstanbul'a Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Ernest Constans'ın davetlisi olarak geldi. Beraberinde Paris Comédie-Française'ten iki sanatçı daha bulunmaktaydı: Soprano Zoé Molé-Truffier ve eşi Aktör Bay Jules Truffier. İstanbul'dan önce Budapeşte'de sahneye çıktılar. Chaminade hem kendi solo piyano eserlerini seslendirdi hem de şarkılarını seslendiren Zoé Molé-Truffier'e piyanoda eşlik etti.

Sanatçının 18 Nisan 1901 akşamı Beyoğlu'ndaki Union Française salonunda vereceği konseri *Le Figaro* gazetesi on gün kadar öncesinden İstanbul kaynaklı bir haberle Parislilere duyurmuştu:

> İstanbul'dan:
> Bayan Chaminade burada 18 Nisan tarihinde Union Française'de Bayan Molé-Truffier ve Comédie-Française'den Bay Truffier eşliğinde büyük bir konser verecek.

Büyükelçi Ernest Constans, sanatçının II. Abdülhamit'in huzurunda da çalmasını arzuluyordu. Bunu mümkün kılmak üzere Büyükelçi'nin baş tercümanı tarafından saraya iletilen bir dilekçenin içeriği özet olarak şöyledir:

> Union Française kulübünde konser vermek üzere İstanbul'a gelmiş bulunan Truffier ve Chaminade adlı iki bayan sanatçı sarayda padişahın huzurunda konser vermek arzusundalar. Bunu mali bir kazanç için değil de böyle bir konserin sağlayacağı şeref ve şöhret için yapmak istiyorlar.

Bu belge "Bestekar ve şarkıcı iki kadının Dersaadet'te ve Padişah huzurunda konser vermek istelemeleri" konu başlığı ile Devlet Arşivlerinde bulunuyor (Y. PRK.TŞF. 6/28).

Chaminade'ın Yıldız Sarayı tiyatrosundaki konseri Union Française konserinden bir gün önce, 17 Nisan 1901 akşamı gerçekleşti. Beklenmedik bir kaynak sayesinde bu konser hakkında elimizde çok detaylı bilgi bulunuyor.

Cécile Chaminade'ın Amerikalı hayranlarından, Chicago'lu Kathleen Shippen adlı genç bayan piyanist, bu şehirde yayımlanan *The Philharmonic* dergisinin Şubat 1902 sayısında Chaminade üzerine bir yazı yazmış. Yazının bir bölümü sanatçının 1901'deki İstanbul ziyaretine ayrılmış. Yazarın bu bilgileri nereden elde ettiği belirtilmemiş olmakla birlikte verilen detaylardan Chaminade'ın İstanbul ziyareti ve Yıldız sarayındaki konser hakkında çok şey öğreniyoruz.

> Geçtiğimiz Nisan ayı bir akşam İstanbul'da Türk sultanının sarayındaki konser salonunda majestelerinin önüne çıkan Bayan Chaminade'a sultanın verdiği emir "Hüzünlü bir şey çalma" oldu. Bayan Chaminade, Comédie-Française'ten Bay ve Bayan Molé-Truffier ve Büyükelçi Constans ve refakatindeki eşiyle birlikte, Paris'ten Büyükelçi'nin konuğu olarak bu şehire geldiler.
> Halka açık konserinden bir gün önce Sultan, Bayan Chaminade'a kendisine özel bir konser vermesi için emir gönderdi. Sultan'ın konser salonu küçük, mimari olarak zarif, iyi düzenlenmiş ve güzelce dekore edilmiş bir yer. Majesteleri iki oğlu eşliğinde, sahnenin sağındaki altın saçaklı perdelerin arkasında yer alan kraliyet locasında oturdu. Haremindeki hanımların bir kafes arkasından müziği dinlemelerine izin verildi. Birkaç seçkin Türk yetkilisi, Büyükelçi ve Bayan Constans da salondaki diğer dinleyicilerdi.
> Sadrazam sahnede Bayan Chaminade'ın yakınında oturdu Sultan'ın isteklerini ona iletti. Moral verecek bir şekilde "Endişelenmeyin," dedi, "eğer Sultan sizi bir parçanın ortasında durdursa, çaldığınız şeyi sevmediği içindir." Bayan Chami-

nade endişesinden bir ürperti geçirip Sultan'a doğru baktı. Süslü parmaklığın o kadar aşağısında oturuyordu ki sadece alnı ve fesi görünüyordu. Nihayet cesaretini toplayarak ve seçtiği parçanın beğenileceğini ümidiyle "La Morena" yı çaldı. Bitiminde Sadrazam Chaminade'ın yanından ayrılarak locadaki soylu patronunun yanına gitti.

Döndüğünde "Majesteleri çok memnun ve daha çalmanızı istiyor" dedi. Bayan Chaminade takdirini ifade ederken öne doğru eğilen Sultan'ın gözleriyle bir an karşı karşıya geldi. İleride kafesin arkasında ileri geri uçuşan beyazlıklar göze çarpıyordu. Sonra "Les Sylvains"i çaldı ve ardından Bayan Molé-Truffier'ye "Reviens mon bien aimé" ve "Mon cœur chante" şarkılarında eşlik etti.

Sultan'la konuşmasından gülümseyerek geri dönen sadrazamın olumlu tavrından cesaret alarak Bayan Chaminade bundan sonra "Airs de ballet," "La courante," "3me valse," "La lisonjera," "La fileuse," ve "Danse Créole" bestelerini çaldı, arkasından Bayan Molé-Truffier "Ronde d'amour" ve "Bleu" şarkılarını söyledi. Şarkıların bitiminde Sultan'ın oğlu ayağa kalkarak sadrazama Sultan'ın Bayan Chaminade'ın çalmaya devam etmesini istediğini işaret etti. Chaminade'nin programının sonunda seçtiği parçalar "Danses Anciennes" ve "Elevation"du. Sonra Sultan sadrazamı yanına çağırarak parmaklığın arkasından birkaç söz söyledi.

Bayan Chaminade'ın yanına geri döndüğünde sadrazam, "Sultan'ı, oğullarını ve haremini büyülediniz. Size verebileceği en yüksek nişan olan 3. sınıftan Şefkat Nişanı'nı vermek istiyor. 1. sınıf sadece hükümdarlara, ikincisi sadece büyükelçilere, bu üçüncüsü ise en üstün dahilere ayrılmıştır." dedi. Bayan Chaminade büyük bir şaşkınlıkla kendisine verilen kutuyu aldı. Kutunun içinde mineli, değerli taşlarla süslenmiş; kırmızı, yeşil ve beyaz kordonlu bir madalya vardı. Sultan kendisine şahsen teşekkür etmek istediği için Chaminade,

1889'da II. Abdülhamit'in 1889'da Yıldız Sarayı içinde yaptırdığı Saray Tiyatrosu. Abdülhamit burada sahneye çıkan sanatçılara rütbeler vermiş, gelen yabancı sahne sanatçılarını para, nişan ya da değerli armağanlarla ödüllendirmişti

sadrazam ve Büyükelçi Constans ile beraber kraliyet locasına yaklaştı. Sultan, Bayan Chaminade'a üzerinde pembe balmumuyla mührünü taşıyan sarı ipek bir kese verdi. "Bilinsin ki," dedi Sultan, "ben bu Fransız dahiyi şereflendirmek istiyorum. Kendisi şu andan itibaren bizim yüksek korumamız altındadır."

Konserden sonra Bayan Chaminade, Büyükelçi ve Bayan Constans, Bay ve Bayan Molé-Truffier şerefine sarayda bir ziyafet verildi. Doğunun itibarını yansıtırcasına muhteşem altın ve gümüş tabaklar içinde çok lezzetli yemekler ikram edildi. Saraydan ayrılırken Bayan Chaminade, Sultan'ın penceresine tırmanan lüks sarmaşıktan bir gül kopardı.

Gecenin sessizliğinde gölgelerin oynaştığı bahçe, besteci üzerine derin bir izlenim bıraktı; çiçekli çalılıkların zenginliği, havadaki ağır parfüm ve koruma altında yaşayan Sultan'ın gizemli yaşamı, ağaçlar arasında hareketsiz nöbet bekleyen askerlerin savaşçı görüntüleriyle karışıyordu.

Büyükelçi Constans'ın residansına dönüldüğünde Bayan Chaminade, kadınlara özgü doğal merakla Sultan'ın mührünü kırarak kendisine hediye edilen saten keseyi açtı. Kesenin içinden 600 dolar karşılığı bir tomar Türk banknotu çıktı (2018 yılı itibariyle $18.000 kadar oluyor).

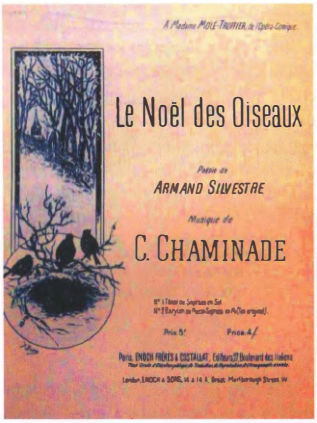
Ertesi gün Bayan Chaminade halka açık bir konser verdi. Büyük bir zevkle süslenmiş olan salonda büyükelçilerin hemen hepsi yer almıştı. Konser sonrası sanatçı büyük alkış aldı ve çiçeklere boğuldu.

Bu yazı sayesinde Cécile Chaminade'ın 17 Nisan 1901'de İstanbul Yıldız Sarayı tiyatrosunda II. Abdülhamid için verdiği özel konserin programı da elimizde bulunuyor. Programdaki eserlerin tümü Chaminade'ın kendi besteleri. Solo piyano parçaları arasına serpiştirilmiş olarak Soprano Zoé Molé-Truffier'in söylediği şarkılar var:

La Morena
Les Sylvains

Cécile Chaminade'ın 1920'lerin sonunda bir gazetede yayınlanan resmi

1894 tarihli *Kuşların Noel*'i "Le Noël des Oiseaux" şarkısı, Cécile Chaminade'ın İstanbul'a beraber geldiği arkadaşı Soprano Zoé Molé-Truffier'e ithaf ettiği bir eserdi

Reviens mon bien aimé (soprano: Zoé Molé-Truffier)
Mon cœur chante (soprano: Zoé Molé-Truffier)
Airs de ballet
La courante
3me valse
La lisonjera
La fileuse
Danse Créole
Ronde d'amour (soprano: Zoé Molé-Truffier)
Bleu (soprano: Zoé Molé-Truffier)
Danses Anciennes
Elevation

Yazıda bahsi geçen ikinci konser ise *Le Figaro* gazetesinin de duyurduğu gibi 18 Nisan 1901 tarihinde Beyoğlu'nda Union Française salonunda verildi.

Chaminade İstanbul'a Viyana ve Budapeşte üzerinden gelmişti. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Atina ve Roma'da konserler verdi, bunun ardından 1901'in Haziran ayında Paris'e geri döndü.

Paris'te yayımlanan *Les Annales politiques et littéraires* dergisinin 9 Haziran 1901 tarihli sayısında Chaminade ile Paris'e geri dönmüş olan Jules Truffier'nin gezi üzerine bir şiirini buluyoruz. Dergi, Truffier'in şiirini "17. yüzyıl tarzına uygun bir madrigal yazmış" diyerek şakayla karışık bir şekilde sunuyor:

> Comédie-Française aktörü dostumuz Jules Truffier, zarif eşi Bayan Molé-Truffier ve ünlü müzisyen-besteci C. Chaminade ile beraber gittiği İstanbul'dan şöhretine layık armağanlarla döndü. Sanatçıların üçü de madalyalarla taltif edilirken Büyükelçimiz Bay Constans ve nezaketin ta kendisi olarak tanımladıkları Bayan Constans tarafından İstanbul'da büyük samimiyetle karşılandılar. Truffier, Büyükelçi'nin eşine misafirperverliği için tekrar teşekkür etmek üzere aşağıdaki dizeleri kaleme aldı:
>
> İSTANBUL'DAN AYRILIRKEN
>
> Madam E. Constans'a

Maviliğini cennetten ayrılır gibi arkada bırakıyoruz!
Ve mükemmel güzelliğini daha da yüceltmek için
Bir ayin ödünç alıyoruz Peygamber'in çocuklarından
Seni kalbimiz, damağımız ve gözlerimizle selâmlıyoruz.

Pilav kaşıklayıp terlik giyerek,
Günlerce güneşle beraberdik,
Birlikte olmaktan sarhoş bir üçlü,
Kalbimiz, gözlerimiz ve damağımızın izlenimleri!..

Ne yazık ki her sarhoşluk aslında
Mutluluğun arkasından gelen tatlı pişmanlık
Melankoliyle devam edeceğiz yolumuza,
Gözlerimiz, damağımız ve kalbimiz hüzünlü.

Mayıs 1901.

17. yüzyıl geleneklerine tastamam uyan bir madrigal, değil mi?

CHAMINADE'IN NİŞANLARI

Chaminade'ın İstanbul'da aldığı 3. sınıftan Şefkat Nişanı'ndan önce ve sonra layık görüldüğü iki nişan daha var. Bunlardan ilki İngiltere'den. New York'ta yayımlanan *Musical Courier* dergisinin 22 Aralık 1897 tarihli sayısındaki Londra kaynaklı habere göre o sıralar İngiltere'yi ziyaret etmekte olan Chaminade, İngiltere Kraliçesi Victoria için Windsor Sarayı'nda 3 Aralık 1897 akşamı bir resital verdi ve konserin ardından Kraliçe tarafından gümüş Jübile Madalyası ile taltif edildi.

Cécile Chaminade'ın madalyaları. Yukarıda: Chaminade'a 1897'de verilen Kraliçe Victoria'nın Jübile Madalyası. Ortada: 1901'de Chaminade'a II. Abdülhamid tarafından verilen 3. sınıf Şefkat Nişanı. Aşağıda: 1913'te sanatçıya Fransa tarafından verilen Chevalier de la Légion d'honneur liyakat nişanı. Chaminade Légion d'honneur ödülüne layık görülen ilk kadın besteci olarak tarihe geçti

4 Mayıs 1901 tarihli 17 numaralı *L'Orient* dergisinde, yakın zamanlarda saray tarafından verilen nişanların dökümünün yapıldığı bir sütun içinde Cécile Chaminade'a 3. sınıftan Şefkat Nişanı verildiği haberi de yer alıyor. 3. Sınıftan Şefkat Nişanı verildiği bildirilen diğer sanatçı ise soprano Zoé Molé-Truffier. Jules Truffier de 3. sınıftan Mecidiye Nişanı'na layık görülmüş.

Son olarak da Chaminade, 1913 yılında Fransa'nın *Chevalier* de la *Légion d'honneur* liyakat nişanı ile ödüllendirilerek bu şerefe layık görülen ilk kadın besteci olarak tarihe geçti. 16 Ağustos 1913 tarihli *Le Gaulois* gazetesi, besteciye kırmızı kurdeleli *Légion d'honneur* nişanı verildiğini şöyle anlatıyor:

> Çok sayıda eseri olan olağanüstü bir piyanist ve mükemmel bir besteci. Değişik formlardaki zarif besteleri sanatsal çevrelerde kısa zamanda popüler oldu. Tatlı melodileri ve pitoresk armonileri her yere yayıldı. Baleler, sonatlar, pastoraller, şarkılar, dans ezgileri, lirik oyunlar... Bayan Chaminade elini attığı her formda başarılı oldu. Paris'in şans yıldızı altında doğdu ve seçkin yetenekleri çağdaşları arasında kendini göstermesini sağladı. Kırmızı Kurdele, yakasında uzun zamandır taşıdığı mor broşun yerini alacak.

Chaminade'ın müziği sanatçının yaşlılık döneminde unutulmaya başladı. Üstelik 20. yüzyılın ilk yıllarından sonuna kadar, *Grove's Dictionary of Music and Musicians* ansiklopedisi, Chaminade'ın yapıtlarını özetle şöyle nitelendiriyordu: "Bayan Chaminade'nin eserlerinin çoğu gerçek cazibeleri ve zarif yapılarına rağmen kulağa hoş gelen salon müziği düzeyinin üzerine çıkamıyorlar."

Bu değerlendirmenin bir oranda cinsiyetçilikten kaynaklandığını şu şekilde görüyoruz; 2001 tarihli *Grove's*, Chaminade için yukarıdaki özeti vermek yerine aşağıdaki sözleri kullanıyor:

> Chaminade'ın yaklaşık 400 kompozisyonunun hemen hemen tümünün yayınlanmış olması dikkat çekerken, daha da çarpıcı olan, 20. yüzyılın ilerlemesiyle sanatçının ününde gözlenen ani azalmadır. Bu olgu kısmen modernizme ve Geç Romantik Fransız müziğinin küçümsenmesine atfedilebilirse de aynı zamanda kadınları ve onları müziğini etkileyen toplum estetiği koşullarından da kaynaklanmaktadır.

Bu yazıya nasıl Chaminade'ın sözleriyle başladıysam, yine onun sözleriyle bitirmek istiyorum. Büyük Franz Liszt bir mektubunda "Sanatçının kaderi hazin ama muhteşemdir" sözlerini kullanmıştı. Chaminade da Liszt'ten yüz yıl sonra, yaşlılık yıllarında, eski bir arkadaşına yazdığı mektupta sanatçı olarak mütevazı beklentilerini şu sözlerle ifade ediyor:

> Unutulmamak, sizi anlayanların kalplerinde ve anılarında yaşamak, bir sanatçı için en büyük tesellidir.

ÖMER EĞECİOĞLU - SANTA BARBARA, CA, ABD

ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ÇALIŞMALARINA BİR KATKI

Yıldız Yaylası'nın Güney Etekleri

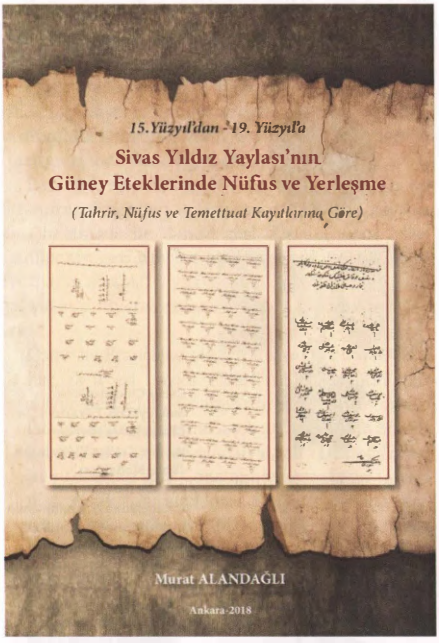
İHSAN SEDDAR KAYNAR

SİVAS YILDIZ YAYLASI'NIN GÜNEY ETEKLERİNDE NÜFUS VE YERLEŞME BAŞLIKLI KİTAP, ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ÇALIŞMALARI YAPAN ARAŞTIRMACILARIN KULLANIMINA ÇOK ZENGİN ARŞİV KAYITLARINI, ASLINA UYGUN OLARAK ÇEVRİLMİŞ HALDE SUNMAKTADIR. KİTAP, DEVLET ARŞİVİNDE YER ALAN BELGELERİ KONUYA İLGİ DUYANLARIN VE HATTA MESLEKTEN TARİHÇİLERİN BİLE YARARLANABİLECEĞİ BİR FORMA SOKARAK, ÇOK ÖNEMLİ BİR KAYNAK NİTELİĞİ KAZANMIŞTIR.

Devlet arşivlerinde Anadolu'daki kırsal hayatla ilgili kaynakların yetersizliği, kırsalın bütüncül araştırılmasını oldukça kısıtlamaktadır. Belgelere ulaşılsa bile, resmi arşivlerdeki belgelerin güvenilirliği ve çalışma konusu olan bölge hakkındaki ifadelerin gerçekliğe uygunluğu başka bir sorun olarak karşımıza çıkar. Eğer şanslıysanız, arşiv belgelerini doğrulama ve yanlışlama imkanı, arşivdeki farklı nüshalara ya da seyyahlardan konsolos raporlarına kadar pek çok farklı kaynaklara bakılarak mümkün hale gelir.

Alevilik-Bektaşilik çalışmalarında kullanılan kaynak çeşitliliği hayal edilemeyecek kadar geniş olsa da, mevcut literatürde devlet arşivlerinin eksikliği dikkat çeker. Tarihi, canının çektiği, olmasını istediği ya da hissettiği gibi yazan tanınmış, büyük bilim insanlarının yanlışlarını düzeltmek onlarca yıl alabilir; çok uzun tartışmalar gerektirebilir. Literatürde, pek çok nedenden ötürü, özellikle Alevilik-Bektaşilik tarihi üzerine birilerinin canının çektiği gibi yazılmış onlarca eser bulunmaktadır. Devlet arşivlerinde Alevilik-Bektaşilik çalışmalarına kaynak olarak kullanılabilecek belgeler olup olmadığını görmek için arşive girmek gerekmekte midir? Yanıt olarak, 2018 yılında raflarda yerini alan bir eser dikkat çekmektedir. Tamamı arşiv belgelerinden seçilerek hazırlanmış bu kitap, çok bilinen belge türlerinden yararlanarak Alevilik-Bektaşilik çalışmalarına muazzam katkılar sağlayabilecek bir içeriğe sahiptir. Kitap devlet arşivinde yer alan belgeleri konuya ilgi duyanların ve hatta meslekten tarihçilerin bile yararlanabileceği bir forma sokarak, çok önemli bir kaynak kitap niteliği kazanmıştır.

Kitabın adı doğrudan Yıldız Yaylası'nı işaret etmektedir. Anadolu'nun en çok bilinen yaylasının kitabın adında olması, içeriğe dair önemli ipuçlarını barındırmaktadır. Çünkü Yıldız Yaylası'nın güney eteklerinde yer alan köylerin ortak bir özelliği vardır. Bütün köylerin aynı ürünü üretmeleri, aynı hayvanı beslemeleri ya da aynı malın ticaretinde uzmanlaşmaları değildir bu ortaklık. Bu ortak özellik, bölgenin Pir Sultan Abdal'ın diyarı olmasıdır. Bu nedenle imparatorluk döneminden itibaren idarecilerin dikkatini çeken bölge, Cumhuriyet döneminde de halen güncel bir ilgiye mazhardır. Köyler bugün Sivas ve Tokat arasında dağılmış, idari olarak farklı yerlere bağlanmış, bazıları tarih sahnesinden silinmiş ve kalanların bazılarının adları değiştirilmiştir.

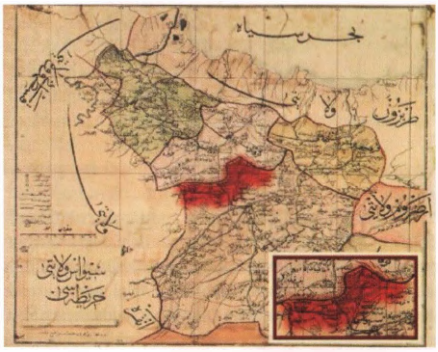
Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı'nın yayınları arasından çıkan bu kitap, vakfın uzun soluklu bir faaliyetinin ilk ürünüdür

Yıldız Yaylası'nın güney eteklerinde yer alan köyler hakkında 15 yüzyıldan itibaren imparatorluğun kayıt altına aldığı ve devlet arşivlerinde "olması muhtemel" pek çok bilgi bulunmaktadır. Ancak bu kitapta Yıldız Yaylası için tutulmuş özel belgeler kullanılmamıştır. Kitapta, imparatorluğun her bölgesi için benzer şekilde hazırlanan tahrir, nüfus ve temettuat defterlerinden Yıldız Yaylası için hazırlanmışları tercih edilmiştir. Avarız ve cizye defterlerinin de eklenmesiyle ortaya çıkan belge toplamı, ilgili bir araştırmacının ilk başvuracağı ve arşivlerde kolaylıkla bulabileceği en temel kayıtları oluşturur. Bölgenin imparatorluk döneminde yaklaşık 500 yıllık hareketli bir fotoğrafını çekmek için bu defterlerin elden geçirilmesi yeterlidir. Anadolu'da pek çok yerleşim birimi için tahrir defterini bulsanız, nüfus defterini bulamayabilirsiniz; temettuat defteri varken, tahrir defterinin hiç olmadığını görebilirsiniz. Yıldız Yaylası, bu açıdan şanslıdır zira defterler eksiksiz bir şekilde arşivdedir.

Sivas Yıldız Yaylası'nın Güney Eteklerinde Nüfus ve Yerleşme adlı eserde, Sivas Yıldız Yaylası'nın Güney eteklerinde yer alan köylerin hepsinin tahrir, nüfus ve temettuat kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlar, uzun yıllar arşivlerde uzman olarak çalıştıktan sonra akademiye geçiş yapan Murat Alandağlı tarafından çevrilmiştir. Belediyelerin matbaacılığa katkı olsun diye kuşe kağıtlara bastığı tuğla ağırlığındaki prestij eserlerden bir yenisinin daha piyasaya çıktığı düşünülmesin. Eser, Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı'nın yayını olarak mütevazı bütçelerle basılmış ve her aşaması emek yoğun olarak hazırlanmıştır. Kitabın hacminin büyümesi maliyeti de artıracağı için az sayıda belgenin orijinaline yer verilmiştir. İsteyenlerin arşivden orijinalini görebilmeleri için çevirisi yapılan her belgenin arşiv bilgileri kitabın ilgili sayfasında verilmektedir. İngiltere'deki The National Archive'da bütün belgelere parasız erişme ve kullanabilme imkanınız olsa da Türkiye'deki devlet arşivlerinde belgeler sayfa başına belirli bir bedel ile erişime açıktır.

Murat Alandağlı'nın hazırladığı kitap, Alevilik-Bektaşilik çalışmaları açısından devlet arşivlerinde yer alan bütün belgelerin (muhtemelen sayısı yüz binleri bulacak da olsa) herkese ulaşımını amaçlayan uzun soluklu bir faaliyetin ilk ürünü. Kitabın en kıymetli yanı, kayıtların çevrimi sırasında basitleştirme görünümünde sansür yapılmamış ve kayıtları tutan memurun özgün yazımına sadık kalınmış olmasıdır. Kayıtların farklı arşivlerde bulunması ve özenle çevrilmesi uzun yıllar süren, dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de 1455, 1486/1486, 1519, 1552, 1572/1573, 1574/1575 ve 1575/1576 yıllarına ait Tahrir Defterleri'nden Arslan Doğmuş, Bedohtun, Hergele, Kevik, Saru Kaya, Saru Yar, Yağlu Viran, Yakub Oğlanı, Yusuf Oğlanı, Banaz, Uyük, Yüregir, Yassı Kara, Danişmedlu, Kulağuzlu, Kızıl, Nallı ve Tay Alanı köyleri seçilmiştir. Tahrir defterlerinden 15. ve 16. yüzyıllarda, Osmanlı idaresinin merkezileşmesi ile uygulama

Sivas Vilayeti'nde Yıldız Yaylası'nın Güney etekleri kırmızı ile renklendirilmiştir. İBB Atatürk Kitaplığı 912.565 SİV

bulan tarımsal yapının yüz yıl içinde nasıl değiştiği takip edilebilir. Kırsalda vergi toplamak amacıyla tutulan kayıtlarda, farklı defterlere dağılmış köylerin kayıtları özenle bir araya getirilmiştir. Bu defterlerde bütün köyler bir arada değildir, farklı köy grupları farklı yılların defterlerine dağılmıştır. Tahrir defterlerinde dikkat çeken en önemli husus, coğrafi olarak bir arada yer alan köylerde, birbirlerinden farklı timar uygulamalarının görülmesidir. Köylerin iktisadi faaliyetlerinden zaviyelere, türbelere ve medreselere aktarılan gelirler olduğu kadar doğrudan kişi ismi verilerek yapılan tahsisler de bulunmaktadır. Bunun nedenlerini tartışabilmek için kaynakların daha detaylı incelenmesi gerekiyor. Ama şu an için lisans ve lisansüstü derslerinde karikatürleştirilerek anlatılagelen timar bilgilerinin çok dar bir coğrafi alanda doğrulanmadığını söylemekle yetinelim.

Tahrir defterlerinde bölgeyi kavrayıp köylerle tanıştıktan sonra, tarihin akşına uygun olarak avarız ve cizye defterlerine bakmak isabetli olabilir. Kitabın hacim ve maliyet hesabı sonrası bu kısımlara bu kitapta yer verilmemiştir. Kısıtlı bütçelerle yapılan araştırmalarda böyle tasarruflar yapılması normal olsa da bu eksiklerin yayıncı tarafından yeni yayımlar olarak hazırlanacağı beklentisi yükselmektedir.

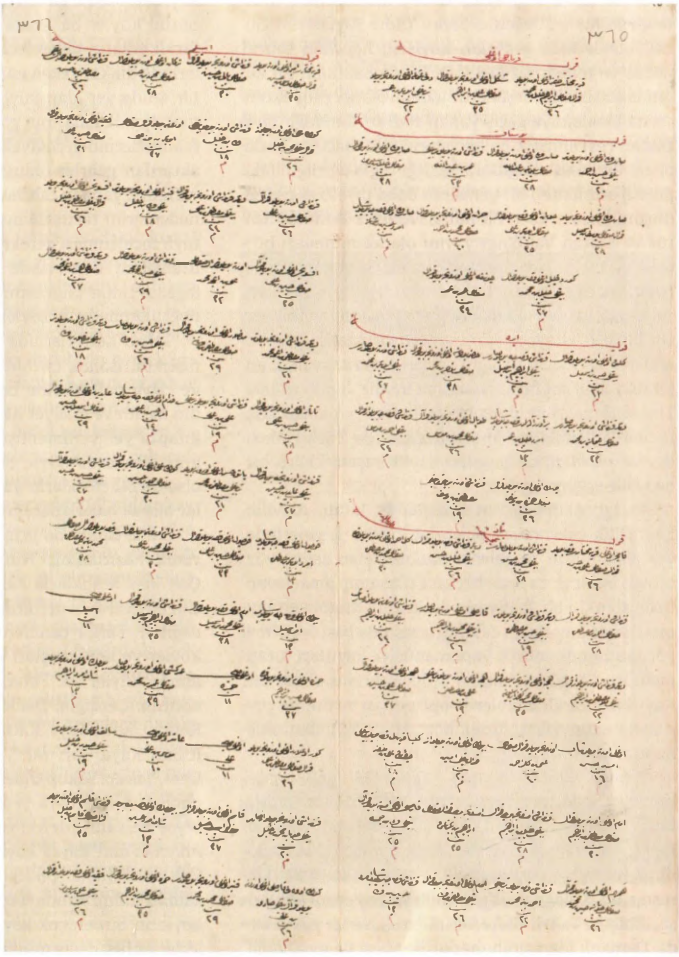
İkinci Bölüm'de 1831, 1839, 1841, 1844 ve 1846 yıllarında hazırlanmış Nüfus Defterleri incelenmiştir. Çok kısa aralıklarla hazırlanmış bu defterlerde bütün köyleri aynı defterde bir arada bulmak mümkün değildir. Farklı tarihlerdeki her bir defterde farklı köyler ve köy grupları yer almaktadır. Kayıt altına alınan köyler Ak Pınar, Arslan Doğmuş, Banaz, Bedohtun, Çerdiğin, Delik Kaya, Hergene, İslim, Kal'a, Kaman, Kara Kaya, Katır Alanı, Ken, Kevik, Kızıl, Nallı, Sarı Kaya, Sarı Yar, Tay Alanı, Üregil, Üyük, Yağlı Dere, Yakup, Yakup Oğlanı, Yassı Kara ve Yusuf Oğlan olmuştur. Kayıtlara yeni köylerin girdiği görülmekteyse de, tahrir defterlerinde yer alan bazı köylerin Anadolu'nun kayıp köyleri arasına katıldığı açıktır. Çok daha dikkat çekici olan ise yaklaşık 15 yıllık bir zaman dilimi içinde hazırlanan 7 ayrı defterde bazı köylerin birden çok kaydının bulunmasıdır. Bu köylerin nüfus değişiminin dikkate değer büyüklükte

YILDIZ YAYLASI'NDA YAŞAYANLARDAN KÖKLERİNİ ARAYANLARIN BAZILARI, BU ESERLE BİRLİKTE DOĞRUDAN BİLGİYE ERİŞEBİLME ŞANSINA SAHİP OLMUŞTUR. BÖLGEYLE KAN BAĞI KURMASA DA GÖNÜL BAĞI KURAN PEK ÇOK OKUYUCU İÇİN BÖLGENİN 500 YILDAN FAZLA YERLEŞİME AÇIK OLDUĞU ORTAYA KOYULMUŞTUR.

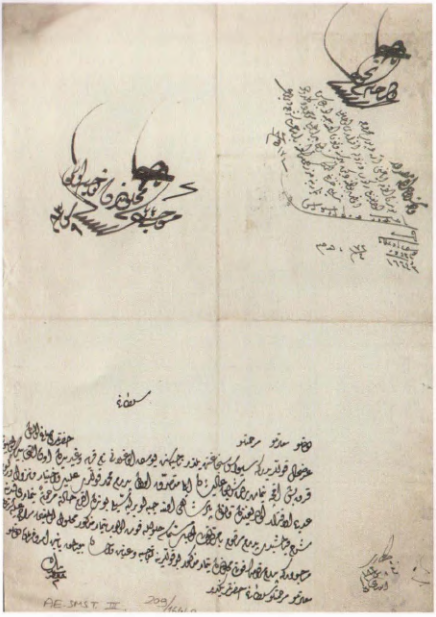
ve özellikle de düşüş eğiliminde olması ise yoruma açıktır.

Bölgenin demografik yapısı hakkında çok önemli bilgiler içeren nüfus defterleri, tahrir defterlerinde yer almadığından, sonradan kurulduğu düşünülen köyler hakkında ilk defa düzenli bilgi vermektedir. Nüfus defterleri, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrasında imparatorluğun asker temini için hazırlanmıştır. Bu nedenle defterlerde görebileceğimiz sadece erkek nüfustur. Ela gözlü, kumral ve yakışıklı olarak tarif edilen erkeklerin defter sayfalarında sayılan nüfustan olduğunu gizlemeyelim. Bu çevirilerde tahrifat yapılmadığını, derkenarlardan orijinal kayıtların içerdiği hatalara kadar, evrakın özüne sadık kalınarak çevrildiğini, tekrar açık açık yazmak gerekiyor.

Türkiye'de aile köklerini arayanlar dönüp dolaşıp yüzünü devlet kayıtlarına çevirmektedir. E-Devlet'ten yapılan Alt-Üst Soy sorgusu, yakın geçmiş konusunda fikir verse de merak gidermekten uzaktır. Yıldız Yaylası'nda yaşayanlardan köklerini arayanların bazıları, bu eserle birlikte doğrudan bilgiye erişebilme şansına sahip olmuştur. Bölgeyle kan bağı kurmasa da gönül bağı kuran pek çok okuyucu için bölgenin 500 yıldan fazla yerleşime açık olduğu ortaya koyulmuştur. Bu eserde yer alan nüfus defteri çevrimlerinde 19. yüzyılın ilk yarısında bölgeye gelenlerin ve terk edenlerin kayıtları da yer almaktadır. Kimin nereye hangi amaçla gittiği ve gelenlerin hangi

Nüfus Defterinde İslim Köyünde yaşayanların adları, sıfatları, yaşları ve lakapları.
BOA NFS.d-02267-00172, Sayfa:366

Yıldız Nahiyesi Yusuf Oğlan Köyü'nde timar kullanımının babadan oğula geçişi. BOA AE.SMST.III 209.16449/001

amaçla geldiğine defterlerde açıkça yer verilmektedir. Ancak defterlerde gidenler-gelenler olsa da bugün itibarıyla kalanların aynı insanlar olduğuna dikkat çekebilecek bilgiler bulunmaktadır. Gidenlerin meslekleri, sonradan gelenlerin hangi işleri yapmak için geldiği, nüfus hareketliliğinin açıklanmasında eşsiz bir kaynak sunmaktadır. Defterlerdeki mesleklerin açığa çıkardığı çok önemli iktisadi bilgiler ise aile kayıtlarıyla birlikte ele alındığında daha değer kazanır ve iktisat tarihçilerini göreve çağırır.

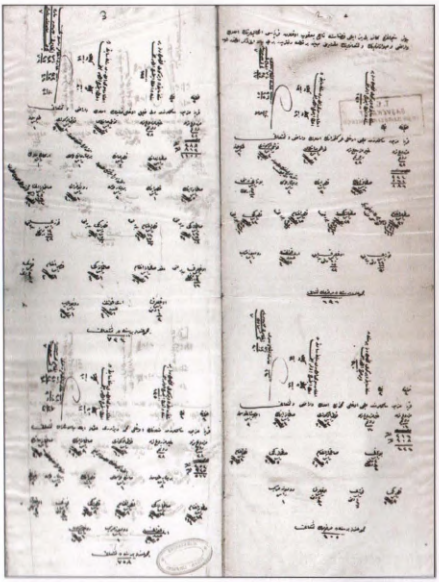
1845 yılında hazırlanan ve ilgili olduğu yerler hakkında çok önemli iktisadi bilgileri içeren Temettuat kayıtları Üçüncü Bölüm'de incelenmiştir. 1845 yılına ait 16 ayrı defterde Arslan Doğmuş, Çerdiğin, Delik Kaya, Kaman, Kara Kaya, Kızıl, Kevük, Sarı Yar, Üyük, Sarı Kaya, Yağlı Dere, Yakup Oğlan, Yassı Kara, Yusuf Oğlan ve Yüce Baca köyleri yer almıştır. Tanzimat'ın doğrudan uygulandığı yerlerde Temettuat Defterleri tutulmuştur. Yıldız Yaylası'nın bağlı olduğu idari yapıda da Tanzimat'ın uygulandığı ve çok detaylı temettuat kayıtları tutulduğu görülmektedir. Temettuatlarda vergi verenlerin adları, iktisadi varlıkları, gelir kaynaklarından elde edilen gelirin miktarı, köy ve hane başına düşen vergi bilgileri yer almaktadır. Bir çeşit mevcut durum analizi olarak yorumlanabilir. Bu kayıtlarda bazı hayvanlara rastlamak çok kolayken, Anadolu'da yaygın olan bazı hayvanların bölgede hiç olmadığını görmek dikkat çekicidir. İkinci Bölüm'deki nüfus defterleri ile beraber incelendiğinde, iki defterin bölge hakkında sunduğu çok çömert bilgiler araştırmacıların yararlanmasını beklemektedir.

Dördüncü Bölüm'de, İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinden seçilmiş arşiv kayıtları bulunmaktadır. Arşiv taramalarında dağınık halde bulunan bu belgelerde köy sınırlarının yeniden çizilmesi ve ihtilaflı alanların mülkiyeti konuları yer almaktadır.

Murat Alandağlı'nın eseri, Alevilik-Bektaşilik çalışmaları yapan araştırmacıların kullanımına çok zengin arşiv kayıtlarını, aslına uygun olarak çevrilmiş halde sunmaktadır. Dört bölümde de, yazar tarafından konuya yabancı olanların belgeleri tanıması ve anlayabilmesi için ayrıntılı tanıtımlar yapılmıştır. Bu tanıtımlarda literatüre yabancı olanların içeriğe nüfuz etmesini sağlamak için tahrir ya da nüfus defteri gibi belgelerin genel açıklaması yapılırken, imparatorluğun neden bu tarz kayıtlar tuttuğu ve kayıtların nasıl saklandığı bilgisi detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yayıncının bu konularda yeni eserler yayımlamak üzere olması, yeni belge bekleyenlerin beklentisini yükseltmektedir. Eserin öne çıkan en önemli özelliği arşivin içinden çıkmış bir tarihçi akademisyen tarafından, bilinçli bir tahrifat ya da düzeltme yapılmadan hazırlanmış olmasıdır. Belediyelerin ve bazı kurumların bastırdığı prestij baskı çeviri kitaplarındaki sadeleştirme ve uydurmaya varan düzeltmelerle okunamaz hale gelen eserlere maruz kaldığımız düşünüldüğünde, eserin kıymeti daha da fazla anlaşılacaktır.

Kitabın Künyesi: Murat Alandağlı, *15.yy'dan 19.yy'a Sivas Yıldız Yaylası'nın Güney Eteklerinde Nüfus ve Yerleşme*, Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2018, Ankara

İHSAN SEDDAR KAYNAR - HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ

Yıldız Eli Kazasına bağlı Yakup Oğlan Köyünde yaşayanların emlak, arazi, hayvan ve temettüat miktarlarını gösteren defterin ilk sayfası. BOA ML..VRD.TMT.d.14954